

1974 | 4

**Szocialista brigádvezetők
a munkásművelődésről**

**A magánlakás-építés
problémái**

**Tudomány
és közművelődés
a múzeumokban**

A munkáskórusokról

**A nógrádi Ipartelepítés
múltjából**

**Madách-életrajzi adalékok
a Harsányi-hagyaték
alapján**

**Papp Lajos versel,
Bába Mihály
és Erdős István írása**

Antológiákról

PALÖCFÖLD

A szocializmus teljes felépítéséért tevékenykedő társadalmunkban csakis új, szocialista nemzeti kultúra töltheti be maradéktalanul sajátos funkcióját. Nélküle nem alakulhat ki és nem fejlődhet a társadalom marxista-leninista ideológián alapuló tudata, a szocialista hazafiságot és internacionalizmust egyaránt magába foglaló új nemzeti öntudata.

A szocialista nemzeti kultúra szerves részeként élnek és hatnak történelmünk haladó elemei, így a népi Kultúra hagyományai is. Politikai, művelődési és közművelődési életünk időszerű kérdései – a szocialista nemzeti egység megteremtésének célja, a hazafias nevelés,

a nacionalizmus elleni harc, a népművészeti hagyományok beépülése a művészeti alkotómunkába, a helyi hagyományok széleskörű és mozgalomszerű feltárása – természetszerűen, sőt szükségszerűen fordítja a figyelmet a népi kultúra jelenségei felé.

A nép kultúrájának vizsgálata és a kísérlet, annak beépítésére a nemzeti öntudatba, művészetbe a 18. században kezdődött. Az érdeklődés egy-egy tudományág tárgykörékként jelentkezett ugyan, de sokrétű összefüggésben a meghatározott korok társadalmi kérdéseivel. Ugyanis a nép kultúrájával, művészetével való foglalkozás, feltárása és tudatosítása, felhasználása nem első-

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

sorban, mint tudományos tevékenység, hanem mint ideológiai, politikai, művészeti törekvések szerves része hatott és hathatott, a társadalomban, a nemzeti tudatban és művészetben, általában a közvéleményben.

A történelmi fejlődés során a népi kultúra, a népi hagyomány fogalom- és tárgyköre bővült, változott: egyrészt a paraszti osztály mellett a századfordulótól a munkásosztály kultúrája is az érdeklődés fényébe került, másrészt a szinte kizárólagosan népművészet-központú kutatások kiegészültek a népi életmód, szokások, a népi társadalom elemzésével is.

Megyénk jellegzetes – palóc – etnikai terület. Ez magyarázza, hogy a néprajzkutatók és nyelvészek a kezdetektől fogva máig különös figyelmet fordítottak vizsgálatára. Az 1891-ben megalakított Nógrád megyei Múzeumi Társulat, és a később megszervezett Palóc Múzeum legalapvetőbb célkitűzése a palócság tárgyi és szellemi népművészetének gyűjtése és feltárása volt. Máig sincs azonban összefoglaló mű Nógrád megye népi hagyományairól, népművészetéről. A Munkásmozgalmi Múzeum csak a legutóbbi években kezdte el az ipari munkásság, de különösen a bányászás sajátos életkörülményei között kialakult életmód, szokások, művelődési formák kutatását, feldolgozását.

Közművelődési tevékenységünk fejlesztésének egyáltalán nem elhanyagolható célkitűzése: gazdag és máig élő, ható népi hagyományaink feltárása, a bennük rejlő politikai, esztétikai értékek széleskörű felhasználása.

Népi hagyományaink ápolása váljék hát közművelődési és oktatási gyakorlatunk szerves részévé, kapjon nagyobb szerepet az ismeretterjesztésben, az öntevékeny művészeti mozgalomban, a múzeumi, kiállítási programokban, a helyi és megyei társadalmi akciókban, az iskolákban végzett oktatási és órán kívüli tevékenységben. A korszerű művelődés elvei alapján, differenciáltan kell meghatározni a hagyományos formájukban felújítható vagy felhasználható elemek körét, és a történeti jellegű, ismertetésre váró hagyományok témaköreit.

Mire gondolt a „nép”, amikor dalt költött, amikor szenvedélyes táncait kidobogta, csanakját, guzsaját faragta, s amikor természet-kérő játékeit variálta, amikor „megadta a módját” a mindennapi eseményeknek? Arra biztosan nem, hogy nemcsak a maga örömeire, hasznára teszi mindezt, hanem a jövőnek is. A nép nagyon sokáig nem volt tudatos kultúrateremtő, hagyományai mégis a nemzeti kultúra máig ható részévé váltak.

Nézzük, hallgatjuk a táncokat, a népdalokat, a lakodalmast, a szüreti játékot; megráznak a balladák tragédiái, elgondolkodunk a nép régi életéről szóló híradásokon, leírásokon. És szinte észre sem vesszük, hogy közben nemcsak élményben gyarapodunk, hanem érzéseink, gondolataink is formálódnak, mai emberségünk gazdagodik. Nap mint nap erősödik meggyőződésünk: a népi kultúra hagyományainak társadalomalakító szerepe is van.

1974 | 4

VIII. évfolyam 4. szám

Tartalom

VALTOZÓ VALÓSÁGUNK

- 3 Szocialista brigádvezetők a munkásművelődésről
- 4 Sulyok László: Hűség a dalhoz, hűség a hagyományokhoz
- 5 Sapszon Ferenc: Munkáskórusokról
- 6 Molnár Pál: Tudomány, közművelődés, nevelés
- 7 Kő-Szabó Imre: Házépítés
- 9 Szinyei Béla: A magánlakás-építésről
- 11 Prokai Gábor: „Nem romantikus idő volt”
- 12 E.K.S. A faragó ember

SZÉPIRODALOM

- 13 Bába Mihály: A csomag
- 13 Papp Lajos: Három arckép, Gépeimről
- 15 Erdős István: A bikának el kell pusztulnia

HAGYOMÁNY

- 17 Szivircsek Ferenc: A nógrádi ipartelepítés múltjából
- 18 Belitzky János: A szabadgondolkodás nógrádi és borsodi előfutárai
- 20 Leblanc Zsoltné: Madách-életrajzi adalékok a Harsányi-hagyaték alapján

KÖRKÉP

- 22 Olvasónapló 1974 (Szigethy Gábor)
- 23 Fábrián Gyöngyvér kiállításán (Mikó Sándor)
- 24 Szép szó 1973 (Lakos György)
- 25 Írószemmel 1973 (Szaláncay György)
- 26 Körkép 74 (Doboss Gyula)
- 26 Rivalda 72–73 (Barna Tibor)

*

A címlapon Antoni Falat festménye, a hátsó borítón Mészáros Géza grafikája

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐLÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA

Megjelenik kéthavonta

Felelős szerkesztő: Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc, Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós.

Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodámál (KHI Budapest, V., József Nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–96162, pénzforgalmi jelzőszámára. A szerkesztőség címe: 3100 Salgótarján, Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára: 6 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft.

Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

74 5560 Nm NyV balassagarmati telepe 2000 db.

Index: 25 925

K.N.

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Szocialista brigádvezetők a munkásművelődésről

Baranyi János brigádvezető, Siküveggyár, Kossuth Lajos szocialista brigád

Május első hetében a szocialista brigádvezetők klubjában a munkásművelődésről beszélgettek, vitatkoztak a klubtagok. Az érdekeltek, a tervek, elképzelések megvalósítói közül többen vállalkoztak arra, hogy elmondják, illetve leírják véleményüket. Közülük kettőnek adunk helyt számunkban, s továbbiakban is rendszeresen közöljük a mozgalom legtapasztaltabb vezetőinek véleményét.

Gecse Józsefné brigádvezető, Salgótarján Siküveggyár, Makarenkó szocialista brigád

Az egyre parázsabb beszélgetést, vitát meglepetten hallgattam. Meglepetésem oka az volt, hogy a művelt ember elemzésekor a hozzászólók túlnyomó részben az iskolai végzettségénél kötöttek ki. Szinte egyetlen és elsődleges tényként szerepelt, hogy a műveltség csak az iskolai végzettségtől függ. Kiderült aztán nehezen, hogy nem állok egyedül ellenvéleménnyel. Szerintem ugyanis a műveltség nem csupán „magas” iskolai végzettség, hanem annál sokkal több.

Nem értek egyet azzal sem, hogy a műveltségre csak születni lehet, azt megtanulni nem. Igenis meg lehet tanulni, illetve csak megtanulni lehet. De nem mindegy, hogyan tanuljuk meg. Természetesen egyik alapja az iskola, de még nem minden. Politikai szakmai fejlettség, képzettség, marxista-leninista világnézet nélkül szerintem nincs művelt ember. Sokféle témakörben kell aktívnak és sokoldalúnak lenni. Végül — de ez a legfontosabb — tudni kell alkalmazkodni a környezethez, a társakhoz, tehát tudni kell „emberségesen” viselkedni.

Sajnos igen sok példa van az üzemben és azon kívül is arra, hogy valakinek megvan az iskolája, mégsem tud kellőképpen beilleszkedni a közösségbe, mert csak saját pályafutása érdekli, csak magát tartja okosnak: „valakinek”, és tudását senkivel nem hajlandó megosztani, nem tud emberségesen bánni embertársaival, beosztottjaival. Az ilyen pedig, bármilyen „okos” is, nem művelt ember.

Egy brigádon belül elég sokféle ember van. A művelődés sokféle alkalmá, formája, lehetősége áll rendelkezésre, s nehéz eldönteni: közösen hová menjen, mit válasszon a brigád, hiszen az érdeklődési körök nem mindig egyeznek. Egy-egy színházi előadásra szívesen megyünk együtt, a kiállítását, tárlatot is szívesen megnézzük. Nehezebb a helyzetet a komoly zenével. Túl sok lehetőség nincs rá, hogy megszeresse, aki még nem szereti. Itt már nehezebb a szervezés. Az elmúlt években rendezett város történeti vetélkedők igen hasznosak voltak: olyan gazdag tartalmú előadásokon, kiállításokon vettünk részt, amelyek kulturális, politikai szempontból sokat nyújtottak. Lelkesen is járt a brigád, szinte egygyéjűen gyűjtötte a pontokat. És közben tanult, fejlődött. Az ilyen hasznos kezdeményezésekkel serkenteni lehetne a brigádokat a sokrétűbb, komolyabb művelődés felé. Tovább kellene gyarapítani ezeknek az alkalmaknak a számát. Mert akiben megvan a szándék a tanulásra, művelődésre — szívesen él ezekkel a lehetőségekkel.

Érzem, hogy valami történt velem és környezetemmel. Mi is történt?! Az történt, hogy a magam és a körülöttem élő társaim életkörülményei, gondolkodásmódja átalakultak. Vállalatunk fejlődésével a dolgozók iránt támasztott követelmények is változtak.

A technika gyors fejlődése sokoldalúan fejlett embereket kíván, hogy még nagyobb, megalapozottabb gazdasági sikereket érhesünk el, hogy minőségileg megfelelőbb munka kerüljön ki a kezünk alól, amivel hozzájárulunk vállalatunk még nagyobb nyereségéhez.

De mondhatjuk-e azt, hogy a munkásosztálynak, mely a vezető szerepet tölti be társadalmunkban, már szakmai kultúrával és műveltséggel rendelkező tagjai vagyunk? Nem. E cél eléréseért még nagyon sokat kell tennünk. A Siküveggyárban ugyan vannak házilag rendezett kulturális megmozdulások, politikai oktatás, termelési tanácskozások, TIT előadások, szakmai továbbképző tanfolyamok. Megszokott dolog a dolgozók vezetésbe való bevonása is. De ez még kevés ahhoz, amit a ma emberétől elvár társadalmunk. Még többet kell tennünk ezen a téren, hogy a dolgozókat úgy formáljuk, úgy képezzük, hogy a követelményeknek minden tekintetben eleget tudjunk tenni.

A Siküveggyár gazdasági és tömegszervezeti vezetői nagy erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy a dolgozók művelődését magasabb szintre emelhessek. Folyamatban van a sporttelep építése, tervezik új kultúrház építését, már negyedik éve szervezeten folyik az általános és középiskolai oktatás gyárunk kultúrotthonában. Folyik a marxista-leninista esti középiskolai továbbképzés, állandóan biztosított a szakmai továbbképzés. A rádió, televízió, sajtó és a színházi előadások, képkiallítások, ankétok sokoldalúan biztosítják minden ember számára a kultúra minél szélesebb körű megismerését.

Gyárunkban adott a lehetőség a szocialista brigádoknak arra, hogy évenként többször is kirándulhassanak. Ezeket a kirándulásokat a szórakoztatás, kikapcsolódás mellett helyes összekötni múzeumok, képtárak, gyárak látogatásával, mert az ilyen irányú tapasztalatszerzés a szocialista gondolkodást segíti elő. Mi eddig is, de ezután is ilyen formában szervezzük kirándulásainkat.

Véleményem szerint a szocialista brigádok csak akkor tesznek eleget igazán hivatásuknak, ha a tervek teljesítése, a gazdasági feladatok maradéktalan megvalósítása mellett az önművelésre is tesznek vállalatát, illetve vállalatukat teljesítik is. Úgy gondolom, hogy — nemcsak gyárunkban, hanem más vállalatoknál is — még sokan nem rendelkeznek az alapműveltséget adó nyolc osztályos általános iskolai végzettséggel.

A Siküveggyár erre is nagy gondot fordít, bár ezzel anyagiakkal járó kötelezettséget vállal magára: ugyanis a 3 nap tanulmányi szabadságon felül 6 nap jutalomszabadságot ad, és amennyiben a vizsgaeredmény legalább „jó” rendű, ebben az esetben pénzjutalmat is kap az a dolgozó, aki az általános iskola valamelyik osztályát elvégzi. Mindössze 80 kötelező óra alatt el lehet az 5.–6. vagy a 7. illetve 8. osztályt végezni. Helyes lenne, ha a brigádok olyan segítséget adnának kollektívájuk egy-egy tagjának, hogy lehetővé tennék számukra az anyagi veszteség nélküli továbbtanulást. Gyárunkban 600 fő nem rendelkezik a 8 általános iskolával, ugyanakkor 800 fő tevékenykedik a szocialista brigádmozgalomban. Éppen ezért a szocialista brigádmozgalmat fel akarjuk használni arra is, hogy tagjai a kulturális vállalatok a 8 általános iskolával nem rendelkezők számának csökkentésére is térjenek ki. Sajnos, a vidékről bejáró dolgozók körében tapasztalható, hogy még az anyagi előrelépést jelentő szakmai továbbképzésben sem szívesen vesznek részt. De ritkán lehet velük találkozni műsoros rendezvény és filmelőadások alkalmával is; az üzemben, sőt lakóhelyükön sem vesznek részt ilyen jellegű önművelésben, holott nagy részük szocialista brigádban dolgozik. Olyan tapasztalat is van, hogy a középszintű vezető nem teszi lehetővé a továbbtanuló dol-

gozónak a foglalkozásokon való részvételét, de ugyanakkor egyes vezetők maguk sem rendelkeznek a szükséges iskolai végzettséggel, amit jogosan fel is kell róni nekik... És a művelődés tekintetében is volna mit tenniük.

Üdvözölni lehet a József Attila Művelődési Központban létrehozott SZOCIALISTA BRIGÁDVEZETŐK KLUBJA szervezőit, mert ezzel lehetőséget adtak a brigádvezetőknek, hogy kicserélhessék tapasztalataikat, ugyanakkor találkozhatnak a politikai, gazdasági,

művészeti és irodalmi élet képviselőivel. E gazdag programok lehetőségét nyújtanak politikai, ideológiai, erkölcsi, gazdasági és egyéb megismerésre. Mindezek pedig a brigádvezetők látókörét növelik. Ezáltal képesek lesznek arra, hogy brigádjaikban sokoldalú szószólókká váljanak.

Számunkra a művelődés lehetőségei tehát adottak. Mindannyiunk érdeke, hogy felismerjük: a teljes emberség nemcsak anyagiakon múlik.

Hűség a dalhoz, hűség a hagyományokhoz

Felejthetetlen 50 év

A karnagy a kis emelvényen ül, szemben az énekesekkel. Előénekel a szólamoknak. Új dalt tanul a kórus: „Szánt a babám, csireg-csörög, sej-haj, a járom...” A szemek a karnagra figyelnek. A teremben csend feszül. A hangot kell „elkapni”, emlékezetbe vésni a dallamot. Szólamonként próbálkoznak az énekléssel. Nem sikerül. Ismétlés következik mindaddig, amíg mindenféle szempontból elfogadható nem lesz a produkció.

*

A 37 tagú Bányász Férfikar idén májusban ünnepelte fennállásának 50-ik évfordulóját. Hazai és külföldi fellépések sokasága, dalostalálkozók felejthetetlen élményei és közönségsikerei jelzik az elmúlt fél évszázadot. De nem maradt el – mert nem maradhatott – a hivatalos elismerés sem. A kórust a munkásdiktatúra hagyományainak megőrzésében kifejtett jelentős tevékenységéért 1956-ban a „Szocialista kultúráért” kitüntetésben részesítették. Később két ízben megkapták a „Kiváló Együttes” megtisztelő címet, az utóbbi esztendő minősítő versenyein pedig ugyancsak két alkalommal az akkori legmagasabb művészi elismerésnek számító amatőr művészeti kitüntetést, az „Aranykoszorú diplomával”-t szerezték meg.

Az eltelt 50 év útja azonban csak látszólag ilyen töretlen ívű, ellentmondásoktól mentes. A valóság sokkal összetettebb; nemcsak az örömeket, hanem a harcokat, a keserveket és a szomorúságokat is magában őrzi. Azokat a hatóságoktól elszenvedett zaklatásokat, fizikai és lelki megpróbáltatásokat, amelyek felett mindig diadalmaskodott az éneket kedvelő, daloló munkások egységes akarata.

A felszabadulás előtt a munkásdalkör tagjai nem egy esetben csak nagy nehézségek árán, a hatóságok kijáratásával találkozhattak. Az ellenforradalmi rendszer rendfenntartói árgus szemmel figyelték minden lépésüket: tudták, hogy a kórus és hozzá hasonló öntevékeny művészeti csoportok nemcsak a művészet igaz ápolói, a munkásdalkultúra és a munkáshagyományok őrzői, hanem a politikai munka olyan szinterei is, amelyek legális alkalmakat teremtenek a gondolatok szabad, ellenőrizhetetlen és tömeges cseréjére. Ez pedig nem volt kedvére a korabeli hatalomnak. Mert miről beszélgethet két (hát még több) munkás – sok egyéb más mellett –, ha

nem arról, hogy a megélhetési gondok milyen súlyosan nehezednek a családra, milyen nyomorúságos életkörülmények között élnek, mennyire kiszolgáltatottak.

Zentai Antal 1925-től énekel a kórusban. Ő a legrégebb tagja; az alapítók közül már senki sem él. A kor alig látszik rajta. Friss még ma is, Litkéről busszal jár be Tarjánba énekelni. A régi időkre így emlékszik:

– A hatóságok a mi próbáinkat, fellépéseinket nem szívesen engedélyezték. Csak a katolikus köröket meg a jobboldali Csóka-féle iparos dalkörét. De tudja, milyen az ember; ha tiltanak valamit, csak azért is csinálja. Minket tiltottak, nem szívleltek, hát azért is énekelünk. Amikor a munkásotthonban próbáltunk, sokszor a feleségem állt őrt, jelezte, ha jöttek a csendőrök vagy a spiclik. Akkor belekezdünk valamilyen irredenta nótába. Mikor aztán kitisztult a levegő, ott folytattuk az éneklést, ahol abbahagytuk, munkásmozgalmi dalokkal.

– Néha azért „lefüleltek” bennünket. Például, amikor Pálfalvára mentünk énekelni. A csendőrségnek feltűnt a sok piros szegfűs férfi, a virágot leszedették a gomblyukából. Később, 1928-ban pedig az egész énekkart bíróság elé állították, és mindnyájunkra 1 hónapi felfüggesztett börtönbüntetést és ezer korona pénzbírságot szabtak ki. Azt mondták – ami igaz is/volt –, azért, mert alapszabály nélkül működünk. A „csókások” árultak el bennünket.

A munkásdalosokat azonban nem tudták elriasztani az énekléstől. 1930-tól már rendszeresen szerepeltek a nagy országos munkásdalos-találkozásokon, többek között Győrben, Miskolcon, Pécsen, Békéscsabán. A nyílt politikai kiállást jelentették ezek az olykor demonstráció számba menő művészeti fesztiválok.

Az erőt és a kitartást nem egyszerűen csak a dal szerete adta, legalább annyira a közös munkássors, a politikai és a társadalmi célok azonossága. A közösség biztonságát, megvalósítandó célját és bátorságot adott, megsokszorozta az egyes ember erejét. Voltak olyan esztendők, amikor a kórus a hatósági ellenőrzés és tiltás ellenére 90 tagot számlált.

*

A felszabadulás új fejezetet nyitott a Bányász Férfikar történetében is. Az ország nyugati felében még heves harcok dúltak,

amikor a felszabadított Salgótarjánban egy ambiciózus fiatalember, Maróti Gyula, aki 1973 végéig volt karnagya az együttesnek, megbízást kapott a kórus szervezésére.

A munkásdalkör megváltozott történelmi és társadalmi körülmények között folytatta munkáját. Ott voltak a meginduló újjáépítések, az üzemekben, az élenjáró tsz-eknél, mindenütt, ahol dalaikkal lelkesíteni kellett és tudtak. A választási harcokban a Magyar Kommunista Párt mellett vettek részt. Sajátos agitációs eszközük az ének volt.

– Akkoriban komoly, sorsdöntő politikai, hatalmi harcok folytak az országban – mesélik többen is, egymástól csippentve el a szót. – Bizony volt olyan hely, ahol az egyház és a reakció által feltüzelt suhancok megdobálták a kocsinkat. De ezek az incidensek cseppet sem zavartak bennünket, sőt olajat adtak a tűzre. Legközelebb még elszántabban, még szenvedélyesebben énekeltek a munkásindulókat, álltunk ki a kommunista párt programja mellett.

– Véletlenül lettem a kórus tagja – emlékezik az érces hangú Putnok János, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek szerszámlakatososa. – Az acélgárban egy műhelyben dolgoztam Gulyis Sanyi bácsival, mint tanuló. Egyszer Sanyi bácsi szerszámot kért tőlem, közben megemlítette, nem volna-e kedvem énekelni. Én még soha nem énekeltem énekkarban, de igent mondtam. Őszintén szólva, féltem egy kicsit, úgyhogy csak két hét múlva mentem el. Aztán ott is ragadtam.

Ma is így van ez. Akit megérint a zengő, szálló ének varázsa, az nem tud lemondani az éneklésről, nem tud szabadulni tőle.

– Közel lakom a kultúrházhoz, sokszor itt bámészkodtam a ház körül és hallgattam a dalosokat – mondja Jäger Sándor, 19 éves bányai ács. – Megtetszett, amit csináltak, jelentkeztem a karnagnál és kértem a felvételemet.

– Nekem barátaim, munkatársaim énekelnek a kórusban – szól Fancsik Gyula, a ZIM fiatal gáztűzhely-szerelője. – Ők mondták, jöjjetek el. Tudták, jó hangom van, meg amúgy is kellene a fiatalok a kórusba. Ma vagyok itt először, de nagyon jól érzem magamat az emberek között. Azt hiszem, mindig eljövök.

Mi tartja össze a kórust? Ki miért áldoz fel önként, sőt szívesen szabad idejéből hetente kétszer két órát, nem számítva a fellépéseket, az ezzel járó utazást?

– A kórusban magam is szórakozom – vallja Pavlik Pál, aki 1951 óta énekel a dal-körben. – A daltanulás, az éneklés kikapcsolja az embert mindennapi munkájából, és igazi felszabadulást, örömet jelent. Igazán jól a dalosok között érzem magamat. Erőszakkal sem lehetne otthonfogni. Hetvenegyben hosszabb ideig beteg voltam, aztán amikor kicsit javult az állapotom, levezettettem magamat a feleségemmel a dalosokhoz, mert már nem bírtam nélkülük.

– Nem sajnálom időmet az énekléstől – veszi át a szót Jäger Sándor. – Munka után jól esik a pihenés, amit számomra az éneklés jelent. A beat-tel szemben ez egészen másfajta szórakozás. A beat nekem egyszerű időtöltés csupán, a kórusmunka viszont állandó tanulás, művelődés, az élmények hihetetlenül bő forrása.

– Életem évtizedek óta a kórusával fonódott egybe – mondja Putnok János. – Nem bántam meg az itt töltött időt. Azokat a tájakat, ahol évek során itthon és külföldön, jártunk, talán sohasem láttam volna az énekkar nélkül.

Gulyás Sándor, acélgári nyugdíjas a kórus legidősebb tagja. Hetvenhét éves, de még ma is szorgalmasan jár a próbákra, szereplésekre:

– Nem dohányoztam, nem voltam kártyás életemben soha, énekelni szerettem, gyerekkoromtól fogva. Az ének volt a mindennem.

★

A fiatalítás csaknem valamennyi amatőr énekkar legfőbb problémája, gondja. A Bányász Férfikar átlag-életkora is magas: ötven-ötvenkét év. Nincs utánpótlás – ismétlik, hol száraz tényként, hol kétségbe

esve, országsszerte a karnagyok, népművelők.

Mi lehet ennek az oka? Idézzünk néhány véleményt!

Putnok János, 1945-ös énekkari tag: – A fiatalok csak a beat-nek élnek. Jó, nem bánom, legyen az is, de nem ártana, ha mellette ismernék és értenék a kórusművészet szépségeit is.

Balogh Emil, a működtető szerv, a Bányász Művelődési Ház igazgatója: – Régen a gyerekekbe már az iskolában beoltották az éneklési vágyat, iskolai ünnepély el sem múlhatott énekkari szereplés nélkül.

Kerdi Ferenc, helyettes karnagy: – Szerintem az iskolai oktatásban is hiba lehet. A fiatalok, nem tudom, miért, valószínűleg már itt kapnak csömört a közös énekléstől. Később aztán szinte természetes, hogy tudomásul sem akarják venni a kórusmuzsikát.

Pavlik Pál, a kórus titkára: – A mai fiatalok a művészetnek ezt az ágát nem szeretik. Nem áldozzák rá a szabad idejüket. Pedig szép élményt jelent az éneklés.

Nagy Ildikó 18 éves, érettségizett kivülálló: – Iskolás koromban énekkaros voltam. Akkor szerettem: jó volt a társaság és sok új dalt tanultunk, rendszeresen felléptünk az iskolai ünnepélyeken. De most már nem járnék énekkarba, mert nagy lekööttséget jelent. Sok másra, például könyv-olvasásra, amit jobban szeretek, nem jutna időm.

Virág László karnagy, zeneiskolai igazgató: – Régebben a kulturális lehetőségek száma jóval szerényebb volt a mostaninál. Az emberek a kórusokban művelődhettek, szórakozhattak és politizálhattak is. Az öntevékeny művészeti csoportok közül az énekkar volt mindenki számára a legkönnyebben elérhető, hiszen semmiféle – még zenei – előképzettséget sem kívánt, csak jó fül és hang kellett hozzá. Ma számtalan kulturális lehetőség között választhatnak a fiatalok. Természetesnek tartom, hogy megosz-

lik az érdeklődésük. Nekünk azt, hogy a kórusművészet csaknem teljesen kiesik belőle, mint tény, tudomásul kell vennünk, de ugyanakkor nem mondhatunk le a fiatalok megnyeréséről. Csak a személyes meggyőzés, a beszélgetések eredményezhetnek változást. A fiatalítás, a frissítés különösen most, az októberre tervezett nagy-britanniai szereplésünk előtt férne ránk.

A vélemények megerősítettek elképzeléseinkben: a fiatalokkal már az iskolában, az ottani énekkarokban kell megismertetni és megszerettetni a kórusmuzsikát. A kórus-utánpótlás, a folyamatosság csak így biztosítható. Bizonyára nem ártana a kórusok melletti nagyobb propaganda sem: hadd ismerjék meg minél többen muzsikájukat, sikereiket!

A nagymúltú salgótarjáni Bányász Férfikar előtt komoly feladatok állnak. Ezek: a munkásdalhagyományok őrzése és ápolása, minél több madrigál és népdalfeldolgozás megtanulása, a kórus hangszingazdagságának bővítése, az egyes zenei korszakok szerzőinek és zenéjének megismerése, a zenei látókör szélesítése, s végül a fiatalítás megvalósítása. Bizunk abban, hogy a kitűzött feladatokat teljesíteni tudják, és két év múlva, az újabb országos minősítő versenyen a legmagasabb fokozatot, a fesztivál díjat nyert együttesek között üdvözölhetjük a tarjáni bányász dalosokat.

★

A karnagy a kis emelvényen ül, szemben az énekesekkel. A szemek rá figyelnek. Karjának egyetlen mozdulatára felcsendül az ének: „Én ültettem a cédrusfát...” A két órás próba vége felé járunk. Az énekesek fáradni látszanak. Fegyelmezettségük azonban legyűri a fáradtságot. Lankadatlan lelkesedéssel próbálnak tovább. Titkon talán már most arra a pillanatra gondolnak, amikor reflektorok forró fényeiben fejet lehajtva e dal végén megköszönik a zúgó tapsokat.

Sulyok László

Munkáskórusokról

Az 50 éves Salgótarjáni Bányász Férfikórus jubileuma alkalmából

Ez év májusában került sor Salgótarjában néhány meghívott énekkar és a megye munkáskórusainak VI. Országos Minősítő Hangversenyére. A Szakszervezetek Nógrád megyei Tanácsa, a József Attila Megyei Művelődési Központ, a Bányai Dolgozók Szakszervezete és a KÖTA Megyei Szervezete vállalta e jelentős találkozót megrendezését. Ennek keretében ünnepelte fennállásának 50 éves évfordulóját a megye egyik legrégebbi öntevékeny művészeti csoportja, a Salgótarjáni Bányász Férfikórus.

A salgótarjáni Vigadóban 1924-ben megalakult bányász énekkarnak a felszabadulás előtti években sok nehézséggel kellett megküzdenie, hogy egyáltalán fennmaradhasson. A kórustagok – bányászok és ipari munkások – legjobbjaik tudták, hogy nem könnyű feladatra vállalkoztak. Néhány évvel a Tanácsköztársaság bukása után a féktelen terror és elnyomás ellen

a dolgozók különféle szervezetekbe tömörültek, és így próbáltak harcolni a fennálló rend embertelenségei, üldözései ellen. Ilyen szervezet volt az akkor megalakult Bányász kórus is, mely az első perctől kezdve vállalta a politikai harcot is. Bátor kiállást kívánt ugyanis a különböző összejöveteleken énekelt forradalmi dalok, a szebb, a boldogabb jövőt hirdető munkásdalok, a cenzura megtévesztésére fedőnevekkel álcázott, gyűjtő hatású dalok előadása. S ha a megannyi megpróbáltatás, lemondás, a növekvő kizsákmányolás meg is keserítette a kórus életét, megtörni soha nem tudta. A II. világháborúban szétzilált kórus hamarosan talpraállt: még szinte dörögtek az ágyuk, amikor újra megkezdődött a Férfikar szervezése.

A felszabadulás után az énekkar egyre jobban megerősödött, és a sorozatos sikerek után az elismerés sem maradt el: 1956-ban megkap-

ta a „Szocialista kulturáért” kitüntetést, majd 1970-ben és 1972-ben a „Kiváló együttes” címet. Az országos minősítések lépcsősítsék is fokról-fokra előre haladt: 1964-ben még „Ezüstkoszorút” kapott, de 1972-ben már az „Aranykoszorú diplomával” fokozatot érte el. És most, az 50 éves évfordulón kellett megvédenie e magas fokozatot. Sikertült.

Virág László karnagy – ez évben vette át a vezetést Maróti Gyulától, aki közel 30 évig vezette kitünően az énekkart – nagyszerűen felkészítette kórusát. Az idősebb és fiatalabb énekesek szerencsés keveredéséből jó hanganyagú szép hangzású férfikart sikerült összekovácsolnia akik odaadón, nagy lelkesedéssel követték intéseit. Műsorukból különösen ki kell emelni Pászti: „Éhségdal”-ának, a szöveg érzelmi hullámmá-sát jól követő, kifejező előadását.

Ez ünnepélyes alkalomból gratulálunk a jubiláns énekarnak az elmúlt időszak nagyszerű eredményeihez és kívánjuk, hogy találjanak sok-sok örömet továbbra is a kóruséneklésben, s legyenek a jövőben is megbízható, lelkes tagjai az öntevékeny kórusok nagy családjának.

★

A háromnapos munkásdalos ünnep sok más szép produkcióval ajándékozott meg bennünket. Az Ózdi Farkaslyuk Radnóti Miklós Művelődési Ház Vegyeskara (karnagy: Vámos József) műsorából a „Salgótarjáni vöröskatonák dala” előadása emelhető ki. Minősítésük: „Ezüstkoszorú”. A Mecseki Szénbányák Kodály Zoltán Férfikara (Pécs) Ivániska Mátyás vezetésével az „Ormánsági népdalok” zeneileg kimunkált előadásával tűnt ki. Minősítése: „Ezüstkoszorú diplomával”. Az Olajipari Művelődési Ház Erkel Ferenc Kórusa (Nagykanizsa, karnagy: Russay Olivérné) Kocsár: „Suhanj szerelem – Szerenád” tételnek stílusos megszólaltatásával ért el szép sikert. Minősítése: „Ezüstkoszorú diplomával”. Az Ózdi Népművelési Intézmények Vegyeskara Korényi Lajos vezényletével Karai: „Barikádra” című forradalmi kórusművét énekelte a legjobban. Minősítése: „Ezüstkoszorú diplomával.” A Ba-

lassagyarmati Kisipari Szövetkezetek Vegyeskara (karnagy: Ember Csaba) izlésesen szólaltatott meg néhány tételt Monteverdi: „Scherzi Musicali” ciklusából. Minősítése „Ezüstkoszorú diplomával.” A Jászberényi Hűtőgépgyár Madrigál Kórusának (karnagy: Rohonczy Andrea) változatos műsorából a madrigálok stílusos előadását emeljük ki. Minősítése: „Ezüstkoszorú diplomával.” A Fővárosi Autótaxi Vállalat Kórusa (karnagy: Puster János) Juhász: Kavarog a forradalom című kórusművének jó előadásával szerzett maradandó élményt. Minősítése: „Aranykoszorú”. A Salgótarjáni Pedagógus Kórus (Karnagy: Virág László) igényes műsorral szerepelt. Különösen kitűnt Udvardy: „Bajoló”-jának finomsága, és Szokolay: „Miniatűr kantatájá”-nak áradó hangzása: Minősítése: „Aranykoszorú”. A Komlói Művelődési Házak Igazgatósága Vegyeskara (karnagy: Tóth Ferenc) nagyszerűen helytállt. Nehéz, igényes műsorokat stílusosan, muzikálisan adták elő. Kodály: „Székely keservesének” drámai, belülről fakadó előadása emlékezetes marad. Minősítése: „Fesztivál kórus”.

Az eddig felsorolt kórusok minősítésüket az „Általános kategóriában” szerezték.

A Munkásörsg Központi Férfikara Révész László és Tóth Béla vezényletével ezúttal is ki-

magaslóan szerepelt. Legjobb öntevékeny férfikarunk magasfokú zeneiséggel előadott, igen nehéz műsorából Durkó: „Három tanulmány”-ának példamutató megszólaltatását emeljük ki. Minősítése: „Hangverseny kategória”-ban: Fesz tiválkórus diplomával”. A Magyar Kábelművek Férfikarának (Budapest, karnagy: Kalmár Márton) műsorából Bjelij: „A börtönben” című kórusművének hangulatos előadása tetszett legjobban. Az énekkar ezen a hangversenyen nem kérte minősítését.

A munkáskórusok minősítő hangversenyeinek végeztével a résztvevő kórusok megkoszorúzták a Tanácsokztársaság téri Felszabadulási Emlékművet, majd Fasang: „Békét a világnak” összkari előadása után a Megyei Művelődési Központ színháztermében a Bányász Férfikórus tiszteletére jubileumi műsor bemutatására került sor, amely méltó befejezése volt a háromnapos ünnepsorozatnak.

Reméljük, hogy e nagyszerű kezdeményezésnek a következő években folytatása lesz, és Salgótarján a jövőben is szívesen ad otthont újabb munkástalálkozóknak!

SAPSZON FERENC

Tudomány, közművelődés, nevelés

Olyan önálló tudományos bázisokkal nem vagy csak szűkösön rendelkező megyében, mint a miénk, a meglévő műhelyek szerepe és felelőssége kétszerez. Önálló kutatás és országos eredmények közvetítése – tehát tudományos munkánk – azonban csak egy részét jelenti sokfunkciójú intézményünknek. Vállalnunk kellett, s a gyakorlat sok példájával igazolható módon vállaltuk is a részvételt a közművelődés sokirányú tevékenységében. Alapvető feladatunknak azonban azt tartjuk, hogy az életre kelt múlt tárgyi emlékeivel dokumentumaival közösséget összefűző tudatot, hazafias érzelmeket és szemléletet formáljunk.

Törekvések, események ismertetéséről kell szólni, – egy műhely útkeresésének és megújulásának máris kézzel fogható tényeiről. A sokféle kezdeményezést, próbálkozást összefűző szándékról: a jelenünket, mostani munkánkat is befolyásoló múlt megismerettségéről, szűkebb világunkhoz fűződő érzelmek kialakításáról, elmélyítéséről.

Gyűjtő, feldolgozó, kiállító és publikáló tevékenységünk során, a megyei múzeumi szervezetben művelt tudományágak keretén belül – régészet, új- és legújabbkori történet, képzőművészet, irodalom – és művelődéstörténet, néprajz – évről-évre számottevőbb eredményeket érünk el. A települések régmúltjának, múltjának és közelmúltjának feltárásával, a feltárás eredményeinek kiállításával, publikálásával hasznos szolgálatot teszünk a szűkebb hazánkhoz, megyénkhez, városunkhoz, községeinkhez való értelmi és érzelmi kötődés elmélyítésének. A különféle kisközösségek: iskolák, szocialista brigádok és az egyének bekapcsolása a gyűjtőmunkába, a gyűjtemények gyarapításába is ilyen irányú, segyre gyakrabban fordul elő, hogy öntevékenyen keresik fel múzeumainkat és kérjük, hogy az általuk fontosnak vélt tárgyakat derítsük fel vagy helyezzük el a gyűjteménybe és majd állítsuk ki. Ilyen értékes segítség útján jutott pl. birtokunkba a (nemcsak országos hírességű) középkori könyvgyűjtemény, a munkásmozgalmat kezdeti időszakából származó dokumentumok, ipartörténeti tárgyak, modellek, a munkáséletmód számos emléke.

A szülőföldhöz való kötődést a legintenzívebb állandó, időszaki, továbbá vándorkiállításaink útján erősíthetjük. A megye paraszti kultúráját a Palóc Múzeumban elhelyezett és elhelyezésre kerülő néprajzi állandó és időszaki kiállítások mutatják be. A paraszti gazdálkodás hagyományos tárgyainak, a palócság színes népviseletének, gazdag népművészetének rekvizitumai, a népi hagyományok (községenként népmesék, népi játékok, szólás-mondások és földrajzi nevek) gyűjteményei mind-mind erős szálát szövik az egészségesen fejlődő lokálpatriotizmus köré. Rendkívül hasznosak a megye múltjáról vagy egy-egy nagyobb település fejlődéséről szóló kiállítások: erre talán elegendő bizonyíték a Salgótarján története és bizonyos vonatkozásban a Pásztó története kiállítások sikere. Ennek példáján felbuzdulva a közeli jövőben szécsényi és balassagyarmati múzeumunkban is kívánunk készíteni helytörténeti kiállításokat. Ha-

sonló célokat szolgálnak továbbá azok a monográfiák – Salgótarján története, Pásztó története –, amelyek szinte a kiállításokkal párhuzamosan munkálódtak ki; a Nógrád megye története I., II., III. és IV. kötetei (amelyek számos helytörténeti vonatkozást tartalmaznak) – másirányú funkciójuk mellett – sikeresen kapcsolódnak a szülőföld megismertetéséhez, megszerettetéséhez. De hasonlóan jó szolgálatot tehetnek a honismereti körök, és a falukrónikák írói. Eppen ezért kell sajnálattal megállapítani, hogy az alig néhány éve még eredményes honismereti-helytörténeti tevékenység visszaesett – múzeumi szervezetünk viszont csupán néhány honismereti kör szakmai segítségét tudja csak vállalni.

A megye lakossága is résztvevő a török- és németellenes függetlenségi harcokban: e harcok emlékeinek egy része gyűjteményeinkben, illetve helytörténeti állandó kiállításaink tablói, vitrinjeiben van elhelyezve. 1973-ban 125. évfordulóján az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharcra emlékezve a balassagyarmati Palóc Múzeumban a Múzeumi- és Műemléki Hónap nyitányaként rendezett időszaki kiállításunk, majd az e kiállításunk dokumentumaiból az általános és középiskolák számára didaktikus céllal készült vándorkiállítás látogatói számának nagysága és az elért hatás bizonyítja az ilyen jellegű időszaki és vándorkiállítások létjogosultságát. Eddig kevesen ki nem aknázott lehetőségek rejlnek a végvári harcok színhelyei, az ott elhelyezett emléktáblák, stb, illetve az azokat bemutató fotók, dokumentumok, feldolgozások kötetes erejének hasznosításában. A kérdés jelentőségének bizonyítására a Szirákon – a múzeumi szervezet kezdeményezésére és tevékeny részvételével – helyreállított Teleki László sírhely- és emléktáblaavatás adott lehetőséget a Karancsberényben elhelyezett állandó kiállításunkról, ahol az ellenállási mozgalom megyei eseményeit elevenítjük fel korabeli tárgyak, dokumentumok, fényképek alapján. S ugyanide sorolandó pl. Szomszéd Imrénének a Múzeumi Füzetek sorozatban megjelentetett, Nógrádi partizánok című tanulmánya is.

A haladó irodalmi hagyományok ápolását is fontosnak tartja a múzeumi szervezet. Külön gonddal foglalkozunk – elsősorban 1960 óta – a Mikszáth és Madách életével, életművével kapcsolatos irodalmi és helytörténeti tárgyak, dokumentumok gyűjtésével. Részben a megyei gyűjtőmunka, de legfőképpen a Petőfi Irodalmi Múzeum, és az Országos Levéltár közreműködésével 1960-ban Mikszáth-kiállítást rendeztünk be Horpácson, Madách-kiállítást Csesztvén, 1964-ben. Ezzel szinte párhuzamosan a balassagyarmati Palóc Múzeumban Mikszáth Kálmán és Madách Imre emlékszobákat alakítottunk ki. 1972-ben a horpácsi, 1973-ban pedig a csesztvei állandó kiállítások korszerűsítését, bővítését végeztük el. A megye két nagy irodalmi alakja közelebbi tevékenységéről, írói munkásságáról több, a megyehatáron túl is elismerést kiváltó, a múzeumi szervezet gondozásában megjelent önálló tanulmányt és kötetet tettünk közzé 1964-ben, 1972-ben, majd 1973-ban, – vásárlásokkal, gyűjtésekkel – megteremtettük egy önálló Madách-gyűjtemény kialakításának lehetőségét.

A múzeumi szervezet tudományos apparátusa fentiek mellett számottevő feladatot vállalt a Madách- és Mikszáth-évfordulók megszervezésében, lebonyolításában. A kisebb jelentőségű írók, művészek sorából Bérczy Károly és Szentgyörgyi István életének és műveinek megismertetését tűztük ki célul. Erre kedvező lehetőséget biztosított az a társadalmi segítség, amelyet a honismereti mozgalom aktivistáitól kaptunk. Ez évben dolgoztuk fel Nógrádi Pap László nevelésügyi szakember életét és munkásságát. Gyűjteményünkbe került a Komjáthy munkájáról szóló feldolgozás is. Továbbra is adások vagyunk viszont a megye más irodalmi „apró-

szentjeinek" (pl. Ferenczi Teréz) nevelésügyi szakemberei, a megyében született, vagy rövidebb ideig megyénkben élt képzőművészek, a természettudományok neves művelői és műszaki szakemberek, újítók életművének közkinccsé tételével, hiszen e téren csupán Tittel Pál életútjának feldolgozására vállalkozhattunk.

Nógrád megye – s különösen a salgótarjáni iparvidék – munkásmozgalma országosan is elismert. A tárgyi és dokumentációs emlékek tudatos gyűjtése a dicsőséges Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából indult meg. A kezdetben szűk múzeumi bázisra épülő gyűjtőmunka eredményeképpen, de a nagy történelmi évfordulók kedvező társadalmi hatásaként is, számos értékes tárgy és dokumentum került a múzeum birtokába. Igen jelentős – különösen az 1965–1970 közötti időszakban – az a tevékenység, amely során időszakos kiállítások rendezésével – részben központi, részben helyi anyagból – járult hozzá Salgótarján és környéke ifjúságának és felnőtt lakosságának szocialista neveléséhez.

1965-től 1970-ig a múzeum tudományos dolgozói energiájának számottevő részét az évenként megrendezett jubileumi kiállítások előkészítése, megrendezése kötötte le. Ezek sorából is kiemelkednek a felszabadulásunk 20. és 25. évfordulójára, a polgári demokratikus forradalom és a KMP megalakulása, a Tanácsköztársaság 50. évfordulójára készített kiállítások. 1969-ben állítottuk ki id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművész „bányasorozatát” a salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeumban.

A nagy történelmi évfordulók keretében megrendezésre került kiállítások fontos politikai nevelő szerepet tölthettek be, kár, hogy helyiség hiánya miatt csak néhány hétig voltak megtekinthetők.

– A viszonylag sok időszakos és egy állandó kiállítás mellett ezidőben lendült fel a múzeum tudományos tevékenysége. A múzeum dolgozói és a köréjük csoportosuló helytörténeti kutatók tollából számos feldolgozás jelent meg. (Adatok a salgótarjáni munkásság életkörülményeihez; a Magyar Kommunista Párt Nógrád megyei szervezeteinek megalakulásáról és kezdeti tevékenységükről; Nógrádi partizánok; A salgótarjáni szénmedence munkásmozgalmi, 1919–1932; Adalékok a nemzeti és üzemi bizottságok Nógrád megyei tevékenységéhez; stb.) Löbbs önálló tanulmány tapasztalatai alapján részben a múzeum tudományos apparátusára és a megye helytörténetészeire alapozva készült és az 1965-ben kiadásra került NOGRAD, az 1972. évi kiadású Salgótarján története, a bányamunkásmozgalom történetét feldolgozó monográfia, valamint a Nógrád megye története I–IV. kötet.

– 1969. december 22-én Salgótarján felszabadulása 25. évfordulója ünnepségeinek keretében került sor a karancsberényi egykori Légrádi-kastélyban – ahol 1944 végén a Nógrádi partizáncsoport harcálláspontja volt – egy felszabadulási és partizán-élmékiállítás kialakítására. 1971. szeptember 29-én Nógrád Sándor-élmékiállítással bővítettük az emlékmúzeumot. 1973. szeptember 29-én ünnepélyes külsőségek között vette fel a Nógrádi Partizáncsoport Emlékmúzeuma nevet. Az emlékmúzeum látogatottsága példásan kiemelkedő. Ellátogatnak ide a Nógrádi Sándor nevet viselő KISZ-szervezetek, úttörőcsapatok, turista egyesületek, honvédségi alakulatok képviselői. Számos megyén kívüli, sőt külföldi is felkeresi az ország egyetlen partizán emlékmúzeumát.

HÁZÉPÍTÉS

5 millió 389 ezer ember él falun, 3130 községben. A felszabadulástól napjainkig falun csaknem 700 ezer házat építettek vagy építettek újjá. Egyedül 1972-ben 28 ezer lakás épült falun. A falusi lakóházak értéke 80 milliárd Ft, 93 százalékuk családi ház. Minden második fiatal lakást akar építeni.

AKI TAVASSZAL KEZDI

Kint a telkén találkoztam H.P.-vel H.P. 31 éves, itt lakik a faluban, a szüleinél. Öt éve nősült, azelőtt Pesten dolgozott mint festő. Hazajött, beállt a téeszbe, az építőbrigádba.

A telken felhalmozva a kő, a homok, meg a téglá.

– Tervezget? – teszem fel a kérdést, mert látom, nagyon elmélyedt.

– A házat? – kérdez vissza. – Nem, az enyém terve az már készen van. Még az ősszel megcsináltattam, az engedély is megvan. Jó idő kell, ilyenkor ideragad az ember.

– Aztán megvan hozzá minden?

– Igen. Régóta akarjuk, tudja, az öregek-nél azért mégsem az igazi. A sajátjában akar az ember élni. Mindenkinek ez a vágya.

Ahogy végignézek az utcáson, könnyen megállapíthatom a frissen piros cserepekről, hány ház épült tavaly. H.P. telkétől kifelé a faluból legalább nyolc helyen magasodnak a téglarakások. A kő- és homokkupacokat már nem is tudom megszámolni.

„... a falusi házak nem mindenütt a célnak megfelelően épülnek: sok a fennhéjázó, sáttortetős, a tájba nem illő épület. Rossz a beosztásuk, drága, anyagpazarló a kivitelezettségük. (...) Ezek a hivalkodóan drága épületek rontják a faluképet.” Népszabadság. 1973. szept. 5.

AKI MÁR FELÉPÍTETTE

A gazda szívesen fogad. Bevezet a házba, mert az alagsorba megyünk be az udvarról. Az egész ház alapincézve, lépcső nem vezet lefelé, egyszerűen egy szintben van az udvarral és a magassága legalább két méter. Közel érzem fejemet a lakás (vagy pince?) menyezetéhez.

A betonfalak még csupaszak, az asszony éppen nagymosást csinál, egyenletes morajjal jár a mosógép. A gazda átvezet egy

A múzeumlátogatásokat tárlatvezetéssel kötjük össze. Úgy érezzük, hogy az emlékmúzeumot meglátogatók – a látottak és hallottak hatására alapján – gazdag élményekkel távoznak. A változatlan érdeklődésre vall, hogy a Salgótarjától mintegy 20 km-re lévő emlékmúzeumot eddig közel tizenhatezren tekintették meg. A kiállítótevékenység mellett szakmai tanácsadást is végzünk: segítséget nyújtunk – reprodukciós anyagok közrebocsátása útján – a Nógrádi nevet viselő egyesületeknek alkalmi kiállítások megrendezéséhez. Iestermegyeink egyik múzeumát – a Közép-Szlovákia kerületéhez tartozó füleki múzeumot – ahol Nógrádi Sándor született – ugyancsak kiállítási anyaggal láttuk el.

– A szocialista nevelésben igen fontos szerepet szánunk a munkásosztály kialakulását, osztályra szerveződését, szakmai és politikai fejlődését, e.e. módjának változásait bemutató tárgyi és dokumentációs emlékek eddigienél szisztematikusabb gyűjtésének, rendszerezésének, majd – ha az új múzeum felépül – bemutatásának. Ezzel párhuzamosan a már felgyűjtött anyagokból időszakos és vándorkiállításokat rendezünk. A Képek Nógrád megye munkásmozgalmából, Az iskolák államosítása, Politikai pártok 1945–1948; 1918–1919; (időszakos és vándor), A munkásosztály az irodalomban című időszakos kiállítások, továbbá a Salgótarján története kiállításán elhelyezett, a város munkásmozgalmát ábrázoló tablók jól szolgálták a hazafias nevelést. Felszabadulásunk 30. évfordulójára vádó felkészülés, a különböző kollektívák (iskolai, honismereti, helytörténeti szakkörök, szocialista brigádok) bevonása a gyűjtőmunkába, továbbá a gyűjtött anyag keletkezésének, történelmi követelményeinek tisztázása hasonlóan szolgálja fenti célkitűzésünket.

Nagy gondot fordítunk arra is, hogy a különböző eddig nyomtatásban meg nem jelent, de az ifjúság és a munkásság egyes csoportjai, továbbá helytörténészek számára – önálló, vagy kiegészítő jellegű – forrásértékű kiadványt bocsássunk rendelkezésre. Ezzel két forráskiadványt: A Nógrád megyei bányamunkásság küzdelme a Horthy-korszakban, továbbá Dokumentumok, adatok Nógrád megye felszabadulásának történetéből című önálló köteteket adtuk ki.

– Ez évben kerül az olvasók elé a Nógrád megye munkásmozgalmának kezdeti szakaszát (1861–1918) magában foglaló gyűjtemény. Terveink között szerepel az 1918–19-es forradalmak, továbbá az 1948–1962 közötti időszak legfontosabb munkásmozgalmi dokumentumainak közreadása.

Ugyancsak tervbe vettük – erre a munkánknak irányt adó tudományos középtávú terv is ösztönöz – a szakszervezeti mozgalom megyei történetének megírását. Az első kötet, amely az 1898–1948 közti időszakot ölel fel, várhatóan már 1974-ben – míg az 1948–1970 közötti periódus összefoglalását 1976-ben – tervezzük megjelentetni.

Adósságaink vannak az ifjúsági mozgalom, a különböző baloldali egyesületek, a szocialista közigazgatás és más fontos témák megyei szintű feldolgozásában. Ennek ellenére úgy érezzük, hogy szakmai munkánkon keresztül alapjaiban sikeresen kapcsolódunk a párt- és tömegszervezetek, neveléssel foglalkozó állami intézmények munkájához, és a múzeumi tárggyűjtemények, kiállítások, kiadványok közrebocsátásán túl a szóbeli ismeretterjesztő munkából is kivesszük részünket.

Molnár Pál

másik helyiségbe, ahol ágyak állnak, közepeken nagy faasztal. Széket húz közelebb és helyet kínál. Amikor ő is leül, rámfordítja arcát, kíváncsian néz.

– Itt laknak? – kérdezem.

– Igen – mondja. – Még fent nincs kész teljesen – mutat fel. – Addig itt lakunk.

– Régen építette?

– Tavaly tavasszal kezdtem.

– Egyedül?

– A fiam segített.

– Dolgozik?

– Lassan két éve, hogy leszerelt a katonáéktól. Lakatos a téeszben.

– És maga?

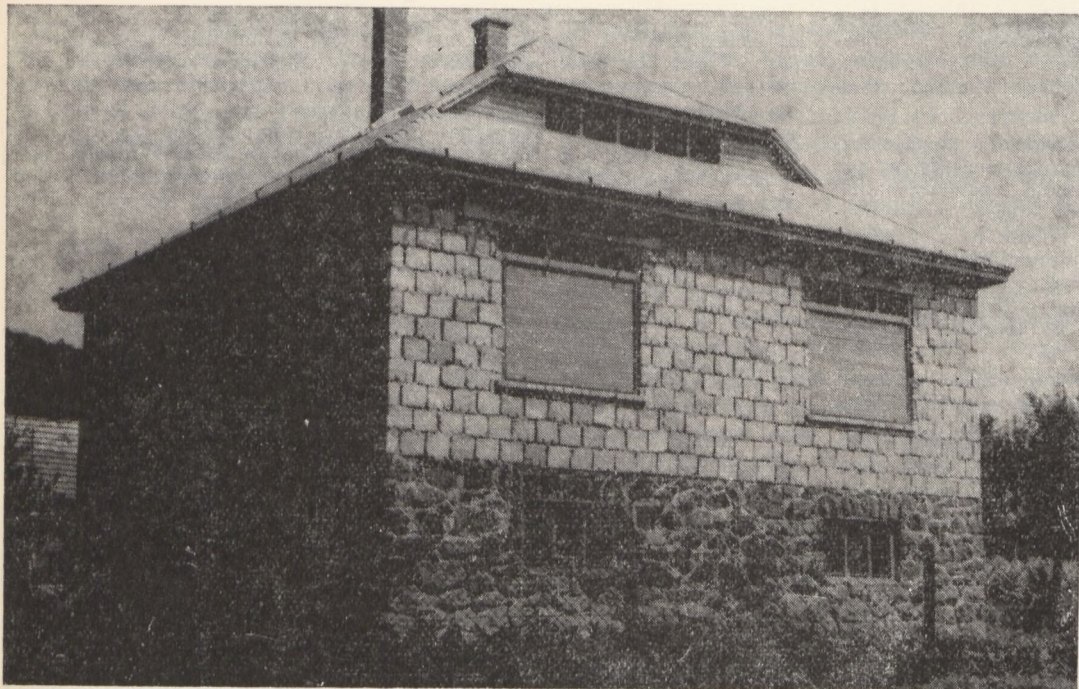
– Bejárok a városba, régen kezdtem, aztán ott ragadtam. Onnan akarok már nyugdíjba menni.

– Soká lesz az még.

– Tíz év, elszalad az.

– Ilyen korban nekivágtott ennek a nagy építkezésnek?

– Miért ne? Tíz év alatt lemegy egy csomó részlet, mert OTP kölcsönt is vettünk fel, meg volt egy kis örökség. A fiam pedig dolgozott. Bent a téeszben. Meg itthon is, a feleségemmel. Három évig foglalkoztak bikhizlalással, az asszony tartott vagy háromszáz tyúkot, aztán csurrant is meg csöppent – mondja és mosolyog. Látszik rajta, hogy elégedett.

Megkínál egy kupica pálinkával, amelyet egy harmadik helyiségből hozott ki, aztán invitál, nézzem meg fent az építkezést. Létrán kell felmászni, mert lépcsőre még nem futotta. Fent alig győzőm számolni a szobákat; van legalább négy. Apró, szépen erezett parkettával lerakva. Az elszoba mintás csempével burkolva.

– Olasz – mutatja széles mosollyal.

A fürdőszoba zöld fényben úszik; zöld a kád, a mosdó, zöld a csempe.

Hasonlítási adatok. Egy kétszobás, konyhás, fürdőszobás falusi családi ház bekerülési összege 1962-ben: 140–150 m/Ft. (60 m² alapterülettel). Ugyanez a ház 1973-ban: 190–200 m/Ft-ba került. Ha a kétszobás, konyhás, fürdőszobás falusi házat sorházban, kisé kibővítetten építjük tel (ezt a tórtmát a kormányzat népgazdasági szempontból – területgazdálkodás, közművesítés – fokozott kedvezményekkel támogatja), a bekerülési összeg csak 220–240 m/Ft-ra emelkedik. Ellenpont: a környéken több házat építettek 360–380 m/Ft-ért, de volt olyan építető, aki felépítette – a saját erejét, ügyességét leszámítva – 170 m/Ft-ért.

A TERVEZŐ

M. J. építésztechnikus. Mosolygó arcú, vidám ember, kiegyensúlyozott.

– Régóta tervezek. Az utóbbi időben rendszeresen.

– Azelőtt?

– Elvértve, persze a korábbi időszak az indulásé volt. Ma már sokkal könnyebb.

– Hogyan kezdődik a tervezés?

– Egyszerű a kérdés, a válasz nem nehéz: aki építeni akar, megkeres. Elmondja, mit akar vagy mit szeretne, aztán megvitátjuk.

– Olyant is akarnak, amit esetleg előírás tilt?

– Természetesen. Meg kell magyarázni, és

ez sokszor nem is egyszerű. Van, aki görcsösen ragaszkodik az elképzeléséhez.

– Milyen házat tervez legszívesebben?

– Nézze, a tervezés nem egyszerűen egy sima megrendelés. Vannak előírások, meg az ember hozzáteszi az alkotói elképzelést is. Kényelmes, célszerű házat szeretek tervezni, és örülök, ha a megrendelő az elképzelését megtalálja benne.

– Embere válogatja?

– Természetes. Mászt kell terveznem – még ha falusi házról beszélünk is – a parasztembernek, mászt a munkásnak és egészen mászt az értelmiséginek.

– Mi a „sláger”?

– Itt falun a sátoztetős ház. A többség ezt kéri, tudom, hogy a falukép szempontjából egyhangú, de a megrendelőé a szó. A nyeregtes nem hóditott még kellően, pedig az a leghasznosabb a térkihasználás miatt, meg szépségre is elsőbb.

– És a mandzard tető?

– Ezért rajonganak. Nem tudom és a többi tervező sem tudja megmagyarázni, hogy nem jó, drágább és rontja a ház képét. Még büntetésre is vállalkoznak, csak

megépíthessék. Persze, sok tapasztalatom van arról is, hogy eltérnek a tervekől, jóval nagyobbát építenek: ezek anyagpazarlók, csúnyák, otrombák.

– Ha már az anyagról esett szó, a helyi anyagokat hogyan hasznosítják?

– Vegyesek a tapasztalataim, van aki felhasználja a követ, van aki nem. Természetesen az is nagyban közrejátszik, hogy a kő drágább, mint a beton. Az utóbbit egyszerűbb bedolgozni.

– Önmagának még nem tervezett? Amiben csak a saját elképzelése van benne.

– Tudom, ezt miért kérdezte. Higgye el, sokszor elgondolkoztam azon, hogy a falusi építkezésekben fellelhető egyhangúságot célszerű, a tájba illő házak építésével kellene megváltoztatni. Csináltam is ilyen tervet, pályázaton díjazták, aztán nem tudtam eladni senkinek.

A MŰSZAKI OSZTÁLY VEZETŐJE

N. S. húsz éve dolgozik a tanácsnál, ebből az időből legalább kétharmadában az építkezésekkel foglalkozott. Van is gond meg baj. Negyvenöt éves, halántékán fehér a haj.

– Ahol ilyen nagy az építkezési kedv, ott azért fokozottan kell őrködni a szabályok felett.

– Ez természetes. Ezen úgy segítünk még korábban, hogy elkészítettük a falukörzeti központok rendezési tervét. Az a célunk, hogy szép, rendezett falvak alakuljanak ki.

– És a végrehajtás?

– Látja, ez már nem egyértelmű. Azokat a terveket szakemberek készítették, többször átvitatta a faluban élőkkel. Aztán jóváhagyja a tanács testülete, és ahogy telik az idő, mindig változtatni akarják. Persze, sokan szeretnék az egyéni elképzeléseiket érvényesíteni.

– Hol tart a mai modern falu megvalósítása?

– A rendezési tervek kijelölik ezekben a központokban a többszintes lakóházakat. Egyes tanácsok követendő példával járnak

elől, sajnos akad olyan tanácsl vezető, aki idegenkedik, irreálisnak tartja. Pedig a fiatalok már nem akarnak azokban a régi nagy kertekben kapálni.

– Milyen az „építkezési morál”?

– Vegyések a tapasztalatok. Ha nagyon szigorúan vennék, minden építkezésnél lenne valami szabálytalanságot találni.

– Miből adódik ez?

– A helytelen elképzelésekből. Megszületik az elhatározás, hogy építenek, telket vesznek, terveztetnek. Ez eddig rendben is lenne, de közben az elképzelést már nem tisztázzák. Assák a kutat, aztán mikor elkészül a terv, a kút olyan közel van a házhoz, hogy az ablakból lehet merni a vizet. A védőtávolságokat nem tartják be. Persze a tanács is hibás, mert nem ellenőrzi, s megfelelő felvilágosító munkával is többet lehetne elérni. Például az előkerteket is egyenesen feleslegesnek tartják, aztán télen az úttestről söprik a havat, hogy az autók ne vágják fel a piszkot. Természetesen ez nem általános, ezek csak kiragadott példák.

– Lakják egyáltalán ezeket a házakat?

– Sajnos, még változatlan a „tisztaszoba” elve: sokfelé látni családokat szoroskodni nyárikonyhákban, pedig ott a nagy lakás. A kerítésekből meg „versenyt” csinálnak: születnek olyan giccs-költemények, amelyek húsz-harmincezerbe kerülnek.

Négy évet vizsgálva 1969-ben épült a megyében 266 lakás állami, 892 magánérből (összesen: 1158 lakás); 1970-ben 302, illetve 962 (1264); 1971-ben 440, illetve 1078 (1518); 1972-ben

500, illetve 1524 (2024.) Országos adat az 1972-es évre: állami lakás 29 489, magánérből 60 705, összesen 90 194. A magánérből épített lakások hosszabb idejű előtakarékoságból, ezt kiegészített OTP-kölcsönök igénybevételeből valósulnak meg. 1972-ben a rét-sági járásban OTP-kölcsönrel 180, kölcsön nélkül 29 házat építettek. A megyében 950 házat OTP-kölcsönrel, 122 kölcsön nélkül, országosan OTP kölcsönrel 49 909-et, kölcsön nélkül 10 796-t építettek fel.

AKI MOST TERVEZTET

Negyven éves lehet, gyűrött bársony zakójában zavartan áll a tervező előtt. Beszél, magyarul. Munkához szokott kemény ujjai között nem áll meg a hegyesre faragott ceruza. Kusza vonalakat húz a fehér papírra. Szeretné magát megértetni: – Ide kellene a szoba, ott pedig a veranda legyen, de üvegezett. Ha lehet, akkor fürdőszoba meg jó nagy konyha. A nyárikonyhát se felejtse ki! Tudja, a disznóvágások! Meg az asszony ott főz, mos. Aztán legyen benne még... – és tovább magyarul mindarról, amit megálmodott és holnap megvalósít.

A KIVITELEZŐ

K. J. kőműves kisiparos, fiatal, vidám ember.

– Az építkezésnél kezembe adja a gazda a tervet és azzal kezdi: – Képzeld, ide tette a tervező az ajtót, hogy néz az ott ki? Átesszük ide, az ablakot pedig a másik oldalra, úgy sokkal jobban mutat. Itt

pedig ezt a nyitott teraszt lefalazzuk és kész... – Nem tudok mit mondani. Legtöbbször hozzátesszik: csinálja vagy mást hívjak?

Örvendetes az előrelépés az épült lakások szobáit tekintve. 1962-ben a rét-sági járásban épült 142 lakásból 118 kétszobás és csupán 1 volt háromszobás. A megyében 1969-ben az épült lakások közül 389, 1972-ben már 1252 volt kétszobás, a háromszobás lakások száma az 1969-es 207-ről 694-re ugrott. Országosan az épült lakások közül a 2 és többszobások aránya 77,3%

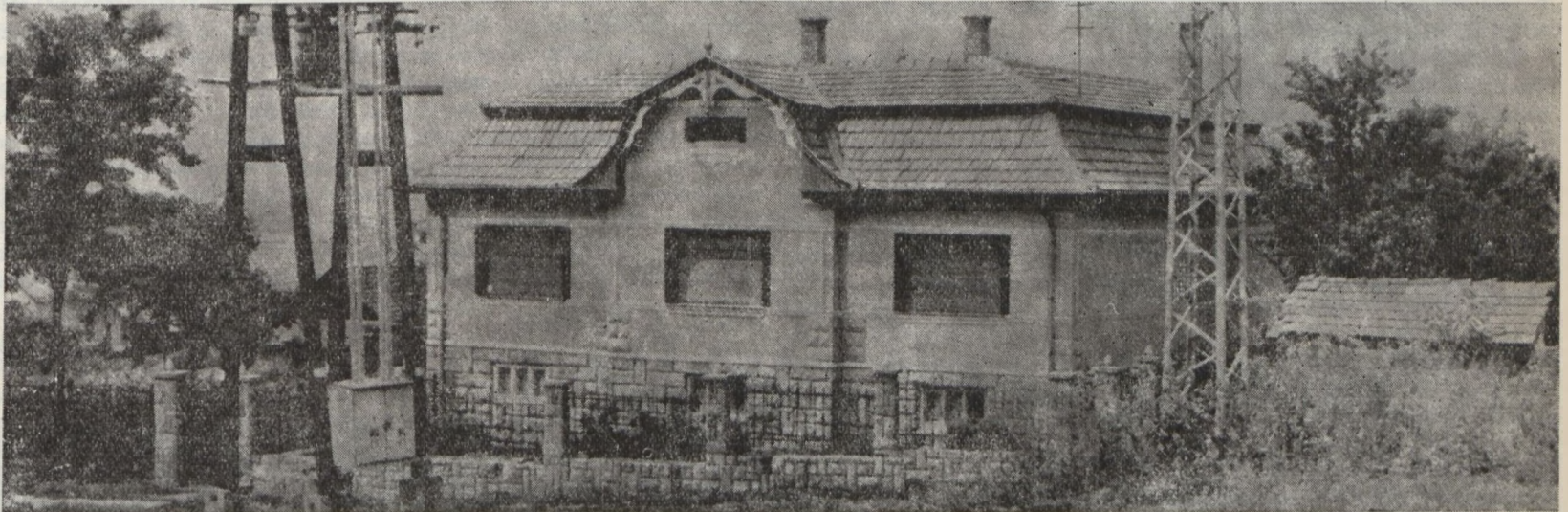
A LEGNAGYOBB HÁZ TULAJDONOSA

U. község Petőfi utcájában áll egy „csodálatos” nagy ház. Valóban nagy, olyan sokszögletű, a kék vakolat meg az érdekes megoldású mandzard tető már megszűröl magára vonja a figyelmet. A többi ház vonalától legalább egy méterrel kijebb áll. A cifra vaskerítés, mint király palástján a rojt, úgy futja körbe a házat.

A faluban azt mondják, a gazda nagyon boldog és büszke a házára. Az indulásnál a legkülönbet akarta. Megcsináltatta a tervet, láttam is, Két szoba; egyszerű, célszerű falusi ház. Aztán ő egy kicsit módosított rajta. Csak úgy. Olyan nagyra sikerült a végén, hogy maga sem tud eligazodni benne. Az árát kérdeztem, de kitért a válasz elől.

Most mérges mindenkire, a „világra”, mert megbírságotlák. A házából nyugodtan „kítelne” két takaros falusi ház.

Kő-Szabó Imre

A magánlakás-építésről

Napjainkban soha nem látott dinamizmussal jelentkezik és népszerűsödik a magánépítési igény és tevékenység. A magánlakás, üdülő, garázs, a kiskertmozgalomhoz tartozó telkeken létesített hétvégi ház vagy éppen szerszámkamra tömeges elterjedése életszínvonalunk örvendetes emelkedéséből származik. Am a kapcsolódó igények kielégítése olyan súlyos problémákat vet fel, hogy a megoldás érdekében fokozott figyelmet kell e kérdésnek szentelnünk.

Kiindulásul annyit, hogy Nógrád megyében a magánlakás-építés körülbelül 70 %-a családiház formában valósul meg – elsősorban a városokon kívül. A sorházas, társasházas építési forma is elterjedt ugyan, de elsősorban a két városban. Kétségtelen, hogy az utóbbi sok szempontból kedvezőbb az előbbinél: gazdaságosabb a közművesítés, szervezettebb és anyagi meggon-

lásból praktikusabb maga az építés, bár igaz az is, hogy a bér-lakásokhoz hasonlóan nem elégít ki olyan funkcionális igényeket, amelyek a külön használatú telekhez kapcsolódnak: garázsépítés, hobbykert, tárolóhelyiség, barkácműhely, kisállattartás stb.

Maradjunk a magánlakás-építésnél!

A magánlakás-építés „lakástermelésünk” hallatlanul fontos része, ennek híján a Kormány által kitűzött 15 éves program – 1975-ig egy millió lakás felépítése – nem teljesülhetne. Mai eredményeink ismeretében nem lehet ez kétséges, hiszen a felszabadulás után épült lakások kétharmad része magánlakás, és ha csökkent is a IV. ötéves tervben ez az arány, még mindig meghaladja az 50 százalékot.

Már esett említés arról, hogy a magánlakásoknak (megyénkre és országosan is jellemző ez) csupán kisebb hányada – mintegy

25–30 %-a épül magasan szervezett, közművesített, telepszerű többszintes, vagy más nagyobb laksűrűséget adó formában, ezért itt és most inkább a nagyobb arányú falusi családiház-építés problémáiról ejtenék szót. Hiszen jelentősége rendkívüli: meghatározó szerepe van a falusi életforma, az izlés fejlettsége (lakáskultúrán át) vagy a településfejlesztés vonatkozásában – utóbbiról szólva azt is állíthatjuk, hogy községeink többségében egyedüli fejlesztési tényező. Nem közömbös tehát, hogy milyen formában jönnek létre, hogyan befolyásolják-alakítják a település arculatát ezek a lakások, családi házak, milyen lesz alaprajzi elrendezésük közműellátásuk, modern életre való felhasználhatóságuk.

Megyéinkben évente 800–1000 családiház épül (1971-ben 994, 1972-ben 1072) – ez az összlakásépítésnek mintegy 53 %-a. Vidéken – megyénk községeiben – ez az arány 85–90 % körül alakul. Vizzel és csatornázással ellátott az utóbbiak 25–30 %-a, szemben a megyei összes 50–60 %-os arányával. Villamosenergia ugyan kivétel nélkül mindegyikben van, de kiépített úttal, kiszolgáló bolthálózatokkal már igen gyakran nem rendelkeznek. Ezekhez a hátrányokhoz járul, hogy más lakásépítési formákkal szemben lényegesen nagyobb anyagi erőt, saját munkát, szervezést, utánjárást igényel felépítésük. Az OTP nyújtotta hitellehetőséget ugyan az építettek többsége kihasználja (kb. 30 % épít OTP-kölcsön nélkül), mivel azonban a megyei hitelpolitika szerint a kölcsön tényleges összege a kiemelt településeken (városok, nagyközségek) a 80 000 Ft-ot, egyéb településeken a 70 000 Ft-ot, gyakorlatilag az átlagos 55 000 Ft-ot nem haladhatja meg – az átlagos kivitelezési költség viszont egy átlagos nagyságú, részben alapincézett családi ház esetében 200–250 000 Ft –, kiszámítható, hogy az építetőknek mintegy 100–150 000 Ft „előtakarékossággal” kell rendelkeznie.

És akkor még csak az anyagiak kerültek szóba, hiszen köztudomású, hogy mekkora saját és rokon munkát fektet be, mennyi gondot, utánjárást vállal magára tervek beszerzésével, hatósági engedélyeztetéssel, építőanyag beszerzésével a magánlakást építő. S neki nem jár a gyermekek és eltartottak utáni szociálpolitikai kedvezmény, a többi lakásépítési formához viszonyítva korlátozottabb a munkáltatói támogatás mértéke is.

Summa summarum: a családiházat építő-építető tehervállalása minden más lakásépítési formát, lakásszerzési módot keresőenél súlyosabb.

A kérdés másik oldala, hogy míg a saját eszköz és energia felhasználása révén a magánlakás-építkezés jelentősen csökkenti az állam lakásépítési terheit, ugyanakkor az állami beavatkozás, akár a gazdasági, akár a szervezési, hatósági irányítás, elmarad a kívánalmaktól. Ami viszont olyan gondolhoz vezet, hogy például korszerűtlen a lakásalaprajz, korszerűtlen a szerkezet, kedvezőtlen az esztétikai megjelenés, gazdaságtalan az építés, sok a komfort nélküli lakás és az anyagilag megalapozatlan építési igény miatt befejezetlen maradt vagy mértéktelenül elhúzódozó építkezés.

Miért olyan magas még napjainkban is a családi házat építők aránya, mi okozza a népszerűsödést a kedvezőtlen gazdasági feltételek ellenére is? A kérdés megválaszolása kimerítő vizsgálandást kívánna, annyi azonban megállapítható (már amennyire ezt az ilyen kérdésekben az enyémhez hasonló járatlanság alapjáról bárki is teheti), hogy egyik meghatározó a család mint hagyományos termelőegység: azt értve ezen, hogy a falusi család „feje” többnyire iparban foglalkoztatott, fix keresettel rendelkező eljáró, míg a család többi tagja a térszben, háztájiban tevékenykedik. A termelési funkcion kívül persze nagyon sok olyan módot is biztosít az önálló telkes családi ház, amit más, zártabb építési forma nem tesz lehetővé: ilyen a már említett garázs, tárolóhelyiségek, pihenőkert stb. E funkciók aránya változik aztán annak megfelelően, hogy a családi ház városi vagy falusi-e, egészen addig, hogy lakóudvarra zsigorodik vagy lényegileg csupán a lakás természeti kiegészítése. A falusi házaknál ez utóbbit alig veszik figyelembe: ott a lakás teljesen elszakad a természeti környezetet adó kertetől, zárttá válik, magas lábazatra helyezik – így kialakul a Lakás, amelyet csodáson berendeznek, de nem laknak. Lakják viszont a már eleve mindennapi életük lebonyolítására tervezett-kialakított alagsori lakókonyhákat, melléképületszerű nyárkonyhát.

Lépjünk közelebb ehhez a problémához!

Egy családi ház átlagos értéke 200–250 000 forint, sokszor még több: egy szorgalmas élet, egy család megfeszített munkájának eredménye. Egyéni haszon. De nemcsak az. Társadalmi haszon is:

ha felépül, a nemzeti vagyon részévé válik. Akkor is, ha rossz minőségű s így rosszul használható. Nyilvánvaló hát, hogy hatékonyabban kell örködnünk: legyen a használati érték az értéknek megfelelő! S ne lehessen érv annak az érve, aki „az én pénzem-ből lesz, olyan legyen, amelyet akarok – én élek benne”-elvével replikázik. S ne lehessen általános gyakorlat ismerősök, rokonok, tekintélyek sokszor izléstelen, pöffeszkedő, rosszul használható házának utánzása. Mert a rosszul tervezett leendő otthon, ha nem is szükségszerűen az, de lehet rossz életformát kialakító s ezáltal tudattorzító erő.

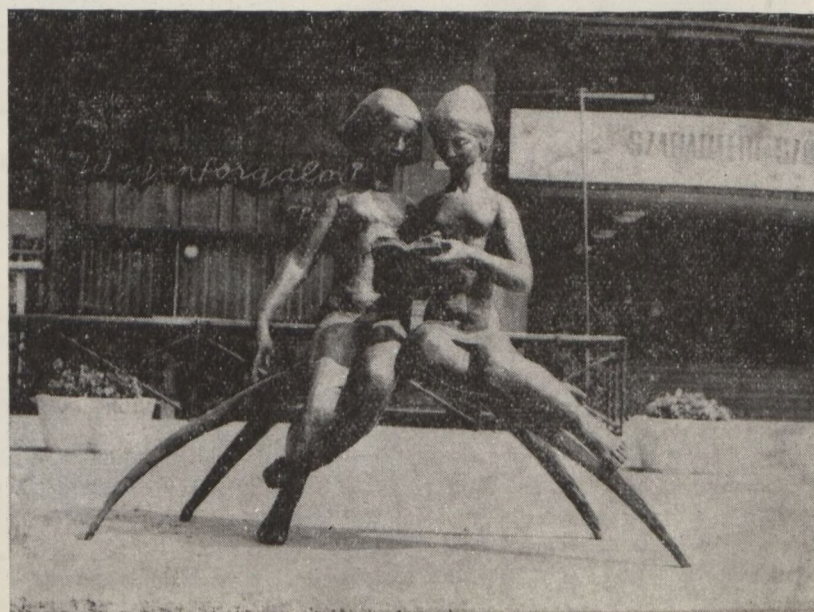
Mi lehetne az „egy lépés előre?”

A jó lakás alapja a jó terv: kívánatos lenne a jó típus-tervek minél nagyobb arányú felhasználása. Mert a tervek zömét ma még magántervezők készítik – nagy az ő felelősségük is az építetők izlésformálás terén. Felkészültségük jelenleg nem teszi őket erre alkalmassá: megyénkben pl. körülbelül 130 magántervezőnek van tervezői „jogosítványa”, közülük 60–70 dolgozik e körben rendszeresen: 15 építésmérnök, 40 építőipari technikus és kisszámú közműves mester. (A tervek zömét technikus-tervezők készítik, s meg kell mondani, hogy a kevés kivételtől eltekintve a korszerűtlen szabványmegoldásokat részesítik előnyben, nem képesek vagy hajlamosak a korszerű lakás iránti igény felkeltésére.)

Meg kell teremteni – mert a magánlakásépítés (lehetőségeinkhez képest) alacsony színvonalának oka – a „magánéros” építkezés szervezetségét, megszüntetendő a hatóságok ma még eléggé elnéző fellépése és a felhasznált tervek alacsony színvonala.

Mert végezetül arról szólván, hogy pedig milyen fogyatékosai vannak egy mai családi háznak s terveinek, arra tágabb áttekintés helyett, hogy válasszam ide Callmeyer Ferenc írásának (A saját-ház-építés és az üdülőépítés terveiről, Hazai Építésügyi Tájékoztató Közlemények 1974/2) néhány gondolatát. „Az alaprajz korszerűségének vizsgálata labilis alapokon áll. Az életforma, melyre az alaprajz szerveződik, kialakulatlan mind vidéki, mind városi vonatkozásban... A század harmincas éveinek kispolgári alaprajzi szervezete uralkodik a magyar alaprajzokon. Ennek lényege az előszobára szerveztség, a szobák használati értékének bizonytalansága, a külső és belső tér kapcsolatának elhanyagolása... az utcai szobák előbb-utóbb használhatatlanná válnak és a lakás teljes napi funkciója a lakókonyhába szorul. (ÉGSZI-felmérés: az új lakások 34 %-ában a televíziót a konyhában használják.)... Visszatérve a tervezés és terveletés problémájára, megemlíthető, hogy a megoldás nem az egyedi tervezés minőségi javításában, hanem a típus-tervek választékának bővítésében és nem utolsósorban nivós, államilag támogatott propagandájában rejlik... A tanácsadó szolgálat regionális megszervezésével, a típus-tervek, prospektusok általánosabb terjesztésével (könyvárusi, újságárusi forgalmazás) és intenzívebb lakásépítés-kultúra szolgáltatással (kommunikációs eszközök – ingyen propaganda füzetek) a lakásépítésnek ez az állam által elhanyagolt területe felkarolható lenne.”

Szinyei Béla

Nem romantikus idő volt, hanem harc, munka

A beszélgetés Lipták József elvtárrsal, a Szakszervezetek Nógrád megyei Tanácsának vezető titkárával, egykori ifjúsági vezetővel készült, emlékezéssel a mozgalom 1945–48 közötti időszakára.

– Tizenkilenc éves fiatalemberként érte a felszabadulás. Azonnal kérte a felvételét a kommunista pártba és szinte ezzel egyidőben – pártmegbízatásból is – bekapcsolódott az ifjúsági mozgalomba. Meddig dolgozott ifjúsági vezetőként?

– A MADISZ-nak voltam tagja és 1945–48-ig titkára is Karancslapújtó községben. 1948-ban Budapestre kerültem iskolára: amikor elvégeztem, Pesten dolgoztam a Központban. 1950-ben, a DISZ megalakulásakor jöttem vissza Nógrád megyébe: először három hónapig városi titkárnak Salgótarjánba. Az ellenforradalomig a DISZ megyei titkáráként vezettem a megye ifjúsági mozgalmát, az ellenforradalmat követően munkálkodtam a KISZ létrehozásán 1957 áprilisának első felében – a KISZ megalakulása után – kértem áthelyezésemet a „felnőtt mozgalomba”.

– A MADISZ-tól és a különböző rétegszervezetek tevékenységétől a KISZ megalakulásáig hosszú az út. Közben sok változás ment át az ifjúsági mozgalom. A mai fiatalok már nem nagyon ismerik a „rétegidőket”. Mik voltak a háborút követő időszak jellemzői, hogyan alakultak meg a rétegszervezetek?

– Ennek az időszaknak a fő jellemzője? Egy világháború után voltunk. Amikor az ifjúság kijött a pincéből, a sötétségből, olyan időszakot követett a felszabadulási kor, amelyben korábban az ifjúság egymással találkozni, szót váltani, szórakozni nem tudott. Tehát egyik fő igénye az volt, hogy találkozhasson, másrészt pedig kereste az útját, helyét a társadalomban. Ebben az időben sok bált és más rendezvényt szerveztünk. Mindent pótolni akartunk, amit a háború elvett tőlünk.

Ekkor még valóban rétegszervezetek voltak. A MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a kommunista párt ifjúsági szervezete alakult meg először, majd sorban a többi pártok is megszervezték ifjúsági bázisaikat. Egy községen, városon, az országon belül kommunista, szociáldemokrata, kisköz, parasztiifjúsági szervezet működött. Szét volt tépve az ifjúság. Szervezeteik a felnőtt pártok programja alapján önálló politikai arculatot mutattak, de jellemző volt mindre, hogy tagságuk szórakozott, találkozni akart. Járási, megyei irányítás nélkül, spontán helyi, üzemi kezdeményezésekre alakultak, és egyik fő tevékenységük a hasonló gondolkodású, szemléletű, környezetű, azonos foglalkozású szülők fiataljainak összefogása volt. Ez elsősorban úgy jutott kifejezésre, hogy akik az iparban dolgoztak, azok a MADISZ-ba vagy a SZIM-be (Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom), akik a mezőgazdaságban dolgoztak, a kisköz vagy a parasztiifjúsági szervezetbe küldték a fiatalokat. A vallásos szülők – függetlenül foglalkozásuktól –

a KALOT-ba (Katolikus Agráriifjúsági Légyenyegyletek Országos Testülete) irányították a fiaikat.

A MADISZ a forradalmi, tehát a szocializmust, munkáshatalmat akaró; a kommunista párt útját, programját követő, azt magáévá tevő munkásifjúságot szervezte. A szervezet vezetői gyűléseiken, rendezvényeiken a kommunista párt politikáját, tanításait közvetítették a fiatalokhoz. De ez jellemezte a többi rétegszervezetet is: a felnőtt pártprogramok, a napi feladatok alapján szervezett politikai munka. A különböző rendezvényekre, a pártok által szervezett programokra is minden ifjúsági szervezet a maga tömegeit mozgósította.

– Nógrád megyében hogyan oszlott meg az ifjúság a különböző rétegszervezetek között?

– Legnagyobb bázisa a MADISZ-nak volt, különösen Salgótarján város és járás területén, meg a medencét övező községekben. A kisköz és parasztiifjúsági szervezeteknek a külső járásokban – mindenképp Balassagyarmat és Pásztó környékén – volt erősebb befolyásuk. A SZIM Zagyvapálfalva, Nagybátony térségében és egyes üzemekben szerveződött periférius hatással. Az arányokat tekintve a megye ifjúságának kétharmadát a MADISZ tömörítette, mellette a kisközségi ifjúsági szervezet rendelkezett számottevő erővel. A KALOT-nak elszórta helyi szervezetei működtek.

– Az egyes ifjúsági szervezetek között például egy faluban voltak-e viták és mi jellemezte ezeket? A véleménykülönbségek eltértek a felnőtt pártokéitól, vagy azok tükröződtek a fiatalok között is? Emlékszik konkrét esetekre, amelyekkel a véleménykülönbségek jellemezhetők?

– A kisközségi ifjúsági szervezetek vezetői általában a 20 vagy annál több holddal

rendelkező szülők gyermekei voltak. Ők magukra értékék a föld felosztását (a 20 holdjukra is), így ellene agitáltak, sőt még gondolatként is elleneztek szóba kerülését. Ebből és hasonló problémákból összeütközésük támadt az ifjúsági szervezeteknek. Nemegyszer megtörtént, hogy levágtuk a villanydrótot – mi az övéket, ők a miénket. Vagy az estéknél tevékenységet néha megakadályozta, hogy a vezetés összecsapott: már úgy értem, hogy egymást az utcán elraktuk. Tehát sokszor tettlegességig fajult a vita. Vagy például a különböző rendezvényeken, mindenekelőtt március 15-e alkalmából, versengés folyt, ki vonultat föl több fiatalt. Mi a forradalmi jelszavak mel-

lett elsősorban József Attilát szavaltunk, ők inkább 1848-ra, a magyarságra, a nemzeti jelszavakra „hivatkoztak”. Ezek a harcok, összetűzések '45 és '46-ban nemcsak a községekben és alapszervezeti szinten, hanem városi, járási rendezvényeken is jelentkeztek.

– Az 1945 és 1948 között felvetődő nagy politikai kérdések, a hatalom kérdése hogyan jelentek meg az ifjúság körében?

– A hatalom birtoklása személyi kérdésekben is jelentkezett. A községekben úgy, hogy a régi főjegyző, a régi hivatalnok marad-e vagy az újakból: a munkásokból szerveződik községi, városi vezetés. A MADISZ, a kommunista párttal a legjobb fiát küldte a vezetésbe. Egy példán megvilágítva: kiadtuk a jelszót, hogy „El a reakciós írakkal a község házáról!” (A főjegyző elvonult a fronttal, de az apparátusa ottmaradt.) Ekkor a MADISZ a község háza elé vonult, ott megnevezte, hogy ki az, aki nem kívánatos, ezért „azonnal hagyja el a helyiséget.” Ugyanakkor a saját emberüket már be is ültették a helyére. Nyilvánvalóan a másik párt, a másik ifjúsági szervezet is funkciót akart szerezni a hatalomból. Volt időszak, amikor mi kerekedtünk fölül, de előfordult, hogy egység jött létre és azok képviselőit is bejuttattuk a vezetésbe – 3:1, 2:1 arányban.

És ha ez hőskor volt... Nos, ez a mi számunkra nem ám forradalmi, romantikus idő, hanem harc volt, munka, politikai veredés. Sokszor a tetlegességig... legfeljebb ennyiben romantikus. De nekünk abban az időben nem volt az. Tehát a személyes harcos kiállás, a cselekvő politikai magatartás követelmény volt.

– Ön hosszú időn át dolgozott az ifjúsági mozgalomban vezetőként. Az ifjúságpolitikai munka tapasztalataiból milyen útravalót hozott magával?

– Viszonylag hosszú ideig és mozgalmas időszakban voltam ifjúsági vezető. Az ifjúsági mozgalomban lettem vezető is, ember is, politikus is. Az nevelte szemléletemet, modoromat, egész jellememet... De nemcsak nekem, hanem ezreknek és százezreknek a megyében és az országban. Szerettem és szeretem, érdekel ma is az ifjúság.

– Hogyan látja a hetvenes évek ifjúsági mozgalmát Magyarországon, és mi a véleménye a mai fiatalokról?

– Akár műveltségét, ismereteit, felkészültségét, morálját, humánusát, politikai magatartását veszem a mai ifjúságnak, szinte össze sem hasonlítható, mennyivel kulturáltabb, műveltebb, politikumában magasabb szinten áll, mint a mi nemzedékünk volt.

De bonyolultabbak, összetettebbek a mai feladatok is: nem olyan látványos, a barikádok nem határolódnak el annyira élesen, mint az én ifjúsági vezetésem időszakában. Egyébként, ismét megemlítem, az sem volt akkor romantikus számunkra, hanem nagyon komoly harc, küzdelem, a mindennapi életünk, napi munkánk szerves részévé vált. Semmi rendkívülit, forradalmi nem láttunk ebben, mint ahogy, véleményem

szerint a mai fiatalok sem látnak még ma. De az lesz a ma ifjúságának tevékenysége is. Ha tizenöt-húsz év múlva visszatekintünk, nagyon romantikus lesz és forradalmi. Ismételten, ha majd visszatekintünk... Az ifjúság örök tulajdonsága, hogy robbanékony, hogy egészséges türelmetlenséggel rendelkezik. Ha ezt szinkronba hoz-

zuk az idősebbek higgadságával, megfontoltságával, tapasztalatával, az nagyon szép és nagy eredményeket hoz. Jó szellemű, életerős, a reá váró feladatokra felkészülő fiatalságunk van és ebben megtalálható a KISZ-nek, az ifjúság magjának élesztő, szervező ereje is.

Prokay Gábor

A faragó ember

Azelőtt minden környéken akadt egy-kettő.

Főképpen pásztor emberek mert a fafaragáshoz sok idő és nyugalom kell. A falvak, a puszták lakóit, a szegényeket, a nincsteleneket maga a szükség is arra kényszerítette, hogy egyes használati eszközeiket maguk készítsék. A népi faragó művészet mégis sokkal többre volt képes és hivatott, mint a természetes és alapvető emberi szükségletek pusztá kielégítésére. Soha nem érte be a tárgyak használhatóságával, annál jóval többre tört: a tartalom és a forma, a használhatóság és a szépség összhangjára.

A bárkányi „faragó ember”-t Bozó Istvának hívták. Bár nyolcvankét évig élt, viszonylag keveset faragott. Télen azért, mert a pásztorokdásnak már legénykorában búcsút mondott. Jött a háború, az első, s nagyobb baja ugyan szerencsére nem esett, csak éppen a megvadult harci mén leharapta a jobb keze középső ujját. Később, idősebb korában az ujjhijjas kézfejet nyomorékká zúzta a kocsi rúd. Attól kezdve a faragó kést nem tudta többé a kezébe venni.

– Egyszerre haltak meg az édesanyámmal – mondja Klári néni, a fiatalabbik lánya. – Édesapám meghalt úgy hat óra felé, az édesanyánkra fél órára. Mire az egyiküket felöltöztették, addigra meghalt a másikuk. Nagyon betegek voltak. Az utolsó két hétben már nem is tudtak egymásról.

Az eltűnt idő romló, néma tanúi. A jellegzetes homlokzatú, szabadkéményes parasztház, amely az ezerkilencszázas évek elején épült. Bizonyára kevés hasonló van már a környéken. Az udvaron a tépett kerekeskút, mellett a kiszolgált kemence, fölötte alacsony sötétetű, amiről leszédülni készülnek a cserepek. Aki megveszi, nonsokára szétlöki a vályogfalakat, s helyükre nagyablakos, tágas családiházat épít. A máltó-fogyadozó használati eszközök, lim-lonok szemébe kerülnek.

De a fafaragványok egészen biztosan még számos nemzedéket fognak gyönyörködtetni.

Nehéz élete volt a faragó embernek. Háborúk, forradalom, szegénység, három gyerek, sok munka. Harmincvolcban kiállítás rendeztek Kisterenyén népi fafaragványokból. Akkor második díjat nyert. Így mondják a leszármazottak. De valahogyan még az az öt pengőnyi jutalom is elkallódott a hivatalok útvesztőiben.

Talán azért is faragott olyan keveset, mert se ideje, se ereje nem maradt hozzá.

– A föld, az volt minden – emlékezik vissza arra az időre Bozó Gyuláné. – Ők is azt akarták, hogy földjük legyen. Kézpénze nem volt a szegény embernek, mit tehettek, kölcsönt kértek a takaréktól, abból fizették a földet. A kamat meg nagy volt, mindig csak erre futotta, a derekát soha nem bírták törleszteni.

Milyen gazdag és hajlékony is a magyar

nyelv! Hol az a zsurnaliszta, aki a szorító pénztelenséget nagyobb nyelvi erővel és érzékletesebben tudná kifejezni: a derekát soha nem bírták törleszteni. S még mennyi józú, találó szóhasználattal találkozhatunk faluhelyen! Talán még sem kell a nyelv elszürküléséről tartani. Csak néhány az izes mondatok közül, amik a vendégszerető Bozó-familiában hallhatók. – Ha meg nem kosaraznak – kínálja a kisústivel a vendégeket a házigazda, s amikor a szókimondásra fordul a beszéd sora, kicsit kesernyésen megjegyzi: – Aki az igazat megmondja, annak nincsen becsi a vezetőség előtt.

„Becsi” van az apai örökségnek, a fafaragványoknak Klári és Ilonka néniéknél meg Gyula bácsiéknél. Ezeket mindhárom Bozó családban nagy becsben tartják.

A legérdekesebb talán az a fafaragvány, amit az esztendő fájának neveznek. Világos színű fakoszorú, amely apró, mintázatlan falapocskákból áll. Ahány nap van az esztendőben, annyi falapocskából. Hasonló fakoszorút, bár eltérő lapszámmal, többet is készített a bárkányi faragó ember. Az összeillesztési pontot, ahol az egyenesvonalúan készített koszorúalakzat két vége egymáshoz kapcsolódik, állítólag szinte lehetetlen fölfedezni. (A fakoszorúk feltehetően kizárólag díszítő elemként szolgáltak egy-egy régi parasztházban.)

Időrendben a legrégebb a sötét tónusú, faragott képkeret, amelyben első világháborús katonafotó látható. A harmincas években készültek a kelyhek, amelyek bizonyára az örökség legértékesebb darabjai. Rajtuk faágak, levelek, virágok, a pásztorélet jelenetei, állatok. Rendkívül ötletes a kelyhek fogófülének kialakítása, az egyik oldalon gyíkfigura, a másik oldalon kölyökkutya, alul apró kosárcák.

S még valami, ami „öröklődött” a családban: a fafaragás szeretete. Az öreg fafaragó fiának, Bozó Gyulának a munkái közül való a dohányszelence és a díszes guzsaly. Az utóbbi használati eszköz nélkülözhetetlen darab volt a nágrádi falvakban, ahogyan Bozó Gyuláné is elmondja:

– Az volt a vagyona az asszonyépnek. Olyanok voltak a guzsalyok, olyan díszesek, mint a szentkúti botok. Az rang volt, hogy kinek milyen szép guzsalya van. A legény ezzel kedveskedett a lánynak, amikor komolyan járnunk kezdett hozzá. Magam is dolgoztam guzsallyal, jártunk a fonóházhoz, ment a munka, közben énekelgettünk, néha még táncoltunk is. Így szórakozott a fiatalság. Aztán jött az új életforma és minden abbamaradt. Attól kezdve se kedv, se kenderföld...

Bozó Gyula bácsi még arról beszél; ha nyugdíjba megy, majd akkor fog sokat faragni, de a fia már nem vesz faragókést a kezébe.

É. K. S.

A csomag

Amikor a nap az istálló gerincére ült, már ott szöszmötölt az udvaron. A sérült felseperte, aztán leült a favágó tőkére, a zsebéből előkotort madzaggal összekötötte a seprűben meglazult szálakat, meghajtogatta, megpróbálta a fogását, igazított valamit a nyelen, és az óltornác sarkába állította. Körüljárta a kertet, a gallyakat összeszedte, egy meglazult léccet visszaerősített a helyére, aztán megint az udvaron piszmogott. Kihozta a pitvarból a baltát, összevágta a gallyat meg két gyökérdarabot, és a kis halom tetejére rakta, szépen egymás mellé, hogyha esni talál, lecsurogjon róla a víz.

Felesége kiszólt, hogy menjen be reggelizni. Szótlanul leült a kanapéra, kalapját az ágyra tette. Egy ideig nézte a konyha körül csoszogó asszonyát, és amikor elé tette a pirosra sült szalonnát, már csak a tényért bámulta.

Az asszony leült az asztal végénél, darabka forró zsírba mártott kenyeret rágcsált.

– Hallod, azért én csak levágom azt a két tyúkot. Tyúklevest főzök, csigával. Csigaga még van. És lesütöm. Hátha jönnek. Délután is jöhetnek.

Valamit dűnnyögött, megtörölte száját, szétpödörte bajszát, és kiment az udvarra. A kocát kiengedte az udvarra, és akkor eszébe jutott, hogy keccet eszkából össze, és beveti fűvel az udvart. Tehene nincs, egy süldő meg néhány tyúk az összes jószága, még jó is lesz, ha nem lesz olyan pusztá az udvar. Ha megnő rajta a fű, kiengedheti rá legelni a disznót, legalább nem kell neki a kertből cipelni a dudvát.

Nem töprengett sokáig, hozzá is kezdett, léceket faragott, karókat, aztán kihozta a szeges-katulyát, s a görbe, rozsdás szeget kiegyenesítette. Az ól előtt nyújtott léptekkel kimérte a ketrec hosszát, szélességét kijelölte a culápok meg az ajtó helyét, és előhozta az ásót. Egy culápgödör kiásása után megállt, pihegett, előkotorta pipáját, pőfékelve rágyújtott. A vonat éles fűttyét hallva feljebb emelte a fejét.

Talán most jönnek – gondolta. Jönniük kell, már csak az anyjuk miatt is. Hát jó, jó, mindenkinek megvan a maga baja, de akkor is. Megírták nekik, hogy megtartják. Ez az ötvenötödik. Most már nem lesz sok. A nyolcvanon túl. Arra gondolt, hogy az ötvenedikre, az aranylakodalomra szépen összejöttek, de most hiába várják a hírt, a levelet, semmi sem jön. Két teli butykos ott áll a tisztaszobában, a nagyházban, kolbász, szalonna van, a kalács is két napja.

A betonjárdán lépések kopogtak. Figyelt, majd a korláthoz ment és kinézett. Végiglátott az úton. Csak Veres Dani fia bakancsának vasa verte fel a csendet.

Nem, ezzel már nem jöttek – megy vissza a ketrechez, és ássa tovább a culápok helyét. Lassan, komótosan emel ki minden ásó földet. Néha a ház felé les, a felesége az eresz alatt kopasztja a két tyúkot. A kéményből vékony kékes füst száll fel. Áll tehát a sütés-főzés, már le sem tagadhatnák a vendégvárást. A felesége bevitte a megkopasztott tyúkot, de már ő is tudja, hogy ezzel a vonattal nem jöhetnek.

Kiásta a culápok helyét. A tőkéhez botorkál, leül, érzi, hogy elfáradt. Hamar kifulladás, kapkodni kell a levegőt. De csak így maradjon. Csak ne kelljen lefeküdni, töpreng, mert az ágyat nem szereti. Az úgy legyengíti, hogy utána járni se tud. Akkor aztán egymaga maradna az asszony, még az se lenne, aki egy kős aprófát vágjon neki. Igaz, ők akarták így, mert Juliska, a legkisebb felköltözött Pestre, a veje hívta, hogy menjenek fel ők is.

– Nem tehetjük, fiam – mondta vejének rebbenő szemmel –, nem nekünk való az. Nekem meg anyátoknak még a nagypapa is itt született. Aztán meg mi lenne a házzal? Valakinek csak őrizni kell, hogy nektek legyen.

Hiába vitatkoztak vele, hogy nekik nem kell, adják el, de erre csak sértődötten hallgatott. Így aztán egyedül maradtak teljesen. András, a legidősebb fia, még a háború után Debrecenbe költözött. Teri Miskolcra, mert az ura annak is gyári lett. Péter Pesten kalauz, Sándor meg miniszteriumban van, Juliska meg az egyetemen dolgozik. Nyáron még jó, mert vakáció alatt jönnek az unokák, majd felveszik a házat, olyan hangosak, de mégis jobb, mint ez az örökös hallgatás. A nyugdíj nem sok, igaz segít rajtuk a háztáji meg a kert. De jövőre már háztáji se kell neki, nincs, aki bedolgozza.

Úl a tőkén, pőfékel, szivja a pipát. A felesége jön a kis kosárral apróféért. Teli-rakja, megáll az ura mellett.

– Mit ástál ott? – mutat a culápok helyére.

– Ketrecet csinálók a kocának.

– Minek a?

Bevetem fűvel az udvart, azért.

Az asszony megigazítja kendőjét. Kenderszín haját a fekete kendő alá bújtatja.

– Hiszen szebb lesz akkor az udvar, igaz, jobb lesz az unokáknak is benne hancúrozni.

– Ühüm.

Hallgatnak. Mind a ketten arra gondolnak, hogy megfélemedtek róluk, de gondolatukat nem mondják ki. Az asszony hóna alá fogja a kis kosár tüzelőt.

– Nem zavarom nagyon, hátha a hármasmal... .

Nem fejezi be a mondatot. Tudja, hogy így is érti az ura. Az meg csak bólint rá és szivja tovább a pipát.

Az asszony csoszogva megy a házba, ő meg feláll és a culápokot beállítja. Jobbról-balról is megnézegeti, hogy egyenesen

PAPP LAJOS VERSEI

Három arckép

D. E.

Olcso mérget fogott magára
sok-sok drága hazugság után.
Ördögöt-angyalt hiába várva
elúnta magát akkor délután.
S mert a méreg is lassan hatott,
hurkot illesztett szép nyakára.
Halála helyén majd egy tábla
hirdeti: itt élt, itt lakott.

B. N. L.

Mint a vonatok pontossága:
a halál másfél percet késett.
A remegő sínekre lépett.
Sovány volt, bölcs és nagyon árva.
Kigondolta már ezt a véget.
Írt tükröt. Magát nézte benne.
Követ írt; s a tükörrre vetve
porrá zúzta a gyöngeséget.

K. B.

Ikon-fény, párás levegőben.
A világ kipergett szeméből.
Aranypor-mosoly; hull időtlen
a homok-hintő messzeségből.
Szeme kiszakadt a világból.
Imbolygott bomló félhomályban.
De látja istene trónusától,
borát kik isszák mostanában.

• summa:

Nem elég jönni! rohanni kell
minden várható öleléshez;
s nyúlni máris átokhoz, késhez,
elvágni az el nem szakadtat.
Aki megáll, meg nem maradhat.
Kifordul a világ alóla.
Lezuhan; arcán bűzös pólya.
Emlékét szállongva fodi el
eszmék égett Ikarusz-tolla.

álljanak, aztán beszórja a kis gödröket és ledöngöli. Megint oda tiblából a tőkéhez, pihenni. Onnan nézi az ól előtt álló culá-pokat. Elégedett. Szétpödri bajszát, amikor kiszuszogta magát és megint a ketrec kör-matát.

Az idő mintha változatlan lenne, a nap mintha nem akarna mozdulni a kékesen fölé boruló égbolton. Néha egy-egy felhő-szlány eltakarja, ilyenkor felles, mintha már a lebukó napot pillantaná meg. Csá-lódottan pödör egyet bajszán. A déli ha-rangszót egykedvűen hallgatja. Az utcán alig egy-két ember. Majd csak estefelé ele-venedik meg kissé, amikor a „Bocskaiból” jönnek hazafelé az emberek. Akkor mindig ott áll a kapuban. Ennek, annak is köszön, egy-két szót váltanak, megkérdezi, mit csi-náltak, hol, melyik dűlön dolgoztak, aztán egész este ezen dörmög, vitatkozik a fele-ségével. Most még ez is messze van, még csak dél van és ha jönnek a vonattal, ak-kor...

Feláll, ott szöszmötöl megint a ketrec kö-rül, hogy ne gondoljon megint a gyerekek-re.

A léceket szegelgeti, a karókat drótozza össze, látja, hogy a felesége ki meg bejár a pitvarba, hogy a kéményből alig-alig száll füst, tehát levette a lábast, hogy el ne főjön a tyúklevés. Máskor már ebédel-nek ilyenkor, de most tudja, hogy amíg el nem fűtyül a háromórasi, addig nem lesz ebéd.

Még akkor is várni kell; gondolatban ki-sérni őket az állomástól egészen hazáig. Még akkor várni, mert hátha megálltak va-lakivel beszélgetni. Nem, már nem jönnek. Minden várakozási idő letelt.

Felesége ott áll a tornác előtt.

– Gyere, együnk.

Minden ott áll, készen. Az asztalra csak két tányér kerül. Csillagos a csigaleves, de nem érzi az ízét, a hús puha, omlós, ezt szereti, de egy csepp örömet sem érez. A kifli sem száraz.

– Iszol egy pohárral, hozzak? – kérdezi

az asszony. Vörös a szeme, biztosan sokat dörzsölgette, mert sírni már nem tud, de olyan hamar könnybe lábad a szeme.

– Iszunk, hát persze, hogy iszunk – mondja és int, hogy két poharat tegyen az asztalra.

– Nem bánom, de nekem csak egy csep-pet...

– Cseppet, persze, hogy egy cseppet, hi-szen csupa csepp ez – önti az aranyvár-ga neűt.

– Isten éltesen mindkettőnket meg a gyermekeinket is, sokáig – emeli fel pohá-rát az asszony.

– Éltesen – bölint rá az ember és fel-hajtja a borocskát.

Ritkán iszik, de ez olyan jólesett neki, hogy még egy pohárral önt.

Vakkant a vén kutya. Mindketten izga-tottan felállnak. Jönnek – gondolják, de nem merik kimondani a szót.

A küszöbön megtorpannak. A postás áll előttük. Két nagy csomagot cipel.

– Jó napot. Teri néném, jó napot, And-rás bácsi.

– Megjött a csomag – otthonosan tes-zi le a székre. – Az egyik Pestről, a má-sik meg Miskolcra. Meg két távirat és egy expressz levél. Csak nem valami évfor-duló?

– Az az – mondja az asszony. – az öt-venötödik.

Ceruzát nyújt András bácsinak, hogy ír-jon alá a vényeket. Remeg a keze, amíg ne-vét körmöli.

– Egy pohárral? – emeli fel a butykost András bácsi.

– Már hogyné innék egy ilyen szép év-fordulóra. Ötvenöt év együtt, jóban-rossz-ban, hej, szép, nagyon szép ez – fogja meg a poharat és a magasba emeli, – Isten éltesse András bátyámékat, erőben, egészségben és csak azt kívánom, hogy még vagy húsz évig én köszöntsem fel ma-gukat.

– Köszönjük. Aggya Isten.

– Egy se jött haza? – néz körül a pos-tás.

– Nem.

– Hej, ilyenek ezek a mai gyerekek – sóhajt fel. – Nekem is odavan kettő, még levelet is ritkán írnak. Az ember megöreg-szik és megfélelkezik róla. Szomorú ez. Még tán a temetésre se jönnek el.

András bácsi szétpödri bajszát, még csavarint is egyet rajta.

– Na, na – emeli fel ujját. – Azért nem egészen úgy van az. Mert hát itt vannak az enyémeik. Egy se jött el. De miért? Oka van annak. Hiszen maga is, öcsém, tudja, hogy mindenkinek megvan a maga gond-ja-baja. Az egyik nem tudott jönni a gyár-ból, a másik, amek a minisztériumba van, annak se lehet csak úgy uk-mukk szaladni haza. Juliskának meg lehet, hogy megint beteg a gyereke... De azért nem feled-keztek meg... A csomag, a levél... na, szóval, nem jöttek, de hát istenem, vótak velünk eleget, meg jönnek, ha tudnak...

Dohog. A postás érzi, hogy bajt csinált.

– Nem sértéskipp mondtam én, András bátyám, hiszen tudom én, jól tudom, ne-hogy harag legyen már ebből, na – koc-cintja oda poharát az öreg emberéhez.

– 'Sten

– 'Sten – mondják egymás után és ki-hörpöntik boraikat.

A postás köszön, elmegy. Ott maradnak megint együtt.

– Jól tetted, hogy megmondtad neki – mondja az asszony. –, jól tetted, ne hig-gyék, hogy a mieink is olyanok, meg oka van annak, hogy nem jöttek.

Az ember csak bölint rá, aztán fogja a konyhakést és nyiszálja el a csomagokon a spárgát. Arra gondol ő is meg a fele-sége is, hogy ezen az évfordulón egyik gyermekük sem nyitja rájuk az ajtót. De gondolatban még reménykednek. Talán az esti vonattal jön valamelyik.

Gépeimről

HÜTŐGÉPEM

Hűtőszekrényeinkben újabb jégkorszak készül; egykilós csomagokban mammutokat tárolunk tízezer esztendőn át. Romlatlan megmaradnak, bármikor fogyaszthatók, lassan kiengesztelve. Szép ez a konzerváltság. Jaj, csak a biztosíték el ne romoljon egyszer! S e derűs jégkor után a frissé dermedt világ elmerülne az újabb, ammóniától bűzlő olvadás-vízözönben.

ÓRÁM

tik-tik-tik-tik
Percegve cirpel;
így int mindig,
s percekre nyír fel
órát, napot.
Reggel nem alhatok,
résen van, riaszt.
Felébredek,
s hangja lebeg
előttem-mögöttem,
fölottem-körülöttem
estig és pimasz
ritmusa pontos,
meg nem zökken;
senkitől-semmitől
meg nem hökken
tik-tik-tik-tik
acél virtusa.
Vajon őt előbb éri-e utól
a hajszálrugó
szívinfarktusa?

TELEFONOM

Hallól ki beszél?
Én vagyok.
Halló! ki beszél?
(sötét van Csak a csillagok)
Halló! ki beszél?
(csend van Csak én)
Halló! ki beszél?
(ülök egy felhő peremén)
Itt vagyok.
(Halló, halló!)
Mit adhatok?
Zajos örömem elfogyott.
Kinek kell szorongásom?
Eladtam már magam,
hát hallgatok.
(Hallól ki beszél?)
Én nem beszélek.
Nem rezdül se szél, sem a fák;
sem a lélek.

A bikának el kell pusztulnia

Úgy tudom, Magyarországon sohasem rendeztek bikaviadalt. Egyszer, sok évtizede egy vándor-aréna hírverést csinált volna e jellegzetes spanyol sportnak, de hogy a főváros hatóságai kikötötték feltételüket a bikák életben maradásáról, a matadorok Budapesten nem lengették ingerlő vörös köpenyegeiket. Semmi értelme úgy bikaviadalt játszani, mondták a spanyolok, ha a bikának életben kell maradnia, hisz épp az a küzdelem célja, tetőpontja, lényege, hogy a torrero megöli a bikát...

Délután öt órakor olyan izgalommal álltunk a hatalmas keleties építmény tövében, mintha az évszázad mérkőzéseként a magyar labdarúgó válogatott világbajnoki döntőjére lenné belépőnk, vagy akiknek szorongását nem lehet futball-izgalom fokokban kimutatni, úgy, mintha életünk fontos fordulópontján, döntésre várva kérnénk bebocsátást, hogy tízezrek közt megmérettessünk az izgalom, iszonyúságok elviselésében. Az aréna árnyékában túristák 30–40 fős csoportjai váraoztak körös-körül az idegenvezetők vezényszavára, annál türelmetlenebbül, ahogy a kétmilliós Barcelona egyre gazdagabban ontotta a maga spanyoljait, kevésbé szervezett turistáit a tér minden oldaláról az aréna felé. Jöttek nagycsaládok taxin – némelyik kocsiból nyolcan is kikászálódtak; jött egy mankós, kövér asszony, tolószékes öregember; jöttek gyalog, robogón, mikrobuszon. Özönlött a tömeg a bejáratokhoz. Jöttek lovasrendőrök a zavartalan forgalom biztosítására, jött egy teherautónyi katona-néző, és jöttek nagy lánycsapatok összekarolkozva. Negyed hatkor jött egy díszes fekete viseletbe öltözött idős férfi, aki utcát nyitott maga körül a sűrűsödő tömegben: úgy köszöngött, integetett jobbra-balra ismerősnek, idegennek, rendőrnek, presszósónak, buszsofőrnek, mint aki királynak járó hódolattal számol. Valami köze lesz odabenn a ceremóniához. Harsányan kiabált. Invitált befelé. Jöjjenek, jöjjenek, később csak egyre nagyobb lesz a tömeg. Toporogva szorongattuk lepedőnyi belépőinket, szidtuk a csellengő későnjövéket, akikre várni kell. Fél hat előtt két perccel idegenvezetőnk egy fehér kendőt lobogtatva végre élreállt, s mi – ötvenen magyarok – bepréselődtünk a bejárat körül nyüzsgő óriási tömegbe.

Az aréna belseje káprázatosan színes. Az építmény lendületes boltívei, mozgalmas díszítései, a nyüzsgő tömeg színorgiája, az aréna homokhüvös barna nyugalma, a küzdőteret övező magas palánk különös pirossága mind izgalmas, vadonatúj látvány. Feszengve ültünk, keskeny betoncsíkon, hátunkban éreztük a mögöttünk ülők térdeit. A küzdőtér főbejárata mögött püspöklika köpenyek lobogtatásával, hajtogatással készülődtek a küzdelemre a bikaingerlők, a matadorok segédei. Messze lenn, sok emeletnyi mélységben alattunk, játszani kezd a zenekar. Különös, halk muzsikájukban tüzes feszültségek vibrálnak, majd indulóritmusba lendülve fokozódik a hangerő, és elkezdődik a látványos bevonulás. Lovon, gyalog, ilyen-olyan díszruhában felvonul a program valamennyi szereplője – díszhelyen a három matador. Tisztelegnek a közönségnek, a „szürinek”. A viadal díszelnőke pontosan háromnegyed hatkor jelt ad a küzdelem elkezdésére. Zavart csend a lelátókon, feszes várakozás a porond homokján. Úgy állnak ott hárman-négyen lila köpenyekkel, mint akiknek szerénynek kell lenniük, hisz nem ők a főszereplők itt ma. Megnyitják a kerítés bikabocsátó kapuját.

Magasra tartott orral bekocog a fekete ellenfél, a bika. Annyit tudunk róla csak, hogy huszonnégy órája nem evett, huszonnégy órája vaksötétben tartották. Azt senki sem tudhatta meg, vad vagy közönyös, erős, harcos-e vagy szelíd. A fény, amint a porond napos felére kocog, elvakítja. Talán ösztönösen, talán véletlenül az árnyékos rész felé fut, s akkor észreveszi a dobogó ingerlőket. Vadul száguld az egyik után, nyomába ér, de az ügyesen a palánk dupla fedezékébe bújik s a bika leszegett szarva csattan a deszkán. Így jár másodszor-harmadszor is, de bőszen vágtazik mindannyiszor a lila kendősök után. Jó bika lesz, hallatszott egy megjegyzés, – lám már magyar szakértő is ül közöttünk, – kis tapspatakok csörgedeztek innen-onnan a bika harcossága láttán. S ekkor egy a lila köpenyesek közül a porondon maradt: ő a matador segítője, a bika támadását várja. Jó messze helyezkedik,

hogy a bika nagy rohammal fusson majd bele a lebegtetett drapériába. Úgy történik, felcsattan a taps, s a produkció néhány-szor megismétlődik, s már épp játékba melegeedett volna a közönség, mikor újabb kapu nyílik meg, s halk zeneszóra két lovas pikador kocog a porondra. A lovak csúdig páncélban, a lovasok biztos védelmet nyújtó vasakban. Az első pillanattól kezdve ellen-szenvesek. Elhelyezkednek a részükre kijelölt porond-sávban, és szúrásra készen fordítják pikájukat. A majd két méteres lándzsa-szerű fegyver végén 8–10 centis, éles hegyes csillogás. Pika. Pikával szúrta agyon egy kozák Petőfi Sándort.

Az ingerlők mindenáron a lovasokhoz akarják csalogatni a bikát. Most éppenhogy rövid rohamot szabnak neki, de a megvadult állat még így is megemeli, szinte arrább teszi a lovat, lovasával, s belehonyolódik a ló páncélzatának emelgetésébe, döfködésébe. A pikador, ahogy visszanyeri egyensúlyát a ló hátán, pikáját a bika nyakszirtjébe vágja. De a bika a szúrásra sem enged. Palánknak gyömöszöli a lovat, aztán feldönti. Halk, kétségbeesett asszony-sikolyok. Megöli a lovat! Jaj. A közönség füttyül, az ingerlők nagy nehezen elcsalogatják a bikát. A lovat talpra támogatják. Semmi baja. Tetőtől talpig páncélban van. Újra hátán a pikador. Az ingerlők futása már nem kell nagyon gyors legyen, a bika fáradni látszik. Nyakából ömlik a vér. Visszacsalogatják újra a pikador elé, s még kisebb teret hagyva a támadásra, a lónak futtatják. A bika megint dühödten birkózik, a pikador éles fegyverével szántja, trancsírozza a nyakát. A közönség füttyül, kiáltozik. A bika nem enged, a pikador egyre mélyebbre szúr, ahogy a 8 centis penge engedi. Füttykoncert. Dühödten füttyülök én is. A bika nyakán, kétoldalt patakban ömlik a vér, de nem hagyja a lovat. Gyömöszöli. A pikador nem bírja eltolni, távortartani a legkegyetlenebb alámerítő szúrásokkal sem. Újra levegőben ló és lovas. A pikador kétségbeesetten vágja a bika nyakában. Negyven-ezer ember dohog, tombol, tüntet. Fűlsiketítő a füttyülés. Az ingerlők szinte a farkánál fogva húzzák el a bikát a lótól. A zenekar játszani kezd megint. Dühösen kifújom magam. Disznóság. Kivonulnak a pikadorok. A bika mereven áll a porond közepén. A banderillerók játéka következik. Ők azok, akik futtában felugorva, félreugorva két-két, félméteres fémbotot szúrnak a bika nyakába. A fémbotok végén horog van, ha jól szúrnak, a banderillerók, akkor a fegyver a bika nyakában marad, s még inkább dühíti a megsebzett állatot folytonos lengésével, mozgásával. A banderillerók, ügyes, bátor emberek. Talán ők vállalják a legtöbb kockázatot. Feléjük rohan a bika, félreugorva nyakába szúrják felülről a fegyvereket. Végül a szúrások vegyesen sikerülnek, a hat díszes kolonc helyett mindössze kettő marad a bika nyakában. És ekkor újabb zeneszóra, szertartásos eleganciával bevonul a matador. Az ő ruhája a legfényesebb, legdíszesebb. Kalapját odaadja valakinek az első sorban. Az ő köpenye tüzvörös, és kardra téve kezdődik majd a küzdelem végső szakasza. A matador büszkén néz szembe a bikával. Kardját igazítja, a mellét kidüllesztí. A közönség feszülten figyel. A bika véresen, dögfáradtan liheg a porond közepén. Mikor nekirohan a matadornak, igazi lendülete már hiányzik, a forduláznál a térde is megroggyan. A matador könnyedén hajlik el előle. Viharos taps. S egy újabb ügyes elhajlásnál a közönség nagy része már olét kiált, hogy kezdődne egy izgalmas közös játék, ritmikus kiáltozás; megvadult bika, közönség által feltüzelt, egyre többet kockáztató matador. De a bika megáll. Fújtat, leszegi fejét. A matador egyre közelebb topog hozzá. Ingerli. A bika rövid, kedvetlen rohamra vállalkozik, a közönség újra tombol az elragadtatástól. Nem úgy a magyar turisták csoportja. Valógi a feszült csendben elkiáltja magát. Ezt a bikát már egy mosogató-lány is megölné, egy konyhakéssel. Itt nevetés, lenn körben piszszegés. Én arra gondolok, hogy így kálthat az elkéseredett fizető-néző mondjuk egy Csepel–MTK meccs 85. percében 0:0-ás állásnál, álmos, lézengő játéknál bundát, csalást, kigyót-bekát.

Valóban, a bika egyre erőtlenebb. Sok vért veszít. Jó, ha 3–4 métert fut egy köpenyforgatásra. Viharos dühe kelletlenségbe megy át, s ahogy megáll 2–3 méterre szembe a matadossal, mint ha kegyelmet kérne, vagy kegyelemdöfést. Térdei egyre többször megroggyanak. A matador alig tudja bemutatni 3–4 cifra motívumát az ingerlésnek, elhajlásnak, jelt kap rá, hogy megölheti a bikát. S ez a pillanat a matador művészetének a csúcса. Mondják, úgy döfi le felülről, szemből a bikát, hogy az állat villámsúj-

tottan elterül, nem mozdul többet. Feszültségfokozó zene. A matador felemeli a fényesen csillogó pengét, a bika indul, a szúrás hatalmas. A bika megtorpan, rázza a fejét. Nincs villámcsapás. Orrlikain habos vér buzog. Rohamra indul. A fegyvertelen matador elugrik. Új kardért a palánkhöz szalad. A bika, ha tántorogva is, támad. A matador az új kard fokával kihúzza a régit, s egy alkalmas pillanatban újra döf. A bika meg sem rebben. A közönség füttyülni kezd. A bika végre tántorog, féltérde ereszkedik. Rázza a fejét. A közönség füttyül, tüntet. A bika haláltusája iszonyú kínjai a matador ellen hangolják a soktízezer embert. Ilyenkor vezénylik elő a matador legnagyobb szégyenére a mészáros, aki egy rövid éles pengével leszúrja az állatot. Süketítő füttykoncert fogadja a kövér embert, s ráadásul az ő szúrása sem sikerül. A bika feláll. Innen-onnan nevetés, s még ádázabb füttyülés. Végül a matador harmadik szúrása beledönti hatalmas vértócsájába a bikát. A zenekar játszani kezd, de a füttykoncert elnyomja a zenét, s míg később nagy taps kíséretében kivontatják a jól küzdő bikát, addig a homokot is eligazítják, betakarják a vért. S másodperceken belül befut a porondra a második bika. Kicsi, arányos felépítésű, mozgékony. Nem figyel az ingerlő lila lobogásra. Türelmetlenül szaglászik, forgatja a fejét. aztán a hangzavartól megriadva elindul körbe futni a palánk mentén. Keresi a kijáratot. Hiába áll útjába akárki, kikerüli, magasba emelt fejjel kutatja a kaput a kerítésen. A közönség türelmetlen. Itt-ott újra füttyülnek. Végre a bika megkerget egy lila köpenyest, de rögtön újra hátatfordít a ceremóniának. Most az aréna legközepén a homokot szaglássza. Mintha legelni akarna! Hiába rázzák előtte a köpenyest, hiába dobognak előtte, föl sem emeli fejét. A közönség füttyül, új bikát követel. Ez az állat alkalmatlannak tűnik a küzdelemre. Hiába a fütty, a tüntetés, a bika marad. Rokonszenves állat. A passzivitás az egyetlen módja, hogy életben maradjon. Hiába ingerlik, néhány méteres futás után újra és újra hátat fordít ellenfelének.

Egy dühös spanyol férfi átdobja magát a magas kerítésen, s berohan a porondra, lekapja zakóját, a bika felé indul. Megrázza, mint matadorok a vörös köpenyüket, hogy majd ő megmutatja... Izgalmas kergetőzés kezdődik a bika körül. A civil nem hagyja magát, de végül beletekerik egy lila köpenybe, s átadják a rendőröknek. Nevetés. Végre történik valami. A bika, amelynek életéért most már határozottan szurkolunk, változatlanul a homokot szaglássza. Alig moccan ingerlői után. Aztán zene szól, újra jönnek a lovas pikadorok. Ekkor bizonyossá lesz, hogy ennek a bikának is mindenképpen el kell pusztulnia. Nincs leléptetés, alkalmatlanság. A dolgok manipulált rendje szerint ezt a bikát is nekicsalogatják a pikadorok páncélszatának, szűrőfegyverének, hogy ömöljön a vére, hogy dögfáradt legyen, hogy kétségbeesett legyen, hogy tántorogva várja a hős matadort majd végső küzdelemre. Megkínózzák, félig megölik, hogy a matador játéka alibi harc legyen, hogy a hős terrorer veszélyek nélkül küzdhessen, hogy könnyű győztes lehessen, hogy a mestersége rutinfogásainak birtokában a közönség szemefénye, bálványa legyen, a lehető legolcsóbban...

A pikadorok a matador szennyes eszközei. Ők gondoskodnak arról, hogy a főnök ne feldühített, s megsebzett bikát kapjon a végjátékban, hanem egy sok vért vesztett, agyongyötört, kegyelemdöfésért könyörgő állatot. Így, ilyen szisztémában irgalmatlanul sportszerűtlen ez a küzdelem. Mert a bikaingerlők, matador segítők siserahada törvényszerűen, újra- és újra csak a páncélos lovasnak csalja a bikát. S a pikador, mintha a maga védelmében, a lova védelmében tenné, átkozottul kegyetlen mészáros. Védekezik, van alibije, de így is gyakran kifüttyülik... A pikadorok kiöregedett terrorerók, matadorok. Így veszik hasznukat az arénában... S a szelíd bika, a jó ösztönű, melynek életéért szurkolhatunk, belemegy ugyanazokba a csapdákbá; korábbi nyugalmához méltatlanul birkózik a felpáncélszott lóval, miközben nyakát, szügyét bíborpirosra festi a vér, rohan a banderillerók után, hogy lengő hegyes horgaikat nyakába vágják, hatalmas rohammal fut a figyelmét elterelő bikaingerlők után. Megvadult, de nincs már elég ereje, lendülete ahhoz, hogy igazi viadalra készítse a terrorerót. Mégis, ez a matador, a második bika matadora több mutatós figurát bemutat, látványosabban játszhat vele, mint az első bika-ölő tehette. A taps, az elismerés nem marad el, de furcsamód, mi magyarok így is rettenetesen unatkoztunk, s csak annak örülünk, hogy legalább ez a szimpatikus állat tényleg egyetlen szú-

rással bevégezheti húszperces kínlódását. Villan a kard, tizedmásodperc alatt terül el a homokon élettelenül. Ennyi elég, s a matador a közönség ünnepelelt hőse. Kezét mellére téve hajlong, majd körbesétál a porondon, fogadja a viharos elismeréseket. Mindenféle tárgyakat bedobálnak elé, hogy szentséges kezeivel érintve visszadobná. Sapkák, kulacsok, mellények röpdülnek, de a matador nem hajol le értük, a segédje dobál vissza mindent, mögötte haladva. A közönség elégedett, s türelmetlenül várja a harmadik bikát. A viadalon hat bika szerepel. Hat bikának kell elpusztulnia. A mieink közül sokan megelégedik ezt a küzdelmet, a kijárat felé indulnak. S mint a végén kiderül, nekik van igazuk. A harmadik, negyedik, ötödik, hatodik bika lemészárlása is érdektelen, visszasztító. A matadorok félig élő, botladozó bikákkal viaskodnak, s ezekkel sem tudnak egy szúrásra végezni. A legelső bika nehéz pusztulása kétszer is megismétlődik. Egyre több a fütty, a tiltakozó dobogás. S háromnegyed nyolckor, a hatodik bika száználmasan nehézkes elpusztításának percében – tilalom ide, tilalom oda, – a hatalmas füttykoncert mellé látványos ülőpárna dobálás kezdődik. A matador hajlong, és röpdülnek felé a műbörpárnák. Tíz, száz, tízezer. Két perc sem telik el, az aréna sűrű párnaesőtől színes.

Két párnát magam is leröpíték a porondra: gyöngye kis elégtel kétórás manipulált viadalért, a hatalmas belépődíjakért...

Másnap a fürdővároskánk szállodájában az ebéd harmadik fogása igen puha, finom hús volt, sültburgonyával. Dicsértük, ahogy tudtuk. A pincérlány nevetett. Torro — mondta. Bika. Míg mi Barcelonában jártunk, vasárnap délután Loret de Marban is volt bikaviadal. Jóval szerényebb képességű matadorokkal, kisebb felhajtással, kisebb közönséggel. Hat bika itt is gyászos véget ért. A küzdelemre nevelt fiatal állatok húsa a legjobb csemege. Drága. Általában azok a jobb szállodák tudják megvásárolni, amelyekben sok a külföldi vendég.

Végül is a bikának mindegy!? Mindegy már...
A bikának mindenképpen el kell pusztulnia!

HAGYOMÁNY

A nógrádi ipartelepítés múltjából

(A 18. és 19. századi üvegyártás gazdaságtörténeti vonatkozásai Nógrád megyében)

Az üvegyártás története sok példát nyújt nemcsak a gazdaság-földrajzot, hanem az ipartörténetet is érdeklő telephelyválasztás problémáira. A nógrádi üvegyártás történetén jól lehet tanulmányozni a természeti földrajzi környezet és a társadalom egymásrahatásának változását, azt, hogy a társadalmi termelés és a társadalmi viszonyok különböző fejlettségi fokán mennyire másként hatnak ugyanazok a tényezők; a technikában, a termelés méreteiben és ennek nyomán fellépő nyersanyag- és energiaigényben, valamint a közlekedési viszonyokban beállott változások mennyire változtatják meg a telephely korábbi előnyös tulajdonságait ott, ahol rövid időre, ha csak néhány évtizedre is, a megye iparágai közül vezető szerepre tett szert az üvegyártás, hogy azután átadja helyét a bányászatnak és a vasiparnak.

Amikor az üveghutákat telepítették, döntő tényező volt a közeli erdő: a tüzelőfa és a hamuzsir-nyerés céljából. Új telepítés esetén már egyik üzem telephelyét sem determinálta a fa és az olvasztáshoz szükséges nyersanyag közelsége, hanem sokkal inkább fontos lett a piac és nyersanyagforrás miatt a jó vasúti közlekedés melletti telephelyválasztás.

Az üvegyipar sajátosságai közé tartozik az is, hogy a többi iparágtól eltérően nem a céhes keretek felduzzadása útján, a kisiparból nőtt ki a modern gyáripár, hanem fordítva: a gyáripár megteremtődése hívta életre a kisipart azáltal, hogy – a kész terméket, mint feldolgozásra váró alapanyagot megtermelte számára. Ezek a kisüzemek végezték azután az üvegcsiszolást, üvegfestést, és a mozaikkészítést. Az üvegyiparnak azért nincsenek céhes hagyományai, mert az üveghuták többsége a XVIII. században a feudális nemesesség birtokain jött létre, mint földesúri tulajdon, s az üvegekészítő is a földesúr alkalmazottja. Nem volt céhtag, szemben a feldolgozó üvegesekkel. Másrészt az ipartelepek is túlságosan szétszórtan, egymástól nagy távolságra működtek és a kézműipari kereteket meghaladó befektetéseket igényeltek volna. Az üvegekészítés tehát manufaktúrális keretek között jelenik meg és ez a munkamegosztáson alapuló kooperáció, a tőkés termelési mód jellegzetes formája, a XVIII. század utolsó harmadáig tartott, de az üvegyártás terén még a XIX. század végén is a manufaktúrák jellegzetességeit ismerjük fel. Termelési jellege ezeknek a manufaktúráknak alig különbözik másban a céhes kézművességtől kezdetben, mint az „egyazon tőke által egyazon időben, egyazon helyiségben foglalkoztatott munkások nagyobb számában”.

Ez az egyszerű tőkés kooperáció is eleve szabad bér munkást tételez fel, aki munkaerejét a tőkének adja. A feudális birtokon azonban, mivel nem volt az országban megfelelő minőségű munkaerő, azaz szakember, ezekhez a hutákhoz átengedett jobbágyok és kézművesek munkaerejének igénybevétele a jellemző. A manufaktúra kiteljesedett formája tovább élt az üvegyiparban, a folyamatos egymásutániságot megvalósító részmunkások foglalkoztatásában. Ebben az időszakban történt meg a gépek kifejlesztése – bizonyos folyamatok esetében, amelyeket nagy erőfeszítéssel kellett eddig elvégezni (pl. a kvarckövek zúzását, vizierővel hajtott zuzómalom segítségével). A nagyiparban teljesedik ki végül a munkásnak a manufaktúrában történt hierarchizálása, vagyis a munkás részmunkássá való minősítése.

Ezek után az üvegyártást, az üveget előállító manufaktúrák, üveghuták keletkezését vizsgáljuk meg. A megyei huták létesítésének dátumait, akár az egész ország területén, a feljegyzések pon-

tatlansága miatt lehetetlen megállapítani, így legtöbbjük keletkezési ideje ismeretlen. Az első huták nagy része ugyanis nem az üveg gyártását tekintette elsődleges feladatának, hanem a fák ki-termelését és értékesítését. Az erdőfelhasználás, illetve hasznosítás szántóterületek nyerése, a hamuzsirfőzés, faragás és végül üvegekészítés céljából történt. Ezért járhatatlan, forgalomtól mentes utak mellé, patak- illetve folyóvölgyekbe és erdők sűrűjébe települtek. A munka befejeztével – a körülöttük lévő erdő felélése után – nagyrészt elpusztultak, illetve évszázadok múlva nyomtalanul eltűntek.

Igy tehát a földrajzi környezetnek kialakulásukban, de a megszűnésükben is, elsősorban a nyersanyag és az energiaforrások biztosítása, valamint a termékek értékesítése szempontjából volt fontos szerepe. A helyi energiák kedvezőek voltak, elősegítették létesítési és működési körülményeiket, mivel az itt előállított üvegek – kalciumkálium és kalciumnátrium üvegek – tömegesen felhasználható nyersanyaga a mész, a hamuzsir (később a szóda) illetve a kvarckő vagy homok voltak, és ezek közül meszet és a homokot, illetve kvarckövet a táj geológiai felépítése, a hamuzsir és a fűtőanyagot a vidék sajátos domborzati, éghajlati és talajadottságainak következtében hatalmas erdőség biztosította. Bár a homok minősége nem volt a legjobb az üvegyártás céljaira, ezért ezekben az időkben ezek a huták csupán közönséges öblösedények, illetve zöld ablakkarikák és üvegtányérok készítését végezték, és a felvevőpiacuk is csak a szűk környező terület volt.

A huták működéséhez szükséges vizet, mint nyersanyagot a hamuzsirfőzéshez és kis hányadában energiaforrást szintén a domborzati és klímavizonyokból adódó, viszonylag sűrű vízhálózat patakjai biztosították Nógrád megyében is.

Helyzeti energiáikat, gazdasági és forgalmi helyzetüket figyelembevéve, az elérhetőség és közlekedés szempontjából nem lehet előnyösnek nevezni. Éppen ezek voltak a későbbi időszakban megszűnésüknek legfőbb okozói. A huták létesítésének körülményeit vizsgálva, először a nagybirtokokon létesült ipari vállalkozásokat kell sorra venni. Ugyanis – Mérei Gyula szerint – 1790 után az egyes uradalmakban maguk a földbirtokosok létesítettek üzemet, melyet részben házi kezelésben tartottak. Az ilyen esetekben a földjáradék változott át ipari tőkévé. Az uradalmakban létesült üzemek jelentős része ekkor elsősorban az uradalom másképpen nem értékesíthető nyersanyagának, főleg a fának hasznosítása céljából történt. Ha pedig bérlőnek adták kezelésbe a létesített üzemet, akkor is csak a járadék és nem a profitszerzés vezette a birtokosokat, ami az ipari vállalkozások „tipikusan feudális jellegű értékelésére mutat.”

Nógrád megyében is a földesurak által támogatott ipari tevékenység körébe tartozott a zsellérmunkásokkal üzemeltetett üveghuta. Hanyatlásukat a már említett okokon túl a kellő munkamegosztás és a jól képzett szakmunkásoknak a hiánya is elősegítette.

Ilyen feudális birtokon létesült üveghuta volt Nógrád megyében a feltehetően már a XVII. században is működött divényi huta (oficina vitraria), a XVIII. század végén települt bzvai huta (vitraria fabrica), valamint a későbbi Balassa-Huta. Üvegyiparunk azonban a XVIII. század második felétől kezdve hanyatlásnak indult a bécsi udvar gazdaságpolitikája miatt. A XIX. század elején a statisztikai kiadványok mégis 54 hutát sorolnak fel, melyek műszakilag elmaradottak voltak és mennyiségben többé-kevésbé, minőségileg azonban kevésbé tudták a hazai szükségletet kielégíteni.

Az 1840. évi 17 tc. mondta ki a szabad gyáralapítás jogát, amit az 1843–44. évi országgyűlésen elfogadott rendelet, a nem nemesek „birtokbirhatási” joga tett teljessé. Az üvegyiparunkban a XIX. század második felében, a vámsorompók megszűntének, a vasúti hálózat kiépítésének és az üvegyipar területén külföldön történt nagyobb haladásnak nálunk is érezhető hatása volt, habár ez csak a XIX. század végén volt eredményekben lemérhető. Egymás után keletkeztek az új gyártelepek, így a Felső-Ipoly völgyében kapitalista jellegű üvegyártás bontakozott ki. 1820-ban Málnapatak nagyközséghez tartozó Szamotercsen és Látkán üvegyár kezdte

meg működését. 1836-ban Záh J. György a Cseh-Brezó községhez tartozó Zlatnó-pusztán üvegyártelepet hozott létre. Szintén 1836-ban, a Szinóbánya községhez tartozó Katalinhután létesített Kossuch János, majd 1842-ben a Kuchinka testvérek alapítottak üvegyárat Málnapatakon.

A már említett nehézségek ellenére a Nógrád megyei üvegyárak egyre több elismerésben részesültek. Utalunk itt az iparműkiállításokon kapott érmekre, pl. a londoni ipari kiállítás diplomájára 1853-ban, melyet a Katalinhutai gyár kapott, valamint az 1873-as bécsi kiállítási éremre. Erre az időszakra esik gyáraink budapesti lerakatainak megalapítása.

A technikai fejlődést az üvegyártásban a közvetlen tüzelésről a gáztüzelésre, pontosabban a Siemens-féle gázgenerátor olvasztókemencékre való áttérés, a fa helyett a köszén használatának bevezetése jelentette. Ezzel szűnt meg ténylegesen az üvegyar eddig oly sokszor emlegetett helyhezkööttsége, ami a közvetlen fatüzelés eredménye volt. Új technológia is megjelenik, a fuvás és az öntés mellett a sajtolás, és a téglykemencék mellett a kádkemencék használata. Az üvegekészítés ekkor alakult át üvegyártássá.

A töké érdeklődését igazolja az a tény is, hogy 1869-től részvénytársaságok alapítása is megindult az üvegyarban. 1891-ben Nógrád megyében hét üvegyár volt, ezek közül fúvott és csiszolt üveget: Hámor, Málnapatak, Zlatnó, Katalinhuta, táblaüveget pedig: Farkasvölgy és Látka üvegyárjai készítettek. 1893-ban létesült az Egyesült Magyar Honi Üvegyárak Rt. Salgó-Tarjáni Palackgyára, valamint Schwarz A. és Fiai Pálfalván alapított táblaüvegyára. Ezzel a megyei gyárak száma 9 lett. A XIX. század első felében kevesebb üveghutával bíró Nógrád megye felküzdötte magát az első helyre, és a fővároshoz való közelsége, valamint a korszakban kitermelés alatt álló, gazdag barnaszénbányáinál fogva az ország első és legfontosabb üvegyaros megyéje lett. Nógrád, Gömör, Kishont és Zólyom megyék találkozásánál kialakult területen egymáshoz közel 15 üvegyár volt, ezek közül 13 gáztüzeléses és csak kettő a hagyományos közvetlen tüzelésű.

Visszatekintve az elmúlt évszázadokra, megállapíthatjuk azt, hogy a hazai üvegyárakban nem volt meg a kívánatos specializálódás, hiszen a töké társadalmi viszonyok között sokféle tényező hatására végbement fejlődés nem eredményezhetett a mai technológiai

és közlekedési viszonyok mellett ésszerűnek tartható területi munkamegosztást, így a korabeli hutáink nem specializálhatták magukat néhány üvegtermék előállítására, hanem erejük szétforgácsolásával egyszerre sokféle üveg gyártását végezték.

A XIX. század végén és a XX. század elején észlelhető változás azt bizonyítja, hogy a telephelyek megválasztása egyre jobban az összes telepítési tényezők együttes mérlegelése alapján történt és a technológia, valamint a szállítás fejlődése következtében nem volt már olyan mérvű a helyhezkööttség, mint a közvetlen tüzeléssel bíró huták idejében. Egyes vállalatok specializálódása eredményezte, hogy a vállalatok a termelő berendezéseiket fejlesztették, átcsoportosították. Ez a fejlesztés viszonylag lassan ment végbe. A fatüzelésre, vizierőre és a helyi nyersanyagokra (kvarc, mesz, hamuzsir), valamint a jobbágy munkára és csak a későbbiekben bér munkára alapozott elmaradt technikájú huták üzemeltetése, ti. gyelemevéve a távoli, főleg városi piacokat, egyre kevésbé volt kifizető. Külföldön a jóminőségű energiahordozó, a szén felhasználása, a töké gazdaság fejlettsége magasabb szintű technikát hozott létre. Ezeknek a külföldi üzemeknek a versenye arra készítette az egyes felvidéki huták tulajdonosait és a részvénytársaságokat, hogy termelő berendezéseiket tökéletesítsék, ami azt jelentette, hogy széntüzelésre, a regeneratív kemencék és gőzgépek alkalmazására tértek át. A régi huták közelében nem volt szénbánya, a rossz útviszonyok, a vasút hiánya, illetve a telephelytől való nagy távolsága a szén szállítását, mellette a többi nyersanyag is gazdaságtalanná tette. Ezért az üvegyárak telepítésénél a szén közelsége, és a jó közlekedési lehetőség volt a későbbiekben a döntő tényező. A kezdeti előny – az erdők mélyére való költözés – most fejlődésük gátjaként megszünésükhöz vezetett. De a meglévő vasúton való szállításkor a nyersanyag és készárú, valamint a tüzelőanyag tarifális problémái az egyébként is tökeszegény iparnak újabb érvágást okoztak. Az üvegyárak vámtételének csökkenése, a külföldi üvegekészítmények elleni védekezés lehetőségétől fosztotta meg a hazai ipart. Szakképzett munkások és megfelelő szakoktatás hiánya is mind az üvegyártás válságát jelentették az évszázados múltú Nógrád megyei üvegyártásban is.

Szvirccsek Ferenc

A szabadgondolkodás nógrádi és borsodi előfutárai

(Balassagyarmati és miskolci szabadkőművesek a XVIII. század végén)

A XVII. századi felvilágosodás sajátos letéteményese és közvetítője volt a szabadkőműveség, ami hazánkban angol, francia és porosz példák nyomán Mária Terézia uralkodása alatt terjedt el és mindvégig szoros kapcsolatban állt az osztrák örökös tartományok szabadkőműves csoportjaival, az ún. „páholyok”-kal. Az eredetileg csak humanisztikus és filantropikus munkódést kifejezni akaró mozgalom hozzánk már abban az állapotban jutott el, amikor már minden pozitív vallásosság ellentétét jelentette és egyik legfőbb hirdetője volt annak az elképzelésnek, hogy minden nemzeti, állami, faji és vallási különbség ellenére az embereket egyaránt testvéreknek kell tartani. Mi sem természetesebb, hogy mindazok, akik valamely vallás hívői voltak, a szabadkőműveségben a legnagyobb, jól szervezett ellenfelüket látták. És nem is ok nélkül, mert – amint azt Székfi Gyula megállapította – „valószínű, hogy a vallásellenes, tiszta deisztikus felvilágosodás német és magyar földön soha ily mértékben nem terjedt volna el, ha a szabadkőműveség, mint szervezet, karjára nem veszi. Az élet teljes elvilágiasodása, a dogmáknak és az egyház parancsainak a mindennapi kérdések közül kiszorítása

kétségtelenül a szabadkőműveség munkája. Ez tanította meg a művelt néposztályokat arra, hogy napjainkat Isten nélkül is eltölthetik, tisztán világi erkölcsannak engedelmességgel”. – Úgy véljük, hogy egyéb magyarázatra nincs is szükségünk, hogy a szabadkőműveséggel való tudományos kutatások jelentőségére rámutassunk, azok helytörténeti jelentőségét hangsúlyozzuk és a haladó gondolkodás képviselőit lássuk a páholyok tagjaiban.

Első tekintetre a középkori babonák, az alkimia, az értelmetlen misztikus szertartások és a XVIII. századi felvilágosodás emberbaráti törekvéseinek csodálatosan zagyva keveréke volt nálunk a rózsakeresztes mozgalom és az abból kinőtt, de az azzal továbbra is szoros kapcsolatban lévő szabadkőműveség, miként arra már a Nógrád megye története című mű első kötetében rámutattam. Kiténik ez azokból a szabadkőműves iratokból is, amelyek Nagy Iván hátrahagyott iratmácsolatai közt Nógrád megye levéltárában található. Eszerint „mihelyt a candidatus a Rose Croixba bevételük és a jelenlévő testvérek által megöleltetik, azonnal neki a szabadkőműveség első tableauja igazi értelme megmagyaráztatik, ugymint: a négyszeg képezi a loget, vagyis a gyülekezeti helyet, nem ugyan az isten templomát, hanem a 12 nemzetiség alapját, mint az Aaron melltbláján 12 ne-

meskö által jelölve voltak, és pedig a négy elem, a főszelnek és világrészek szerint. Ebből támadtak a népek számlálási módjai is és a titkos levelezések is ezen négyszegek és a következő alphabet szerint intézendők:” és le is rajzolja nem is egy, hanem két titkos írás beüt.

Az „alapszabályok” a továbbiakban is ilyen furcsa misztikával telítettek. Az évek számozását i. e. 5000-re kezdik és így 1785 a szabadkőművesek naptárában az 5785 esztendő. A külsőségek tekintetében tehát a páholyok tagjai a „homo ludens” – a „játszadózó ember” – egyik figyelemre méltó válfaja, és csak a dolgok mélyére látók ismerték föl a sok furcsasággal tarkított ceremóniát űző csoportosulásban a fedőszervet, azt a keretet, amely a haladó gondolatok élharcosait lett volna hivatva elrejtetni az illetéktelen beavatkozók elől. A megyetörténetben, de a Kármán Józsefről írt cikkeimben is igyekeztem erre a tényre rámutatni, mert annak külön jelentősége volt a magyar jakobinusok tevékenysége során. Nyomatékosan kell azonban hangsúlyoznom, hogy nem minden magyar jakobinus volt szabadkőműves és nem minden magyarországi szabadkőműves volt egyúttal forradalmár is. Ezt a tényt figyelembe véve kell tehát kezelnünk mindazokat a személyi adatokat, amelyek a Nagy Iván által lemásolt

iratanyagban megtalálhatók, mert az ország különböző szabadkőműves páholyainak – így a balassagyarmati „Szent János, a Kelet erényes zarándoka” és a miskolci „Szent János, a Kelet erényes világpolgára” címet viselő páholyoknak is – a tagjai közéleti szereplésük során nem egy olyan nézetnek adtak kifejezést, ami összefüggött a „fedőszerven” belüli nézetek alakulásával.

Mi sem bizonyítja jobban a szabadkőműves-ség politikai jelentőségét, mint az, hogy II. József – akinek apja, Lotharingiai Ferenc német-római császár maga is szabadkőműves volt és már csak emiatt is nagyon sokat tudott a mozgalomról – 1785 november 20-án rendőri felügyelet alá helyezte a páholyokat, de – bölcsen és okosan – nem tiltotta be azokat, mert tudatában volt annak, hogy tagjaik közül számosan az ő általa is megvalósítani akart elképzelések harcosai. Nem rendelkeztek azonban ily bölcs megfontolással az 1795 június 23-án kelet helytartótanácsi rendelet megfogalmazói és annak sugalmazója, Sándor Lipót nádor, akik minden haladó gondolat ellenségei voltak és féltelmükben a szabadkőműves páholyok vagy bármilyen más néven szereplő hasonló szervezet működését betiltották.

Az 1785-től 1795-ig terjedő tíz esztendő nagyjelentőségű külföldi és hazai események évtizede. Ezek sorában a „franciaországi változások” voltak a legnagyobb horderejűek és nagy hatással voltak a II. József halálát követő magyarországi politikai és társadalmi életre is. A további megyetörténeti kutatások szempontjából nézve sem közömbös tehát, ha közelebről megismerkedünk a balassagyarmati páholy tagjaival és ennek során – már csak az összehasonlítás kedvéért is – miskolci elvbarátainkkal.

A balassagyarmati páholynek 1785-ben 30 tagja volt és ezek száma 1794 végéig 40-re emelkedett. A miskolci páholy tagjainak száma 1785-ben 42, tehát 12-vel több, mint a gyarmatié, későbbi adatokat azonban nem tartalmaz forrásunk és így összehasonlításunk alapjául az 1785. évi névsorokat vesszük.

A balassagyarmati tagok névsora, külön feltüntetve az 1785-ig és az ezután, 1794 végéig belépetteket, a következő: Balogh Péter, Balogh Antal, Beniczky Pál, Cseh-Szombathy József, Csonka József, Gyürky István, Hamaliar Márton, Kántor Gábor, Knauer Károly, Madács Péter, Mayer József, Mihalitska János, Mocsáry Antal, Muslay Antal, Muslay Antal, Muslay István, Müller Mór, Pákozdy János, Pongrácz Boldizsár, Porpáczy Adám, Puky Ferenc, báró Ritterstein József, Sréter János, Szerém Gábor, Szilassy József, Szontagh Mihály, Szubszky István, Szudy György, Tihanyi Tamás, Trajtlér Gábor, Vicenti János, és az 1785 után belépettek: Abhortis János, Bilnicza Pál, Foglár János, Halász László, Majthényi László, Mártonfy István, Palásthy István, Péchy Imre, Podhorszky János, Prónay Mihály, – A miskolci tagok névsora 1785-ben: gróf Aspremont János, gróf Barkóczy Ferenc, gróf Barkóczy János, Beck Pál, Bernáth László, Berzeviczy György, báró Coletti Benedek, gróf Csáky Antal, Egger József, Fáy Ábrahám, Fáy Barnabás, Fráter István, Fucker Frigyes Jakab, Garzuli Antal, báró Henninger János, Kazinczy Ferenc, Keltz Antal, Komáromy György, Komáromy Lajos, Major Zsigmond, Máriássy István, Máriássy Márk, Melcer László, gróf Nugent Ferenc, Óváry László, Péczeli István, Pogány

Adám, Pogány Lajos, Puky András, Puky László, Radvánszky Ferenc, Ragály István, Ragály József, Röhlen Ferenc, Szathmári Király József, Szathmári Király Miklós, Szent-Imrey Gábor, Szerencsy József, gróf Török József, gróf Török Lajos, Vay József, Zombory Zsigmond.

A tagok belépési idejére nézve csak a balassagyarmati névsorok tartalmaznak adatokat. A páholyt 1781 nyarán alapította a hét „öreg mester”, akik – Hamaliar, Balogh, Szontagh, Tihanyi, Szubszky, Mihaletka és Pongrácz – rózsakeresztesek voltak, és ez a magyarázata annak, hogy a páholy 53 műből álló könyvtára zömmel kémiai tárgyú köteteket tartalmazott. Az alapítók 1781-ben két, 1782-ben öt, 1783-ban és 1784-ben négy-négy, 1785-ben pedig nyolc új tagot gyűjtöttek maguk köré. Az 1794. évi névsor szerint ezután hat esztendeig nem volt tagszaporulat, 1792-ben és 1794-ben azonban öt-öt új tagot vettek fel. A tagokat belépésük időpontja szerinti sorszámmal jelölt névjegyzékek azonban csak a készítésük idejében Balassagyarmaton tevékenykedőket sorolják fel és nem tüntetik fel az időközben belépett és más-

hová átlépett tagok neveit. Ez az eset áll fenn Madách Sándorral, a magyar jakobinusok ügyvédjével kapcsolatban is, akit a töredékesen fennmaradt jegyzőkönyvi kivonat szerint 1789 november 22-én „mesteri fokra” vettek fel, ami azt jelenti, hogy „inas” és „legény” fokozatait valamelyik más páholyban már korábban elnyerte, de 1794-ben már megint nem a gyarmati páholy tagja.

Nagyon érdekes képet nyerünk, ha összehasonlítjuk a balassagyarmati és a miskolci páholy tagjainak társadalmi rang és foglalkozás szerinti megoszlását. Eszerint 1785-ben Balassagyarmaton 1 báró, Miskolcon 7 gróf és 1 báró szerepel a tagok névsorában, vagyis az arisztokraták százalékos aránya a többi taghoz viszonyítva Balassagyarmaton 3,3 %, Miskolcon 21,6 %, ami a gyarmati páholy „demokratikusabb” jellegére mutat, viszont a miskolci páholy esetében az arisztokraták „elpolgáriasodására” enged következtetni. Ez nagymértékben tükröződik a foglalkozási ágak szerinti megoszlás százalékos arányainak elemzésekor is. Ez a következő volt:

	Balassagyarmaton		Miskolcon	
Csak földesúr	–	–	6	14,2 %
Megyei tisztviselő	10	33,3 %	15	35,7 %
Magyei bírósági tisztviselő	3	10,– %	8	19,– %
Magyei mérnök	1	3,3 %	1	2,3 %
Országos bírósági tisztviselő	3	10,– %	1	2,3 %
Állami tisztviselő	1	3,3 %	2	4,6 %
Katonatiszt	3	10,– %	7	16,6 %
Ügyvéd	1	3,3 %	1	2,3 %
Orvos	3	10,– %	1	2,3 %
Pap	3	10,– %	–	–
Uradałmi tisztviselő	2	6,6 %	–	–
Összesen	30	100,– %	42	100,– %

Érdekes képet kapunk a két páholy vonzásterületére, vagyis a tagok Nógrád, illetve Borsod megyén kívüli lakóhelyére nézve is. A helynévadatok a miskolci névsor esetében nem teljes mértékben kielégítőek, mert például a Zemplénben birtokos, de Kassán hivatalnokoskodó Kazinczy Ferenc neve mellett sincs lakóhelyi adat feltüntetve. Ilyen hiányosság 14 név esetében fordul elő, beleértve a katonatiszteket és a Göttingenben tartózkodó, nyilván Szepes megyei Berzeviczytis. A 28 lakóhelyi adattal rendelkező közül 9 Borsod megyei, 10 Abauj, 3 Gömör, 2 Zemplén, 1 Bihar és 1 Máramaros megyei, valamint 1 Kassa és 1 Debrecen városi lakóhellyel bíró volt. Ez azt jelenti, hogy még így is 19 a nem borsodiak vagy miskolciak száma, ami a tagok számának 45,2 %-a. Ehhez hozzáadhatjuk a hiányos adattal rendelkezők sorából a 3 országos hivatalviselőt és így kerek 50 %-a a páholy tagjainak biztos, hogy más megyékben és városokban is tevékenykedett a szabadkőműves célkitűzések jegyében. Ezzel szemben Balassagyarmaton csak 5 olyan tagot találunk, akik más város- vagy megyebeliak.

Közülük 2 Pest megyében, 1 Gömör megyében, 1 Selmecebányán és 1 Korponán tevékenykedett. Nagyon valószínű, hogy a 3 katonatiszt állandó állománnyelvének sem tekinthető Nógrád megye valamelyik települése. Így a 3 országos bíróságnál működő és az 1 állami tisztviselőt is ide számítva, 12 a másutt is tevékenykedők száma, ami a páholy létszámának 40 %-a, vagyis a balassagyarmati páholy területileg „nógrádibb” volt, minő a nem ilyen mértékben „borsodi”-nak tekinthető miskolci. Némileg ez a nógrádi jelleg tűnik ki a tagok felekezeti megoszlásából is, amire nézve Miskolcra nincs adatunk. A gyarmati páholy tagjai közül 13 katolikus, 11 evangélikus és 6 református, ami nagyjából megfelel a megye köznemessége és értelmisége felekezeti arányának.

A balassagyarmati páholy működésére nézve is van néhány jegyzőkönyvi töredékekből lesűrűhető adatunk. Ezek sorában figyelemre méltó a tagok felvételével kapcsolatos eljárás. Azt, aki szabadkőműves szeretett volna lenni, egy vagy két tag által figyeltették. Például az 1785 augusztus 8-i jegyzőkönyv szerint „Plaveczy György

zádorfalvi plébános a 12-ik (Szilassy József) által ajánlatván, szemeltartásával a 21-ik (Porpáczy Ádám) megbizatik", vagy „Luce János evangélikus lelkész szemeltartása elrendeltetik”. Ugyanezt olvassuk egy Beer nevűről is. A megfigyelők jelentéseket készítettek és nyújtottak be a páholy tagságának. Például „Kántor Gábor felől a titkos reláció beadatik a 9-ik (Mocsáry Antal) által. Beadatott von Richterről is a reláció”. — Azokat, akik megfeleltek, „tanítványok” vették fel, mégpedig fehér és fekete golyókkal történő szavazás útján. Az 1785 augusztus 21-i jegyzőkönyvben ez áll: „Szontagh candidaturáról jó vélemény adatván, scrutinium (kikérdezés) alá vonatván, mind fehér golyót kapván, meglett”, vagyis felvették a páholy tagjai sorába. — „Luce, Beer, Plaveczy további szemeltartás alá rendeltetnek”.

A páholy különböző tisztségviselői sorában a „titkár” intézte a levelezéseket. Tisztét Balassagyarmaton Szilassy József, Miskolcon Kazinczy Ferenc viselte. Ők állították össze a tagnévsorokat és közölték azokat a velük kapcsolatban álló páholyokkal. A Nagy Iván féle iratmások között is találunk levelet. Például 1785 január 26-án válaszoltak a gyarmatiak a prágai Union páholy kérdéseire. A levelet Szubszky István mester, Balogh Péter és Muslay Antal „felvigyázók” írták alá, mintegy hitelesítve Szilassy közlését. 1785-ben még a linzi „Siebe Weisen”

(Hét Bölcs) és a pozsonyi „Sicherheit” (Biztonság) páhollyal is leveleztek a balassagyarmatiak. Az érkezett és az elküldendő leveleket a páholy ülésein felolvasták. 1785 augusztus 17-én kelt a miskolci páholy balassagyarmatiakhoz írt levele, amit Vay József mester, Szathmári Károly József „kincstartó” és Kazinczy Ferenc titkár írtak alá és amelyhez mellékeltek tagjaik névsorát és hasonló megküldésére kérték a gyarmati páholyt.

A páholyok ülésein — külön tartották a „tanítványok” és külön a „legények” számára — a szabadkőműves misztika keretei közé foglalt társadalmi és tudományos kérdésekkel is foglalkoztak. Így a gyarmati tanítványok számára tartott 1785 augusztus 21-i ülésén „az imakönyv superevidiáltatik” ami alatt egy talán saját szerkesztésű „káté”, vagyis a szabadkőművesség célkitűzéseit tartalmazó kézirat szerkesztői munkálatainak a felülvizsgálását és megmagyarázását kell értenünk. Ugyanekkor a mesterek és legények számára tartott ülésen a 2. számú tag, azaz Balogh Péter, „a feltámadásról és rombolásról” tartott felolvasást. A cím után ítélve, a páholy rangban első felvigyázójának — aki udvari tanácsos és a hétszemélyes tábla tagja és nemcsak megyénk, hanem az ország politikai életében is jelentős személyiség — a felolvasásra hihetőleg szintén a szabadkőműves „virágnyelv”

titkos homályába burkolt közérdekű vonatkozókat is tartalmazott, miként az nem egy szabadkőműves által írt sajtótermékben — véleményünk szerint Kármán József „Fanni hagyományai”-ban — kimutatható.

Jótékonykodással és tagjaik anyagi megsegítésével is foglalkoztak a páholyok. Az erre igénybevett összegeket a különböző nagyságú tagdíjakból és az önkéntes adományokból fedezték. Erre a célra szolgáltak az üléseken való meg nem jelenésért kivetett büntetési díjak is. Két pénztáruk volt, amit a „kincstartó” — Balassagyarmaton Puky Ferenc — kezelt. A szegényeknek juttatott kisebb-nagyobb összegekről, de minden egyéb pénzügyi műveletről is, beszámoltak a gyűléseken. Pénzügyeik — legalább is az, amiről jegyzőkönyveik tanúskodnak — kisszerű akciók voltak. Az igazi nagy ügyletekről azonban nem készültek ilyen beszámolók. A szabadkőművesség, és főleg a szabadkőműves bankárok és államférfiak kapitalista fejlődésünkkel kapcsolatos tevékenysége eddig jóformán feltáratlan történelmi probléma. Pedig ilyen volt, és hátterében azok a névsorok állanak, amiket a különböző páholyok egymásnak küldözgettek. Ez a gazdasági tevékenység legalább olyan fontos, mint a felvilágosodás eszméinek szabadkőműves misztikával kevert terjesztése.

Dr. Beliczky János

A Madách-kultusz kibontakozásának első jelentős alkalma az 1923. év volt, a költő születésének 100. évfordulója.

Az 1923. év és az ezt követő évek esemény-sorozatába (Madách Emlékbizottság létrehozása, emléktábla-állítás, Madách-szobor, ünnepek, stb.) szervesen illett irodalomtörténészeknek az a törekvése is, hogy monográfiákban, kisebb tanulmányokban, nagyobb lélegzetű, de romantikus hangvételű írásokban foglalják össze Madách Imre életét, munkásságát. Műveinek összegyűjtött kiadására, kritikai elemzésére is sor került.

A leghitelesebb adalékokon alapuló életrajz életmű-elemzés Balogh Károlynak, Madách Imre unokaöccsének két műve: Madách Imre otthona és Madách az ember és a költő.

Balogh Károly művével majdnem egy időben jelent meg (Budapest, 1932-ben) a költő életútjának merőben más hangvételű feldolgozása Harsányi Zsolt tollából: Ember küzdj... címmel, három kötetben.

1964-ben a Nógrád megyei Levéltár elődje, a Pest megyei Levéltár többek között megszerezte a Harsányi-féle hagyaték egy részét is. Így kerültek a Nógrád megyei Levéltár tulajdonaként Salgótarjánba azok a levelek, röpke tudósítások, melyeket Harsányi Zsoltnak írtak a Madách-életregényhez adatokat kérő — a Pesti Hírlap 1932. április 17-i számának mellékletében közzétett — felhívására.

★

Szinte özönlöttek a levelek Harsányi Zsolthoz 1932-ben. Az újságolvasók zöme mind tudni vélt valamit Madách Imréről, a

Madách-életrajzi adalékok a Harsányi-hagyaték alapján

családról, ismerőseikről, barátairól. A legtöbb levélíró Madách Imre jelleméhez, emberi, költői énjéhez, családi, rokoni, baráti kapcsolatainak alakulásához, az ismerősök, rokonok bemutatásához kívánt segítséget nyújtani.

Így pl. özv. Szemere Györgyné, budapesti lakos írta: „Sajnos, nem sokat tudok Madáchról, de azt a keveset biztos forrásból, ugyanis Madách személyes jóbarátjától, Csemniczy Edwardtól, aki férjem nagypapa volt. Tőle hallottam azt, amit tudatok...

Madách Imre inkább zárkózott ember volt, de jó és régi barátok közt nagyon kedélyes tudott lenni; a Csemniczy családnak különösen régi jó barátja volt, hiszen Sarolta leányuk (az én anyósom) esküvőjén ő volt a tanú. Családi élete nagyon boldogtalan volt és gyakran épp akkor, illetve azért ment át Sztárczinba Csemniczyékhez, mert lelke mélyén nagy sebet érzett.”

★

Közismert, hogy Madách Imre baráti köréhez tartozott a falu két papja, a katolikus Divald Gusztáv és az evangélikus Henriczi Agoston. Róluk, vitáikról, Az ember tragédiája születésében játszott szerepükéről bőven olvashatunk Balogh Károly Ma-

dáchról szóló műveiben. Henriczi Agoston fia, Henriczi Béla, ki Poltáron (Losonc mellett) volt lelkész, a következőkben válaszolt Harsányi Zsolt felhívására: „... a Madách életrajz megírásához... szívesen ajánlom fel közreműködésemet. Szüleim ajkáról sokat megjegyeztem a Madách házról... Atyám 1852–1908-ig, tehát 56 éven át volt alsósztrégovai lelkész, ... egyike Madách Imre bizalmasainak is ... Madách nagy művének kéziratát legelső sorban atyámnak olvasta fel, s vele vitatta meg annak valószínű részleteit.” Levelében említést tett Palágyi Menyhérről és Latkóczy Mihályról, akik szintén írtak a Madách-családról. Utóbbiról kiemelte, hogy „bpesti tanár, ... a VIII. ker. főgimnázium 1901. évi értesítőjében megjelent cikkében értekezik Madách Imre őseiről. Rámutat a literátor: Madách ősökre s Imrében az incarnatióra.” Henriczi a Prágai Magyar Hírlap 1923. évi, Madách centenáriumi számában írt egy hosszabb tanulmányt „Szendrey Júlia és Fráter Erzsébet címmel.” Ebben arról szól, hogy „... Boldogult atyám is rendkívüli alak. Mint a kivégzett Hajnóczy személyi titkárának unokája kerül maga is bujdosó honvédként 1852-ben Sztregovára, Madáchék közelébe. Imre ekkor az Új épületben raboskodik. Közvetlen tanúja a szalmaöveg szabadabb mozgásának. Maga is elkíséri egy-két mulatságra, stb.”

Ifj. Mikszáth Kálmánnak, a nagy író fiának levele azért jelentős, mert Madách barátairól szolgáltatt néhány — más részben ismert — adalékot; sajátos nézőpontból: „Szontagh Pál nem volt nős ember. Szülei előkelő nógrádi földbirtokosok voltak. Szontagh már a 48-as forradalom előtt szerepet

játszott, mint Libetbánya követe, a pozsonyi diétán; később fogalmazó lett az első magyar külügyminisztériumban. Nagyon szerette mindig az írókat, sokkal jobban, mint a politikusokat. Madách, szerencsétlen házassága után hónapokat töltött Horpácson Szontágh Pálnak. Az ember tragédiájának egy részét is ott írta meg. Szontágh puritán, egyszerű ember volt, bár igen nagy vagyonnal rendelkezett...

★

Veres Pál alispánról, s nejéről, Beniczky Herminről, Madách és a Veres család közötti meleg, baráti kapcsolatról, a Vanyarcon töltött kellemes napokról, Veres Pálné leányának, Rudnai Józsefnének „Emlékeim” című könyvéről – melyben bőven foglalkozik a Madách és a Veres család barátságával – is sok levélíró megemlékszik; többek között a már említett **özv. Szemere Györgyné**. És többen foglalkoztak burkoltan, vagy nyíltan ifj. Madáchné, Fráter Erzsébet személyével, a Fráter családdal, a két Madáchné közötti viszony alakulásával. Nézzünk meg e levelek közül is néhányat. **Henriczi Béla** lelkész a már említett tanulmányában (Szendrey Júlia és Fráter Erzsébet) így ír ifj. Madáchnéről: „... némileg menteni akartam Madách Imrének hazulról kiüldözött és kétségbeesésbe kergetett hitvesét, gyermekkori benyomásaim alapján, mint aki még személyesen ismertem az anyóást, a méltóságos asszonyt. Az irodalom kegyelettel illegeti össze Petőfiné megtépett, megdobált fátyolát; némi ily eljárás megérdemelte a szegény Fráter Erzsébet is... Néhai apám teljesen be volt avatva a családi katasztrófa titkos, bizalmas részleteibe. Tőle tudom Fráter Erzsébet többszöri közeledését urához, családjához. A törekvések azonban mind meghiúsultak a mama akaratán.” „... Atyám holtáig állította, hogy Fráter Erzsébet korántsem volt ama elvetemült, férje szerelmére méltatlan nő, aminőnek az utókor itéli. Egy kis elkecseregés, egy kis Fráter bohém hév, s az anyós taszították le a lejtőn.”

★

Fráter Pál dr. debreceni ügyvéd is többször váltott levelet Harsányival Fráter Erzsébet személyével kapcsolatban. Végülis konkrét adatokat nem tudott adni, de ő teremtette meg az író és **dr. Perédy György**, az Erdélyi Lapok főszerkesztője (Nagyvárad Orodea) között a kapcsolatot. „Perédy – írja Fráter Pál – évekkel ez előtt közzétett valamelyik váradi lapban Madáchnéra vonatkozó cikksorozatában igen értékes és érdekes adatokat. Ezeket az adatokat állítólag öreg asszonyoktól, aztán Bihar vármegye Közkórházában talált körleírásokból, könyvelési adatokból, valamint Bihar vármegye tenkei járásában fekvő Tóti községben lakó Sebess családtól szerezte; a tragikus végű asszonynak arcképével együtt. A Sebess család egy tagja, dr. Sebess Lajos orvos ma is él Nagyváradon. A család Bihar vármegye sok úri családjával volt rokon összeköttetésben; többek között a Fráter családdal is.”

★

Perédy György levelében így írt Harsányinak: „... Váradra kerülve többek között irodalomtörténeti riportokkal kezdtem fog-

lalkozni. Így feltűnt Madách életrajzánál, hogy milyen kurtán-furcsán bántak el az asszonyokkal 2–3 sorban. ... keresni kezdtük a forrásokat Biharban. Megtaláltuk a kórházi törzskönyvben nevét. ... a rokonaiktól sok érdekes dolgot tudtam meg, azokat riportokban feldolgoztam. ... megtaláltam a nagy olaj képét is, amit Fráter Erzsébet elhozott magával, mikor elvált az urától. A képet Madách csináltatta; drága ékszerek vannak rajta festve, Madách ékszerek. A kép nálam. Több fényképem is van róla...”

★

Kondor Vilmos, a ballassagyarmati Nagy Iván Múzeum igazgatója arról értesítette az írókat, hogy a Prónay-családnak múzeumi leltébe helyezett okmányai között, annak rendezése során olyan iratokra akadtak, amelyek közvetve Madáchra, illetve feleségére utalnak. „Fráter József, Erzsébet anyja – törvényes gyámjának, illetve a Fráter árvák catorának: Gáspár Istvánnak beadványa szerint – igen könnyelmű, henyé és költséges életmódot folytatott. ... feltehető tehát, hogy Fráter Erzsébet édesatyjának vérmérsékletét, tulajdonságait, szokásait örökölte. Ezen az alapon tehát a pszichológus már könnyebben tud eligazodni a különben megmagyarázhatatlan lelki motívumokat illetően, melyek nyilván cselekedeteit is befolyásolhatták.”

★

Madách Imre fivérének, Károlynak unokája, a megyében is jól ismert Aliz néni, **Grosschmid Károly**hoz ment feleségül. Ő (a férj) említette Harsányihoz írott levelében a csesztvei környezetben ismert eseményt: „... mikor Madách Imre fogságban ült, megjelent Csesztvén Madách Károly, hogy sógornéját meglátogassa és a gazdaságnak utána nézzen. Ideérve látta, hogy nagy társaság cigány mellett hangosan mulat. Lelke mélyén felháborodva le sem szállt a kocsirol, hanem megfordult és elment... Történik ez ugyanakkor, mikor azt írja az asszony az urának, hogy anynyira nincs pénze, hogy a házi cselédeket sem bírja fizetni – és hogy fáj neki az ura távolléte és fogsága.”

★

Madách Imre fogságának okát, a körülményeket már szinte teljesen feltárta a közelmúlt Madách-kutatása. Perédy anyaga azonban mai napig sem került elő a Bach-korszak hatalmas iratterméséből. A „büntársokról”, fogságba jutásokról viszont ezeket közölték Harsányival: **Hellebranth Pál**, ny. Heves megyei főjegyző írta: „Hinkó János Losonc város tekintélyes polgára, hazafias vezérembere, 1849-ben a város polgármestere volt. 1849. március 15-én hazafias ünnepélyt rendezett Losoncon, mely miatt a császári csapatok megszállták a várost. Ekkor érintkezésbe lépett a Losonc felé közeledő Beniczky Lajos őrnagy honvédseregével, s a híres március 24-i rajtaütéskor Beniczky oldalán harcolt az osztrákok ellen. A szabadságharc után elfogták, utóbb kegyelmet kapva szigorú rendőri felügyelet alá helyezték.

A Hadtörténeti Levéltárban őrzik a szabadságharc utáni rendőrségi iratokat; ezek közül az 1853-i Nógrád megyei internáltak

nyilvántartásában szerepel Hinkó János is.

Ugyancsak Budapesten kelt **aláírás nélküli levél** újabb regényes adalékokkal gazdagította a Hinkóról alkotott képet. Szerinte: „Hinkó János 1819-ben Vasberényben született. ... Majd felkerült Pestre egy ottlevő rokonához. Két évig volt ott. Egy alkalommal megismerkedett Madáchcsal, akinek elpanaszolta élete történetét, hogy saját hazában bujdosóvá kell lennie. Lőbbször találkozta, s nem egyszer Madách vendége volt. ... hallották, hogy Kossuth titkárat ki akarják végezni. Hinkó felkereste az elítéltet és áruhában megszöktette. Madách vitte el őket. Ott éltek mind a hárman. Majd Madách egyik alkalmazottja jó pénzért elárulta őket. Mind a hármat elfogták. Madách egy idő múlva kiszabadult. ... Hinkót pedig az osztrákok lefejezték.”

★

Stark Mihály **Heliebranth Pál** szerint az 1848/49-es szabadságharcban honvéddá nagy volt, Erdélyben szolgált; majd 1849. július hóban ezredét Szegedre rendelték; augusztus elején a Szegedre érkező Dembinszky hadseregéhez került, részt vett a temesvári csatában, s szolgált a déli sereg feloszlásáig. „A szabadságharc utáni szerepléséről tudomásom és adataim nincsenek.”

Rákóczy Jánossal kapcsolatban talán a legilletékesebb kereste meg levelével Harsányi Zsoltot: **Rákóczy Aladár** nyug. minisztériumi főigazgató. „Nagyapám, Rákóczy János született Hont vm-ben, Rákóczon 1814-ben, meghalt ugyanott 1878-ban ... Igazolt honvédtusár – őrnagy, kormánybiztos, végül a Honvédelmi Bizottmány tagja és titkára, s mint ilyen egészen Világosig Kossuth mellett tett személyes szolgálatot. 1850-ben halálra ítéltetett, összes vagyona elkoboztatott. ... 1860-ban hazatért, 1874-ben megvakult és Rákóczon élt az ősi házában 1878-ig. ... Nagyapámnak Madáchcsal való ismeretsége a végzetes szomorú eset, mely miatt Madáchot fogságba vetették. Ifjúkori jóbarátság, sőt Dubraviczky, Pongrácz, Libercsey révén távoli rokon kötelék fűzte őket össze. ... Mikor nagyapám Világostól menekült ... Rákóczra pont az édesapja temetésére érkezett, kit szívszélhűdés ért, mégpedig azért, mert egy korponai ismerős azzal állított be Rákóczra, hogy nagyapámat Világosnál agyonlőtték. A temetésről feleségéhez akart menni, ... Pesten találkozott Madáchcsal, aki megrémülve a nagyapám vakmerőségén, magával vitte Sztregovára. Itt – szakállát, bajuszát leberetválta – ráhúzzák a vadász ruhát és az erdőri házában elhelyezték. Pár hónapig maradhatott, mert egy ... magyar gazdatiszt: Hojtsi Miksa feljelentette, hogy a Rakovecz álvadász tulajdonképpen egy veszedelmes forradalmár.”

★

A levelek tartalmát, melyből itt válogatást adtunk, Harsányi az életrajzi regényben csak ötletszerűen használta fel, ezért érdemes felidézni mindezeket a nem lényeges, de az összkép szempontjából számottevő adatokat.

Leblanc Zsoltné

KÖRKÉP

Olvasónapló 1974

Már megtanultuk, hogy **József Attila** 1905-ben született, proletárszülők gyermeke volt s apja másfélmillió nincstelen magyarral együtt kitántorgott Amerikába; már megtanultuk, hogy József Attila gyermekkorában nélkülözött, éhezett, Őcsödön nevelőszülők szeretettelen keze között kallódott, aztán vizet árult a Világ moziban s összeszedte a pályaudvarokról kidöcögő szekerekről elhullajtott szemet – téltre, tüzelőnek; tudjuk, hogy egyszer libasültet szeretett volna enni s öt forintért kuglert venni, mint a gazdagok; már megtanultuk, hogy egyetemre járt Szegeden, Bécsben, tanult, olvasott, de egy ostoba professzor eltanácsolta őt; már megtanultuk, hogy József Attila a proletárok költője lett, a szegényeké, az elnyomottaké, a kizsákmányoltaké, s talán ezért is volt tragikusan szükségszerű, hogy Balatonszárszón a sínek közé zuhant. Es talán nem is zuhant, hisz láthatatlan kezek is lökhetnek egy embert a kerekek alá.

De meg kell tanulnunk, hogy József Attila minden kor szegényeinek költője volt, minden kor kizsákmányoltjaié, mindenkié, akinek az emberinél kevesebb jutott kenyérből, vízből, gondolatból; mindenkié, aki levegőért kiált; mindenkié, aki várja, hogy **mikor lesz látható reszketésű bennünk az első csillag**; mindenkié, aki kétségbeesve tiltakozik, ha aktába írják, miről álmódott, s számontartják mikor, miért s kinek telefonozott; mindenkié, aki harcos tettekért emel szót s mindenkié, aki cselekszik, a bőrét kockáztatva, mert azt szeretné, ha jobb lenne a világ s ha jobb lenne a világon mindenkinek, a szegényeknek, a kizsákmányoltaknak, akiknek az emberinél kevesebb jut kenyérből, vízből, gondolatból és szabadságból; meg kell tanulnunk még, hogy József Attila a mi költőnk, harcolni akaróké, tiltakozni és cselekedni tudóké, akik, ha kell: lobogót bontva – de rendért s harmóniáért kiáltanak, emberséget kérnek az embernek, magyarságot a magyarnak.

★

Legkevésbé kortársainkat ismerjük. Eleven közelségük önmagában is gyakorta lehetlenné teszi az igazi megismerést, és miközben az egész átpillantására vágyunk, miközben az összefüggéseket és hatósugarukat kutatjuk, szemünk megbotlik a részletekben, látóhatárunkat lekerekítik a hétköznapi szűkreszabott lehetőségei. A közelségtől megilletődve s elvakítva csak részleteket értünk meg, ismerünk fel. A közvetlenül megismerhető részleteket. Mert az irodalmi köztudatot azok a művek formálják, amelyeket sokan és sokféleképpen olvashatnak. A pillanatnyi irodalmi értékrendet

is az olvasható s vitatható művek teremtik meg. S megszületnek vélemények és ítéletek írókról, művekről, amely ítéletek a pillanatnyilag átlátott valósággal összhangban nagyobbak vagy kisebbnek, csodálatosabbnak vagy sekélyebbnek értékelik a művet értékénél; s aztán ez az első pillanatban formált véleményünk tudatosul, meggyőződéssé válik, gondolkozásunkban polgárjogot nyerő igazság lesz.

A történelem azonban nem fecsérli idejét, a tegnap tegnapelőtt lesz, a részletek összekapcsolódnak, átpillantásunk a tegnapi mindegyre kerekébb, tisztább, világosabb. És ellentmondásba kerülünk tegnapi ítéleteinkkel.

Az ilyen pillanatokban újra kell olvasni a tegnap irodalmát, mert tegnapi ítéleteink tegnapi és mai tévedéseink is.

Konsztantyin Pausztovszkij két dolog növelte kortársai szemében nagy íróvá. Az egyik: mindaz ami hiányzott az író műveiből. Mert Pausztovszkij klasszikusokon iszlázott ízlése, emberközelségű mesélőkedve, tartózkodása a torzító s harsány színektől, óvatossága és érzelmes valóságátalása megkímélte s megóvta a kor látványos és felszínes külsőségeinek álművészi megéneklésétől: elbeszéléseiből hiányoznak a túlbuzgó munkaversenyek zajos eseményei, hiányoznak a szoborszerű hősök, a lobogó zászlók alatt mosolyogva haldoklók, a bölcs mosolyú funkcionáriusok, hiányzik műveiből az az – oly sokak által akkoriban kötelezőnek érzett – **stilus**, amelyből magától értetődően következett, hogy a termelési jelentések hangnemében fecsegtek a csokolózás közben is a jövőre függesztett szemű fiatalok.

Pausztovszkij finoman érzelmes történetei tehát meghatóak, szépek, megkönnyeztetők, lekerekítettek, és épp az előbbieket következtében – ez lehet népszerűségük másik forrása – jellemzőjük egy röghöztapadó szimbolizmus: a mindenféle társadalmi konkrétság teljes hiánya ezekben a szépen érzelmes históriákban a kortárs olvasó számára megteremtette a sokszínű és sokirányú, de csak akkor és csak ott igaz és izgalmas továbbgondolás lehetőségét.

A műalkotás íróilag szándékos vagy önkéntelenül vállalt hiányai növelték elsősorban nagyra e művészet társadalmi hatókörét, nem művészi erényei. S mert napi fontosságokat rejtjelezve tükröző jelképein túllépett a történelem, ma már csupán meghatóan érzelmes és szép históriák ezek az elbeszélések, ám felizgató s megrázó élményt lelkünkben nem fakasztanak.

Pausztovszkij egyik legremekebb darabja például az **A távirat** című elbeszélés, melyet általában is az író talán legszebb írásaként szokás emlegetni. Egy magányos vidéki házban éldegelő öregasszonyról szól a tör-

ténet. Leánya Moszkvában él, elfoglalt és zsúfolt életű titkára a Képzőművészek Szövetségének. Anyjának rendszeresen küldött pénzt s a feladóvevényen néhány odavevett sort, de levélírára mind ritkábban futja idejéből s már három éve is van, hogy nem volt odahaza. Egy reménytelenül öszbeforduló éjjelen aztán az öregasszony levelet ír, hazavárja lányát, látni szeretné még egyszer őt. De a lány nem válaszol. Idejét és erejét egy fiatal művész kiállításának megszervezése pusztítja. S a megnyitó napján kézhez a táviratot: anyja haldoklik. Elindul, de már későn érkezik. Anyja szomorúan és egyedül halt meg, a lány pedig szemlesütve, könnybeborult arccal s éjszaka hagyja el a falut.

Szép és megható történet. Szánalmat és sajnálkozást kelt az olvasóban. De szánakozó rosszérzésünktől az író nem szabadít meg, mert ebben a történetben meghal egy magányos öregember, halála lehangoló és szomorú és értelmetlen, de mindezért nem okolható senki. Igaz, a lány nehezen szánta rá magát az utazásra, de hiszen egy tehetséges fiatal művészt kellett istápolnia. S a többiek is mind, a két szorgoskodó falubeli öreg, a postás, a szomszédasszony, a kiállítás megnyitó elnök: valamennyien kedves és derék emberek. Csak a vonatokra nehéz jegyet kapni – ezért érkezik késve a lány. Az öregasszony magányos és értelmetlen halálának így legfőbb oka egy véletlen. Pausztovszkij azonban nem ábrázolja ennek a véletlennek a társadalmi szükségességét, nem ábrázolja a lány életútját, amelyben anyjával és önmagával szembeni felelősségérzete lassan felmorzsolódik.

Nem ábrázolja a társadalmat, amelyben nehéz a vonatokra jegyet kapni.

Igy a véletlen egyszeri, egyszerű és szomorú véletlen marad. S egy véletlenül értelmetlen halálesetről számol be az elbeszélés egy olyan korban, amikor nem csak véletlenül haltak meg értelmetlenül emberek.

Pausztovszkij áttetsző akvarelleket festett koráról, vízfestményeket puha tájakról, szomorú sorsú magányos emberekről. S a kortárs olvasók meghatottan szemlélték e finom tónusú képeket, mert ismeretlenek voltak meg Bulgakov látomásból és emberi életek törmelékeiből álmódott realista víziói, ismeretlenek Babel tragikus miniaturái, mert a „kényszerű elfeledtetés” rejtette az olvasók szeme előtt Mandelstam, Hlebnikov, Belij műveit.

Pausztovszkij elbeszélései híradások a tegnap irodalmáról. Mert Bulgakov, Belij, Babel újlag megismert hatalmasan izzófényű festményei mellett ma már halványnak és kifakultnak érezzük Pausztovszkij vízfestményeit, ám ezek a finom képek emberséges tájakról hírthozóak voltak a jelszóköltészet és vezércikk-életművek születése ide-

jén. Pausztovszkij értő és kritikus újraolvasása is azért fontos, hogy tisztábban lássuk a tegnapi irodalmát.

S így mélyebben értsük a mait.

★

Nagy kort megérő alkotók fanyar bölcseségük vagy derűs mindentudásuk fényével kalauzolnak roppant tapasztalásaik útvesztőiben: ha történeteket mesélnek is, szellemüket figyeljük. A rendteremtő elmét, az apró és jelentéktelen eseményekből emberiség-palotát építő indulatot, a már semmitől vissza nem rettenő szókimondást.

Déry Tibor magányos hőse, a kedves bópeer csendesen kocog a végső nyugalom felé. Csodavárások, csillagsóvárságok nélkül szemlélődik, figyel a körülötte fodrozódó békét. Barátkozik a halállal.

Am e halállal társalkodó nagyon öreg író csak arra figyel mindegyre jobban ellobbanó szellemével: milyen is körülötte az élet. Hogy mit csinálnak a nála évtizedekkel kevesebbet megélték, hogyan teremtenek maguknak szabad életet; teremtenek-e s akarnak-e maguknak szabad életet. Mint ahogy ő akart és teremtett harcok és megalkuvások közt bujdoszó életét során. Csendesen szemlélődik, akaratos indulatok nélkül, féllábbal már az elmúlásban. De

még megcsillan szemében a szeretet-kívánás indulata, még szikrát lobbant benne az életbe-indulók áhitata, még utánanyúl a már elvesztett édennek.

Fanyar bölcs; nem csak irigyli a még boldognak, szabadnak lenni akarókat, de boldog és szabad életet is remél nekik. Meg erőt, a megharcoláshoz.

Mert ki tudja, ha elmúlnak a fiatalság lázai, a teremtő indulat, a szabadságot rajongó álmok nem fakulnak-e zsíros megalakuvássá, piszkot leplező szürke álnokság-gá?

Az öreg író búcsúzik. Már nagyon öreg. A fiatalokat is egyre kevésbé kedveli, s ha fáj is távozásuk, magányban, íróasztalához ülve, írniudást remélve még teremtő lázokat képes önmagából fakasztani. Talán nem értjük keserűségét, nyers szókimondását, kedvtelenségét. De csodáljuk halállal barátkozó életkedvét.

Azt, hogy nem adja föl a harcot.

★

Milyen könnyen felejtünk el remekműveket! **Kassák Lajos** Egy ember élete című regényfolyama most újra megjelent, ha nem is a teljes önéletírás, de nagyrésze újra olvasható. Felfedezhetünk magunknak világokat: **Kint az udvaron egy cséplőgép rostá-**

ján dolgoztunk. Forrón süttött a nap, a gépből, mint valami döglött állatból, kiolvadt a zsír és az olaj, s mi valósággal lubickoltunk a piszokban. Éreztük, hogy élünk.

De akarunk-e felfedezni, megismerni, veszélyt vállalóan mélységekbe nézni? Kassák szikár-kemény világba kalauzol, felejtett múltak izgalmába. De akarjuk-e követni őt? S másokat, múltidézőket, keményen valló igazat-beszélőket?

Mintha jobban szeretnénk a megnyugtatóan szépen szólókat, csendrőlt, békéről fűfasipolókat, a mindennapokat szorgos hangyamunkával elpergetők dicséretét muzsikálókat, a belenyugvásokról, a szép megjuhászodásokról prédikálókat. A békülékeny apostolokat.

Kassák nem a belenyugvásról prédikált; élete egét a jelennel kibékülés kedves bárányfelhői nem ékítették. Nem járt ebédre kastélyokba. Paprikás krumplin élt. És igazat írt.

Igy élte túl a kor hamis prófétáinak szép zsengeit az Egy ember élete igazsága.

Figyelmeztető mai lantosainknak.

Szigethy Gábor

Egy kiállítás mindig jelentős esemény, ünnep, bemutatkozás a kiállító művész számára: alkalom a megtett út felmérésére, az addigi eredmények összegzésére. De ünnep ez annak is, aki erre lehetőséget teremtett, annak a közönségnek is, amelyik a tárlatot fogadja, annál is inkább, mivel Fábian Gyöngyvér festőművész hazajött szülővárosába, hogy annak a szűkebb közönségnek adjon számot munkásságáról, mondanivalójáról, ahonnan elindult és aho-

Fábian Gyöngyvér kiállításán*

vá a szülőföld, a család, az iskola, sok kedves emléke és élménye mindig is kötötték. Így szól erről a mélyen gyökerező, gazdagon gyümölcsöző őszinte kapcsolatról maga a művész e kiállítás katalógusához írott önvallomásában: „Gyerekfejjel a nógrádi hegyekre eszméltem, amelyek körülveszik a várost. És a bányászokra, akik nehéz, kemény emberek, akik mindenkinél jobban tudják megbecsülni a napsütést. És a tűzben formálódó üveg csillogására... Az ember verejtéke és az üveg csillogása fogott meg, s amikor később, az alkotóművészet első próbálkozásaira szántam magam, ezek a benyomások vezettek. Azt hiszem, hogy a nógrádi levegő, a szemem láttára ujjászülető, formálódó város atmoszférája mindig elkísér, bárhol éljek. És mindig vissza-visszatérek hozzá.”

Visszajött hát ezúttal is, eljött elmondani a festőművész nyelvével: ez vagyok én, ez az én hitem, munkám és világom, ez az én mondanivalóm az embereknek – az emberekről.

Úgy érzem, hogy itt találkozik az a hit és az a munka, ami ezt a két fogalmat összekapcsolja és még ünnepélyesebbé teszi. Arra a hitre és munkára gondolok, ami erőt adott ennek a nagyobb közösségnek – a városnak – is, hogy bátor kezdeményezéssel ilyen rövid idő alatt egy teljesen új várost teremtsen azzal az igénnyel, hogy ennek a szocialista kultúra is alkotó eleme és fontos tartozéka legyen. Jóleső érzéssel tapasztalhatjuk, hogy a város politikai és kulturális életének vezetői milyen figyelemre méltó gondoskodást tanúsítanak, hogy ezt a komoly áldozatok árán megvalósított nagyvonalú keretet – hozzá hasonló – bel-

ső tartalommal töltsék meg, hogy minél szebbé és gazdagabbá tegyék az itt élők hétköznapjait és ünnepeit, munkáját és pihenését. A város szobrai, kiállításai, a tavaszi tárlatok, az országos zománcművészeti biennálék – kulturális életünk fontos értékeivé váltak és Salgótarján is már ott emlegetjük a vidéki kulturális centrumok között mint például Pécs, Miskolc, Székesfehérvár, Hódmezővásárhely, Szeged. Elnézést kérek, hogy mindezt ezen a kiállítás kapcsán mondom el, de úgy érzem, hogy szoros tartalmi összefüggésben vannak egymással.

Fábian Gyöngyvér sugárzó erejű és tisztaságú festészetet teremtett a főiskola elvégzését követő alig fél évtized alatt. Táblaképeinek formáiban szigorú törvény, rend, színeiben lira jelenik meg tele humánummal, optimizmussal. Fábian Gyöngyvér „emberközpontú” művész: alakok, jellemek ábrázolása adja festészetének karakterisztikus vonását. Mint a jelen kiállítás is tanúsítja, az olajkép alkotja munkásságának jelentős hányadát, de neve máris ismerősen cseng a reneszánszát élő zománcművészetet kedvelők népes taborában, hiszen Fábian Gyöngyvér tűzománcái e „szakma” élvonalába emelik alkotójukat. Ezt igazolja, hogy az eddig megrendezett mindkét országos zománcművészeti biennálén díjat kapott. Zománcba formált balladáit, mesefiguráit a festészeti formanyelv új technikáira alkalmazott kitűnő példái.

Fábian Gyöngyvér első gyűjteményes tárlatát e gondolatok jegyében ajánlom a szűkebb haza közönségének szíves figyelmébe.

Mikó Sándor

Elhangzott a kiállítás megnyitásán

Szép szó 1973

Szerencsére oly gazdag a magyar szókincs, hogy bárki választhat magának szép szavaink közül, ha kedve tartja. Valamikor nagyon szívem szerint valónak tartottam a „léggömb” ízes, jó hangzását, tömör, kifejező, szinte alliteráló zenéjét, amihez közel sem jöhet eredetije, a luftballon. A léggömbben benne van a gömbölyedség, a szín, a szépség, de az is, hogy az egészet gáz vagy levegő feszíti, de még az is, hogy bizonyos idő múlva, adott megterhelés esetén szétpukkan, nem marad más belőle, csak fél maroknyi gumirongy. Mindez onnan jutott az eszembe, hogy egynémelyik mai szépirodalmi alkotás kísértetiesen hasonlít a léggömbhöz. Mutató, kelletti magát, de belül üres. Ha kieresztjük belőle a levegőt, annyi sem marad belőle, mint a valódi léggömbből. Mindez pedig a Népszava Szép Szó antológiájának olvasásakor villant át bennem, hiszen lehetetlen észre nem venni szerkesztőknek és lektornak (**Szalontay Mihály, Tuli József, valamint Gerő János**) azt az erőszakos törekvését, hogy a belső tartalmat többre tartásá a cifra külsőnél. S minden bizonnyal nem rajtuk múlik, ha egy-egy novella vagy vers mégis nagyot pukkan, mint a túlságosan fölfújt léggömb.

Ezek után talán az olvasó is sejti már, hogy a Szép Szó almanach szépirodalmi része rendkívül hullámzó színvonalú, mintha vihar vesszőzné, s mindez elsősorban nem esztétikumát tekintve kivívó, hanem mindenekelőtt tartalmilag. A csokorba gyűjtött elbeszélések elé **Cseres Tibor Csoportkép** című írásának címét tették a szerkesztők. Jobbik eset, hogy ez a kevésbé sikerült, periférikus novella aligha jelöl válogatási tendenciát, inkább az író más műveivel szerzett tekintélyét fémjelzi. A Csoportkép Cserest aligha tette volna híressé. De hát a tendencia más, ezt **Baráth Lajos** életzagú, megrázó, mélyen emberi, munkás környezetben játszó indító novellája maga is sejteti. Persze, több írás is akad, amely a Népszava nemes hagyományaira utal, (Bartha, Thiery, Tuli, Molnár Géza, László Anna, Vathy Zsuzsa stb.) olyan írókra, akik a néppel élnek, gondolkodnak, munkások, parasztek gondját, problémáit jól ismerik, hiszen a Népszava gyakran nagy írói egyéniségek elindítója, és mindig a nép ügyétől, életmódjától elválaszthatatlan irodalom szócsove volt. Hogyisne akarna az maradni, az a lenni a proletárdiktatúra építő éveiben!

Ehhez a valósághoz, az egyszerű emberek életéhez és gondolkodásához közelállóbb irodalmi közeghez tartozik **Bertha Bulcsu** megrázó novellája, amelyben a pihenni vágyó Kollár és családja a horgásztanyán összeakad azzal a személyzetis nővel, az igazgató egykori szeretőjével, aki Kollár egyetemi felvételét megakadályozta. Házastársi, élettársi, családi útvesztőkre kalauzol bennünket **F. Rácz Kálmán**. Egy sérült lélek és sértett jellem indítóokai maradnak titokban **Illés Endre: Perben** című remek írásában. **Nem tipikus, de azért van** címen neveltet ki egy vállalati korlátoltságot **Kolozsvári Grandpierre Emil**. Csodálatos kis remekmű **László Anna** elbeszélése, a **Megette a cápa**, egy magányos, kisgyermekes asszony érzelmi vívódása – szó szerint – egy fiatalabb férfi karjaiban. Az ötvenhatos események, katonatisztek megróbáltatása, kísértése, választója áll **Molnár Géza Földcsuszamlás** című novellájának középpontjában. Jelképes, szép írás **Rákossy Gergely A kis álmodozója**. Megrázó órákat élünk át Szögi Balázsék szegényes portáján **Siklós János** novellájában. Irónikus, érdekes írás **Szeberényi Lehel** eredetmondája, amelyben a szerző **A poara nép eredete és vándorlása** címen alakulató fantasztikus regényébe enged bepillantást. Susu, a falusi tanítónő és Gerzson, a lóidomár feudális kapcsolatáról lebben föl a függöny **Thiery Árpád** meghökentő novellájában. **A számok mindent elmondanak** – ez a címe **Tuli József** élére állított, mondhatnánk szatirikus novellájának, amelyben a ravasz maszek kisiparos eszén túljár a még több hájjal megkent, fiatal revizor. Fiatalok párttagfelvételi taggyűlése a tárgya a **Mi ketten, felnőtt férfiaknak**, amelyben **Ujhelyi János** formálja irodalomká ezt a felejthetetlen aktust. **Urbán Ernő** írásában szatíraírói tehetségét villogtatja, **Vathy Zsuzsa** pedig egy üzemi lap ifjú újságírójának hanyattatásaival tereli a gyári életre, hangulatra a figyelmet.

Önmaga átlaga alatt maradt viszont **Galambos Lajos** a kötetben érdemtelenül publikált szokványos „szerelmi” története, s többszörösen elcsépelt formát választott **Gergely Mihály a Monológok-**

ban. Két asszony beszélget, egyik sem figyel a másikra, mindegyik mondja a magáét, s végül azzal kelnek fel, hogy milyen jól kibeszélgették magukat. Még jó, hogy Gergely tudott újat mondani hőseivel.

A kötetben szereplő negyvenöt költő közül álljon itt azoknak a neve, akik igényességben, mondanivalóban ezúttal kimagaslanak: **Boda István, Héra Zoltán, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Ladányi Mihály, Nagy László, Pákolitz István, Sipos Gyula, Soós Zoltán, Takáts Gyula**. És említsük meg itt **Tamás Menyhért** rimes ráolvasását, mint címadót. A költemények közcíme ugyanis: **Ráolvasások**. Bizony egynémelyik poétánkra is ráférne a ráolvasás, hogy megszabaduljon a modorosság, felszíniesség, tartalmatlanság ördögétől.

A korábbi évekhez hasonlóan most is több értéket tartalmaznak a cikkek, tanulmányok, hiszen itt már nehezebb elszakadni a valóság talajától. Ezúttal a valóság-rovatok köre is bővült: az írójegyzetek, tanulmányok mellé odakerültek a különféle irodalmi évfordulós írók és öt képzőművészeti kritika is, utóbbiak sokat sejtető tusrajzokkal illusztrálva.

Lám, – az írójegyzetek igazolják – íróink mennyivel élénkebbek, elevenebbek, egyéniebbek és magabiztosabbak, ha van mit mondaniuk! **Fekete Gyula: Küszöb: a valóság** című írásában mindjárt ars poeticát is ad: „Tisztességes viszony a valósághoz – olyan fontos törvény ez, amelyet minél többen tartanak be, annál közelebb kerülnek egymáshoz az emberek. Nem csupán egyetértésükkel – vitáikkal is.” Elvont és örök igazságokat hord magában **Thiery Árpád** publicisztikája is (**Elkötelezettség: felelősség**), így például: „Személyekben csalódhatunk. Ez időnként előfordul, de ez nem kérdőjelezheti meg az eszme igazságát és a mellette vállalt elkötelezettséget, a társadalmi hovatartozást, amely ugyanakkor a biztos tömegek és benne természetesen személyek eszmei és fegyverbarátságához is kapcsolódik.” Vagy pedig: „A fejbőlintás önmagában semmi jót sem eredményez, bármennyire komoly is a bölintés, ha csak egy rosszul értelmezett békesség kedvéért történik.” És még egy aranyigazság: „A jól végzett munka és a tisztességes emberi magatartás önmagában is elkötelezettség, s a magam részéről sokkal tisztábbnak és értékebbnek tartom, mint a látszat-elkötelezettségeket.” Az írójegyzetek közül, **Veres Péter** kitűnő írását (**A természet könyve**) is beleértve, **Mocsár Gábor** műhelytitka (**Játék a témával**) ragadja meg legtartósabban az olvasót. Ritka élvezet amint a látszat, a valóság és az élmények gyurmájából az író előttünk formálja meg a témát, végén a valóság váratlan csattanójával. (Mint kiderült, a megsajnált, elhagyottnak vélt férfi az újságokból ismert feleséggyilkos volt!)

A könyv gerincét (**Szocializmus, életforma** közcímen) a tanulmányok, hosszabb elvi cikkek, felszólalások vagy a felszólalások kivonatai alkotják. Elsőként **Virizlay Gyula** cikkéből (**Több támogatást a munkásművelődésnek**) kívánkozik ismét papírra néhány idézet, mintegy alátámasztván indokokkal azokat a nehézségeket, amelyekkel többek közt irodalmunk is küzd. Így például: „A kapcsolatok tartalmasabbá tétele azért is sürgető, mert az utóbbi években elég gyakran és jogosan hangzott el, hogy ritka a kétkezi dolgozók ábrázolása az irodalomban, filmben, színházban, képzőművészetben. Adminisztratív eszközökkel persze, nem szabad, és nem is lehet erőltetni az ilyen témájú művek létrejöttét, de kötelességek igényelni ezt és kedvezőbb lehetőséget teremteni az ilyen alkotások megszületéséhez.” És ím a magyarázat: „Az a tény, hogy ma nem a munkáséletet választják alkotó ábrázolásra, nem a téma iránti ellenérzésből fakad, hanem sokkal inkább – és sajnos változatlanul – a munkásélet nem ismeréséből.” Ezek a tények többé-kevésbé meghatározzák az alkotóművészek és a dolgozó tömegek viszonyát: „Nem érthetünk egyet azokkal az alkotókkal, akik a közönség »tudatlansága« és önmaguk vélt zsenialitása közötti szakadékban vélik felfedezni meg nem értésük okát. De azzal sem érthetünk egyet, amikor a közönség egy részénél divattá válik egyes nagy művészek alkotásának lebecsülése.”

Hasonló nyílt, szinte vészjelző hangot ütött meg **Darvas József** a Hazafias Népfront nyíregyházi tanácskozásán, az olvasó mozgalommal kapcsolatosan: „... a felszabadulás előttihez képest körülbelül duplája nálunk az olvasóknak a száma. De még ez az óriási arányú fejlődés is csak azt jelenti, hogy körülbelül 25 százaléka a felnőtt lakosságnak a rendszeres olvasó, másik 25 százaléka alkalmi olvasó és bizony a lakosságnak a fele egyáltalán nem vagy csak alig-alig olvas.” Különösen gyenge a parasztság, ezt kö-

vetően pedig a munkások részvétele az olvasásban: a parasztság könyvvásárlása 1972-re is mindössze fejenként 14 forintra emelkedett, a munkásságé viszont sokkal jobbra, fejenként 39 forintra, de mindez messzi elmarad a 100 forintos országos átlagtól. A szerző a baj okai között jelölte meg a könyvtári beszerzési összegek csökkenését, az iskolai oktatás hiányosságait, a humán tantárgyak elhanyagolását. Ez utóbbival kapcsolatosan mondotta: „Tudjuk például, hogy Olaszországban a Fiat Gyárban – a gyár saját szakmunkásképző intézményeiben – a humán műveltségre fordított óraszám az összes óraszámok 40 százalékát adja. Ezzel szemben nálunk csak a kilenc százalékát. Holott egy kapitalista cég nyilván nem a humán kultúra iránti nagyszívűségből csinálja azt, amit csinál, hanem mert tudja: általános műveltség nélkül még jó szakmunkás sem lehet valaki.” S még egy figyelmeztető számadat: „Szociológiai vizsgálatok kimutatták: bár az elmúlt tíz évben nőtt az olvasók száma, az olvasásra fordított idő átlagosan körülbelül 40 százalékkal csökkent.” A közművelődés egyik legfontosabb eszköze tehát nem töltheti be fontos küldetését: „És bár a könyv nem egyetlen eszköze a művelődésnek – soha nem is fogtuk fel így az Olvasó Népeért Mozgalmat –, de a könyv, hisszük és valljuk, mégiscsak a legfőbb eszköze.”

Maróti László a közművelődés széles területét, feladataink nagyságát mutatta be cikkében, így összegezve feladatainkat: „Kell, hogy közülünk mind többen feleljenek meg az ehhez szükséges négy legfontosabb alapkövetelménynek. Ezek a szilárd marxista-leninista világnézet, a szakértelem, a feladatvállalás tudatossága, és a társadalmi célkitűzések megvalósításáért érzett felelősség.” **Jánossy Lajos** oktatásunk néhány problémájának taglalása közben állapítja meg: „A túlterhelés megszüntetését azonban nem a tankönyvek oldalszámának ilyen vagy olyan módon való csökkentése biztosítja. Az eredményt az fogja biztosítani, ha a pedagógusok

képesek lesznek a tananyag lényegét érthetően kiemelni, és ezt a lényegét megfelelő, jól kiválasztott példákkal szemléltetni.”

Aczél Györgynek a Szakszervezetek Országos Tanácsa 1973 június 29-i ülésén elhangzott felszólalása mintegy összegezi az említett problémákból is adódó feladatainkat: „Ma és belátható jövőben is feladatunk marad a kulturális nevelő munka társadalmivá tétele.” És még hangsúlyosabban: „A kulturális fejlődés, az életforma szocialista fejlesztésének feladatai még soha nem merültek fel olyan súllyal és olyan átfogóan, mint ma, amikor a szocializmus teljes felépítésének munkáját végezzük.” S még egyszer napjaink égető kötelezettségéről: „Érthető a vágy a nyugalomra, békére és a biztonságra. Az emberek, persze, nem az állóvíz nyugalmát, hanem a stabilitás és az egészséges változás és fejlődés harmóniáját igénylik. Ennek a kettőnek az egységét; a mindennapok dinamizmusát és stabilitását megteremteni – a ma forradalmi feladata.”

Az évfordulós írásokból kiemelném **Simon István** *Az én Petőfi-képem* című írását. Ügyesek, bemutató jellegűek a Szép Szó Galéria írásai.

Mindent egybevetve: az idei könyvhétre megjelent Szép Szó almanachban szembetűnő és helyenként lenyűgöző az a törekvés, hogy a kétkezi ember élete, gondja, öröme, az őt érintő elvi kérdések kerüljenek az alkotások központjába. Mind a törekvéssel, mind a megvalósítással messzi megelőzi a könyv a többi könyvheti antológiát, amelyekben hangsúlyozottan nagy helyet kapnak a periférikus, kispolgári miliőt és gondolkodást lehelő írások. S a tartalmi igényesség kedvéért szívesen megbocsátjuk a színvonalbeli eltéréseket is. Amelyek talán nem is oly nagyok, nagyarányúak, mint amennyire szembetűnőek. (Táncsics, 1974.)

LAKOS GYÖRGY

Írószemmel 1973

1945-ben az volt a kérdés: élünk. Később az, hogy miből élünk. S napjainkban egyre inkább a „hogyan élünk” kérdése kerül előtérbe. A szocialista termelési viszonyokat már kialakítottuk, az emberi életvitel szocialista átalakításán, a szocialista életmód általánossá tételén most munkálkodunk. Szocialista módon élni, dolgozni, gondolkodni! – ezt az ünnepélyesen hangzó, de nagyon valós törekvésünket illusztrálja, hozza emberközébe az *Írószemmel 1973* című antológia.

27 riport, interjú, tanulmány, s más – műfajilag szinte besorolhatatlan – írás kapott helyet a **Nemes György** válogatta kötetben. Valamennyi napjaink valóságát mutatja be, elemzi: némelyik szociografikus részletességgel, másik a pillanatkép tömör egyszerűségével.

Aktualitás és elkötelezettség – ez a két fő jellemzője az írásoknak. Felelősségteljes kötődés a hazához, a szülőföldhöz, az itt élő, dolgozó emberek jelenéhez és jövőjéhez; (**Szekulity Péter: Európa közel van, Variga Domonkos: Álom az Alföldről, Fekete Gyula: Kishaza**). Kritikus valóságfeltárása a termelés, a társadalmi élet emberi vonatkozásainak, a magán- és a családi élet néhány tipikus problémájának, életvitelünk, életmódkultúránk égetően aktuális kérdéseinek.

A témakörök is sokszínűek: riport a leninvárosi olefinmű építéséről, történelmi visszatekintésként és a jelenlegi helyzetkép szempontjából is érdekes, szociografikus tanulmány a termelőszövetkezetek fejlődésé-

nek korszakairól és a fejlődési szakaszoknak megfelelő elnök-típusokról (**Kunszabó Ferenc: Elnökök a termelőszövetkezetben**), településszociológiai tanulmány a tanyák jelenéről és jövőjéről (**Mocsár Gábor: Kétezerhez közeledve**).

Több munkástémájú írást is olvashatunk a kötetben: portré egy salgótarjáni munkásról (**Siklós László: Portré nagyító nélkül**), szemléletes leírás a buszsofőrök munkájáról, elmélkedés a munkásvédelem, munkaegészségügy problémáiról, érdekes, továbbgondolkodásra kényszerítő beszélgetés a munkásművelődésről.

Széles skálán jelentkezik az írásokban a mindennapi élet ezerszínű problémaköre: családi élet és nevelés, lakótelepi élet és falusi lakodalom, szórakozás és táplálkozás-kultúra, „új népbetegségek”. Néhány író szeme mélyebbre is tekint: régi, rossz beidegződések anakronisztikus továbbéléséről, torz magatartásformák újratermelődéséről tudósítanak (**Baráth Lajos: Beidegződés, vagy urhatnámság?, Molnár Géza: Az íróasztal varázsa**).

A kötet összeállítása arra enged következtetni, hogy a szerkesztő valamennyi társadalmi réteg helyzetéről akar képet adni, sokoldalúan ábrázolni igyekszik napjaink valóságát. Az antológia nem statikus helyzetkép, hanem az élő jelen tükré: amelyre még erőteljesen hat a múlt, de érzékelhetően benne formálódik már a jövő is. Erénye a valóság széles horizontjának bemutatása, hibája – néhány mű kivételével – a kellő mélység, elemzés hiánya. Szervesen következik ebből a krónika-jelleg: csak a problémafeltárásig jut el a legtöbb szerző, a továbblépés útját kevesen jelölik.

A kötet legkiemelkedőbb alkotásai a portrék, s a fentebb említett **Kunszabó**-tanulmány a tsz elnökről, valamint **Levelendel László** tanulmánya (**Orvosokról itt és most**) egy „kényes kérdéstől”: a hálapénzről. A szerző nem harsány szenzáció-kereséssel, nem népszerűsködéssel, „leleplező szándékkal”, hanem felelősségteljes, elmélyült elemzéssel közelíti meg ezt a fontos társadalmi kérdést. Nem szűkíti le a vizsgálódást valamilyen hálás borraival-témára, hanem a nehezebb utat választva dialektikus képet alkot egészségügyünk helyzetéről. A problémák gyökereit kutatja, nem bűnbakot keres, hanem megoldást. **Hallama Erzsébet** írása **Tigyi József** akadémikusról (**Tudós, szürkében**) remekbe sikerült kép egy modern tudós és közéleti emberről – s egyben több is annál: az élet minőségének bemutatása, a teljes emberi élet prototípusa. Hasonló remekmű **Thiery Árpád** portréja **Pap János**ról, a Veszprém megyei Pártbizottság első titkáráról (**Rendjelek az ember jellemén**).

Az antológia szerkesztője, **Nemes György** kitűnő problémaérzékenységgel válogatott az elmúlt év publicisztikájából: a témák aktuálisak, az írások jó színvonalúak, az írói megközelítés felelősségteljes. Az egyetlen, ami hiányzik: a jövőorientáció. Nem elég csak feltárni a valóságot, rámutatni, figyelmet irányítani a problémákra – a megoldás, az előrelépés útját is keresni, mutatni kell. Az élet minőségének továbbfejlesztése az irodalomnak, s mindnyájunknak közös érdeke – és feladata. (**Kossuth, 1974.**)

Szalánczay György

Az egyre nagyobb példányszámban megjelenő **Körkép** a legtöbb üzetben még az első napokban elkel. Évről-évre – úgy látszik – a legkaposabb könyvheti kiadvány. Olvassák diákok, tisztviselők, munkások – szóval, akit csak érdekel mai kispróza-irodalmunk.

A különféle igényeknek nehezen konkretizálható közös nevezője: mindenki jó olvasmányra vár. Ez tematikában, stílusban, hangvételben, esztétikai színvonalban egyénenként is mást és mást jelent. Tehát egy ilyen kötet sokszínűsége nemcsak az antológia-jellegből adódó kényszerűség, de erény is. Másrészt a műveknek öszszességükben reprezentálniuk is kell az eltelt egy, másfél esztendő. S ahogy annak idején a sorozatirányító beköszöntőben olvashattuk, feladata az is, hogy az érdeklődő „átfogó képet alkothasson a műfaj mindenkori állapotáról”.

A kötet anyaga 1972-ben és 1973 első felében jelent meg először, a Kortársban és az Új Írásban. Az újabb termést nem kérhetjük számon, ismerjük a nyomdai kapacitás korlátait. De talán jó lett volna a vidéki folyóiratok házatáján is körülnézni. Vagy akkor is így alakult volna a névsor?

Nem lenne nehéz egy másik listát benyújtani, de ez nincs szándékomban. Ilyen jellegű vállalkozásnál nem könnyű csak a legfontosabb szerkesztési szempontoknak is eleget tenni. **Sik Csaba** ismét nagy körültekintéssel és meggyőző eredménnyel végezte a válogatást. Azért így is van hiányérzetem.

A jelenlegi helyzet az, hogy nemigen ütközünk meg azon, ha elbeszélések között vallomást, esszét vagy regényrészletet találunk. A szerkesztő is ehhez tartotta magát. Ezért merem kérdeni, hol maradt **Szentkuthy Miklós**? Az eltelt esztendő nagyjelentőségű irodalmi eseménye volt **Orpheusának** megjelenése, ismételt felfedezése. Most jó alkalom lett volna valamit közölni a szerzőtől. Akár újrapiublikálással, akár készülő művéből.

Mészoly Miklós távolmaradása sem indokolható már azzal, hogy a szűkszávu alkotó nem publikál. Izgalmas írásai jelentek meg a Kortársban. És **Hernádi Gyula**? Sajátos világlátása, hangja nélkül nem teljes a kép. Vagy a fiatalabbak közül **Vámos Miklós**? Elbeszélései külön vonzerőt kölcsönöztek egy-egy folyóirat számnak, s a **Körkép** olvasóját nem vigasztalja, hogy a Koszmosz-antológiában szerepel, s az sem, hogy nemzedéke képviseltette van a kötetben. Sorolhatnám még; **Lázár Ervin**, **Gáll István**, **Thiery Árpád**, **Fenókel Judit**, **Végh Antal** – csak akik hirtelen eszembe jutnak. De maradjunk a realitásnál, minden és mindenki nem fér bele egy könyvbe.

Déry Tibor remekműve, a **Kedves Bopeer...** a kötetből „egy fejlel” kimagaslik. A regény méltatása már megtörtént könyvalakban történő megjelenésekor. **Déry** kisregénye mellett **Császár, Mándy, Munkácsi, Örkény, Somogyi, Tatay, Tóth** műveit olvastam újra legnagyobb örömmel.

Császár elbeszélésében egy kollégiumi nevelőtáncár és igazgatója közti nézeteltérésről van szó. Az utóbbi egy-két évben sok efféle olvashattunk, publicisztikusan is agyongyúrt história. Am **Császár** a jelentéktelen esetet olyan hitelesen, annyira ökonomikusan dolgozza fel, hogy a bőrünkön, torkunkban érezzük a tanár megaláztatását, maguk is dühöngünk az igazgató arcpihító – egyébként a jószándékúság pózban tetszelgő –, ostoba gesztusain. Ilyen egyszerűen és súlyosan a demokratizmus-vitához rég szült hozzá szépirodalmi mű.

Mándytól a **Zsámboky mozija** ciklus egy darabja került a kötetbe, **Mándy** a végletekig kihasználja a tudott tényt, hogy az irodalmi hős – fikció. Az ő alakjai nem ismerik a tér és idő kötöttségeit. **Zsámboky** álmodozó, de mindent tudó, minden szótárral pertu pajtás mozarajongó. Egyéniségének fénytörő prizmáján keresztül ismerkedtünk meg az elfeledt vagy ma is világhírű filmszínészek viselt dolgaival. Hiba lenne azonban azt hinni, hogy **Marion Daves** vagy

Chaplin az elbeszélés főszereplője. Nem róluk van szó elsősorban, hanem **Zsámboky** nosztalgiaiáról. És ez a **Zsámboky** mindannyiunkra hasonlít egy kicsit.

Munkácsi módszere merőben más. **Betörők**ről szóló története izgalmas, mint egy krimi. A szerző itt visszahelyezte jogaiba a cselekményt. Biztos kézzel bonyolítja, sehol sem túlzón, hatásvadászon. Az érzélgősség szellője viszont meglegyinti az írást. Távolságot tartó, mélyebb jellemrajzzal ez is elkerülhető lett volna.

Örkény mindig üdítő, mesteri egyperceseivel, **Tatay Sándor** műve balladás nyelvezetével, tragikus felhangjaival, nemes pátoaszával hódítja meg az olvasó szívét.

Somogyi Tóth Sándornak kitünő elbeszélései, a hagyományos értelemben vett novellái is jelentek meg az elmúlt évben. Az itt szereplő **Közeli csillagon nincs modell** egy interjú formában előadott esszé az irodalomról, saját műhelyproblémáiról. Esszéregény részleteként el tudnám képzelni. Elbeszélésnek művészi kvalitásai ellenére sem nevezném. Viszont olyan lebilincselően érdekes, tanulságos – talán nem túlzás azt mondani: műfajteremtő írás – hogy ismét egyet kell értenünk a szerkesztői rugalmassággal.

Napjaink magyar valóságának torzult tendenciáira figyelmeztetnek **Galgóci, Vészi** kemény, drámai elbeszélései; **Boldizsár, Cseres** témája a felszabadulás előtti történelmünk. Filozófikus parabola **Mesterházi** regényrészlete. A hétköznapok kisebb-nagyobb eseményeiről írnak általános érvénnyel, fantáziadúsan, vagy éppen szándékoltt szikársággal, de mindenkor a tőlük megszokott igényességgel **Bor Ambrus, Karinthy Ferenc, Kolozsvári Grandpierre, Rákossy, Simonffy**.

Látható: a kötet szerkesztője nem tévesztette szem elől sem a művészi minőség, sem a társadalmi érték kritériumát. Tehette, irodalmunk egészét is ez a törekvés élteti.

(Magvető 1974.)

Doboss Gyula

Rivalda 72-73

Öt történelmi dráma és három egyéb kategóriába sorakoztatható színpadi mű, amit a **Rivalda '72-'73** az idej könyvhétén a kezünkbe adott.

E házagpótló sorozat, ha nem is teljeségében öleli fel egy-egy évad új magyar színpadi alkotásait, mindenesetre jellemző keresztmetszetet nyújt a törekvések irányát és minőségét illetően. A '72-'73-as **Rivalda** például arra a határozott következtetésre vezérel el olvasóját, hogy a szerzők zöme még mindig szívesebben és biztonságosabban mozog a történelmi távlatok üledettebb terepén, határozottabban és horizontot betekintőbben épít hidat onnan mondandói számára hozzánk, mint jelenünk mozgásban, változásokban bővelkedő társadalmi talajáról.

Egy mű értékének természetesen nem meghatározója a kor, amelybe az író mondanóját helyezi, a történelem példái nagyon is időszerűek lehetnek, de a jelen sajátos problematikájának, történéseinek, politikai, gazdasági, szellemi törekvéseinek művészi erejű és hitelű ábrázolása ugyancsak nem nélkülözhető színpadainkon. S legalább olyan izgalmas írói feladat.

Ez utóbbi, a kötetben a lényegesen kevesebb közül a legfigyelemreméltóbb kétségkívül **Kertész Ákos: Névnep** című komédiája, melyben az író erkölcsi, morális

magatartásformákat ütköztet meg – groteszk helyzetekben is rendkívül célratörően, egy családi keretből társadalmi méretűre bontakoztatva.

Nem éppen szerencsés választás volt viszont **Fekete Sándor: Akar-e ön író lenni? avagy a Herkules Akadémia** című pamflettjének besorolása a kötetbe. **Fekete** valami egészen sajátos summázást ad életünk számos megnevezett vagy sejtett személyéről, művekről és irányzatokról az érvényesülés benderoszkáros lehetőségeiről. Alig hihető, hogy honi irodalmi berkeink olyan süppedékes mocsaraktól bűzlenének, ahogyan azt **Fekete Sándor** „hőse” körömszakadtig bizonygatja nekünk, s azt sem, hogy egy viszonylagosan szűk társadalmi csoport esetleges, feltételezhető pozicionális csatározásai, csip-csup intrikái olyan közérdeklődésre tarthatnának számot, hogy a **Rivalda** teret engedjen részére. Ezt látszik erősíteni az a tény is, hogy a dramatizált eszmefuttatás színpadot csak studiokeretek között kapott a **Thália Színházban**.

A történelmi tablók és portrék sorát a kötetben **Darvas József: Hunyadija** vezeti be. A mű legszembetűnőbb gyengéje, hogy hiján van annak a roppant emberi és társadalmi konfliktusnak, amely **Hunyadi** útját és cselekedeteit történelmileg megszabta. A konfliktusokat az író mindvégig kiszabású civódásokkal helyettesíti, hőse nem mennyet-földet döngető, csak kardot zörrentő; fizikai és pszichikai cselekmény helyett epika uralja a színpadot.

Modernebb vonalvezetésű, drámaiságban sem szűkölködő történelmi portrét nyújt a kötetben **Eörsi István: Széchenyi és az árnyak** című színműve. A dialógusok költőisége és gondolati árnyaltsága, gazdagsága jó lendítőereje az eseményeknek, s a végkifejlet hibátlan dramaturgiai konstrukció eredményeként következik be.

Illyés Gyula **Dózsa**-drámája, a **Testvérek** véleményem szerint mögötte marad a legjava **Illyés**-drámáknak. Úgy érzem, alaposabbá, feszebbé tehetné a művet, célratörőbbé a jellemeket, mert némelyütt gondolati önisméltésbe keverednek, s ez egyes jeleneteket hosszadalmassá tesz. Egy azonban kétségtelen: a drámából költő szól hozzánk, a mű nyelvi szépsége lenyűgöző, színpadra figyelmet követelő.

Szívesen olvastam újra **Maróti Lajos: Az utolsó éjszaka** című, **Giordano Brunó**ról és koráról szóló, ugynevezett abszolút történelmietlen játékát – melyre sokan emlékezhetünk a **Nemzeti Színház** előadásában, s **Avar István** játékában –, **Németh László Gandhi**ját, melyet a **Thália Színház** játszott, és érdekes vállalkozás a **Gyurkó László**-adaptációk sorában **A búsképű lovag Don Quijote de la Mancha szörnyűségei kalandjai és gyönyörűség halála**.

A **Rivalda 72-73** drámagyűjteménye minden tapasztalatával értékes folytatás abban a sorban könyvespolcunkon, ahol a sorozat egyszerűségében is tetszetős köteteknek adunk helyet.

(Magvető, 1974.)

Barna Tibor

MŰVÉSZTELEP SALGÓTARJÁN 1974

A Salgótarjánban
ez évben első ízben
megrendezett
művésztelepen részt vett
képzőművészek
alkotásaiból

